Landstingsrådsberedningen

SKRIVELSE
2016-10-12

LS 2015-0092

Landstingsstyrelsen

Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

Föredragande landstingsråd: Gustav Hemming

Ärendebeskrivning

Landstingsstyrelsens förvaltning har i enlighet med landstingsstyrelsens beslut om mål och budget 2015 utarbetat ett förslag till nytt miljöprogram för Stockholms läns landsting. Landstingsdirektörens förslag omfattar ett program för perioden 2017-2021 med miljömål samt riktlinjer med grundläggande krav för miljöarbetet.

Förslag till beslut

Landstingsrådsberedningen föreslår landstingsstyrelsen föreslå landstingsfullmäktige besluta

att anta miljöprogram för Stockholms läns landsting för perioden 2017-2021 enligt bilaga daterad 10 oktober 2016

att anta riktlinjer för miljöarbete inom Stockholms läns landsting, i enlighet med bilaga daterad 10 oktober 2016

att uppdra åt landstingsstyrelsen att utarbeta ett styrande dokument som förtydligar hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas.

dels – under förutsättning av landstingsfullmäktiges beslut – för egen del besluta

att uppdra åt landstingsdirektören att återkomma till landstingsstyrelsen med förslag på ett styrande dokument som förtydligar hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas.

Landstingsrådsberedningens motivering

Stockholms läns landsting ligger långt fram vad gäller miljöarbetet. Nästan all energi som används till fastigheter och anläggningar är förnybar. Bussflottan går till stor del på förnybara bränslen. Arbetet med att fasa ut hälsofarliga kemikalier ur verksamheterna har kommit långt och system finns på plats för att arbetet ska fortsätta.
Detta är ett viktigt arbete. Dels för att Stockholms läns landsting är en stor aktör i Sverige. Dels genom att köpa in stora mängder medicinsk utrustning, vilket gör att SLL kan bana väg för andra regioner och landsting att köpa in produkter som är mer hållbara. Ett exempel på detta är att SLL genom sitt arbete tagit fram sopsäckar och skyddsförkläden i vården som tillverkats i helt nedbrytbart material, istället för av plast. Men också för att SLL genom innovativa upphandlingar kan bana väg för helt nya produkter – som den ambulans som för några år sedan köptes in där alla farliga kemikalier tagits bort från inredningen. Den är idag standard för många landsting.

SLL är också en stor aktör inom den egna regionen vars verksamhet har betydelse för hanteringen av regionens långsiktiga utmaningar inom flera olika områden, inte minst vad gäller klimatutmaningen. Här bidrar SLL redan idag till stor del, inte minst vad gäller användningen av biogas i bussflottan. Biogas som tillverkas av matavfall som samlas in från länets kommuner och som bidrar till att minska utläppen av växthusgaser, partiklar och kväveoxider i regionen. Landstinget är en central aktör när det gäller att uppfylla de långsiktiga mål som är formulerade i RUFS 2010 och i samrådsförslaget av nästa regionala utvecklingsplan (RUFS 2050). De mål som landstinget åtagit sig är ett viktigt bidrag för att uppfylla målen i RUFS och Klimatfärdplan 2050. Dessa mål ska därför tydligt framgå i miljöprogrammet. Miljöutmaning 2016 har lagt grunden för SLL:s miljöprogram för 2017–2021. Fler av målen i det gamla programmet har nu gått in som styrande principer i verksamheterna. Det är viktigt att dessa styrande principer finns med i miljöprogrammet och tydliggörs för alla verksamheter. De måste också få en uttrycklig uppföljning.

Visionen för miljöarbetet i Stockholms läns landsting är: *Med ansvar för framtiden driver Stockholms läns landsting ett innovativt miljöarbete som förbättrar och inspirerar.*
Precis som övrig verksamhet i landstinget förutsätter miljöarbetet en budget i balans, något som i sin tur ger möjligheter att bedriva ett ambitiöst, långsiktigt och hållbart miljöarbete. Revisorernas arbete är en viktig del av den positiva förändringsprocess som driver verksamheternas arbete framåt. Alliansen ser positivt på den konstruktiva kritik som revisorerna har. De ekonomiska insatser som kan behövas av respektive förvaltning bär därför vara tydlig för att ge verksamheterna och landstinget

i stort förutsättning att prioritera på ett företagsekonomiskt sunt sätt inom sina budgetar och på så vis ge stockholmarna mest miljönytta för pengarna.

Det är också angeläget att miljöprogrammet konkretiseras i respektive verksamhet så att det blir tydligt vilka åtaganden respektive förvaltning med verksamheter har att uppnå.

Hållbar upphandling
Landstinget ska genom upphandling och en resurseffektiv produktanvändning bidra till en hållbar konsumtion och produktion.
Stockholms läns landsting är en betydande aktör som kan och ska bidra till hållbar produktutveckling genom att ställa krav i offentlig upphandling.
SLL ska därför vara en ledande aktör i Europa när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling.
Stockholms läns landsting ska jobba efter principerna om cirkulär ekonomi.
Landstinget ska i sina upphandlingar sträva efter att köpa in långsiktigt hållbara produkter för att i slutändan minimera andelen avfall.
En landstingsövergripande plan för hållbar upphandling ska tas fram. I väntan på att planen tas fram är målen i miljöprogrammet vägledande för verksamheternas upphandling. Planen bör även innehålla förslag på hur mikroplaster ska fasas ut ur landstingets verksamheter.

Klimatåtagande
Klimatförändringen är en av de svåraste utmaningar som människan står inför. Det är därför av största vikt att minska utsläppen av klimatpåverkande gaser globalt. Stockholms läns landsting kan göra en viktig insats i detta arbete och har redan idag höga klimatmål. Enligt förslag till mål i kommande RUFS ska Stockholms län vara utan nettoutsläpp av växthusgaser år 2050. Det är tuffa mål som förpliktigar.
Stockholms läns landstings klimatåtagande är att minska verksamheternas utsläpp av klimatgaser med minst 50 procent 2021 jämfört med 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990. Denna målsättning ska lyftas fram som ett mål under rubriken "klimatåtgärder" i miljöprogrammet.
För att möta konsekvenserna av de klimatförändringar som trots allt redan är här och riskerar att förvärras kommer Stockholms läns landsting att ta fram en plan för klimatanpassning. Denna plan ska tas fram senast 2018.

Hälso- och sjukvård
Hälso- och sjukvården i SLL har idag kommit långt när det gäller att bidra till landstingets miljöarbete. Landstinget ska arbeta efter principerna om cirkulär ekonomi. Det är därför viktigt att landstinget jobbar efter att i högre grad ersätta engångsmaterial med flergångsmaterial och att det engångsmaterial som ändå köps in används ansvarsfullt och endast i de fall där det inte finns några alternativ. Här har sjukvården ett särskilt ansvar, eftersom man idag i hög grad använder engångsmaterial. Det är även viktigt

att sjukvården har god tillgång till sterilkapacitet. En viktig del av landstingets miljöarbete är även att planera användningen av den tekniska utrustning som finns på sjukhusen så effektivt som möjligt under veckans alla dagar och dygnets alla timmar. Detta för att den utrustning som köps in ska användas optimalt.
Under kommande miljöprogram kommer särskilt fokus att läggas på åtgärder som minskar miljöbelastningen från läkemedel, textilier, livsmedel och andra varor i alla led – från produktion till användning och avfall. Inte minst är frågan om minskad förskrivning av antibiotika något som landstinget måste jobba vidare med. Under kommande miljöprogram kommer landstinget även att fortsätta arbeta för minskad miljöpåverkan från läkemedel vid tillverkning, användning och kassation. En förutsättning för uppföljning är att det finns kvantifierbara mål.

Hållbara patientmåltider
Den mat som landstinget köper in bidrar till verksamheternas miljöpåverkan. Matfrågan är komplex och sträcker sig över områden som klimatet, giftfri miljö, biologisk mångfald och kampen mot global antibiotikaresistens. Stockholms läns landsting ska vara miljösmart i sina upphandlingar. Maten ska bidra till så låg negativ miljöpåverkan som är möjligt och bidra till positiv miljönytta där det är görligt.
Ekologiska livsmedel produceras utan bekämpningsmedel. Genom att välja sådana kan landstinget bidra till låg påverkan av kemikalier i vår miljö, samt minska risken för förekomst av kemikalierester i maten som patienterna äter. Olika ekologiska livsmedel har dock olika effekt på miljön. Stockholms läns landsting ska därför ta fram en guide till verksamheterna för vilka livsmedel som främst ska väljas och att 100 procent ekologiskt ska eftersträvas för vissa livsmedelsgrupper. Det kan till exempel handla om bananer eller kaffe som idag odlas med stora mängder farliga bekämpningsmedel. Inköp av produkter som produceras med hjälp av bekämpningsmedel som är förbjudna inom EU ska undvikas.
Att köpa in lokalproducerade livsmedel kan även det ha en positiv påverkan på miljön. Detta gäller särskilt mejeriprodukter samt lamm- och nötkött, eftersom får och nötkreatur i hög grad bidrar till biologisk mångfald. Att gynna förekomsten av biologisk mångfald i vårt närområde gör även regionen mer motståndskraftig mot klimatförändringar och bidrar därmed till landstingets klimatanpassning. Stockholms läns landsting ska därför ställa höga krav på djurskydd, begränsad användning av antibiotika och andra krav som ger en hög förekomst av lokalproducerad mat till verksamheten. Ett extra fokus ska även läggas på att öka inköpen av lokalproducerad frukt och grönsaker. Detta genom att bland annat ställa krav på att bekämpningsmedel inte får användas efter skörd för frukt och grönt. Att god kvalitet på frukt säkerställs genom dessa krav går före kravet på ekologisk produktion, vilket även ska genomsyra de styrande principerna. Landstingsrådsberedningen vill sätta ett mål på att minst 20

procent av de livsmedel som köps in ska vara närproducerade. SLL miljö ska ta fram en definition för vad som räknas som lokalproducerat där producerat i Sverige är en miniminivå.
Utöver detta är det angeläget att landstinget motverkar onödigt matsvinn. En viktig faktor i detta arbete är att patienter i högre grad får välja mat samt att portionsstorlekarna kan anpassas efter behov och önskemål.

Kollektivtrafiken och övriga transport
Den väl utbyggda kollektivtrafiken är Stockholms läns landstings största bidrag till att minska regionens miljöpåverkan. Landstinget har dessutom kommit långt när det gäller förnybara bränslen. SLL ska fortsätta driva utvecklingen av fordon som drivs med förnybara bränslen. Detta gäller inom såväl kollektivtrafiken som för de bilar som ägs eller leasas av verksamheterna.
Inom ramen för SLL:s uppdrag för regionplanering kan landstinget även bidra till att öka cykling och gång, något som behövs som komplement till kollektivtrafiken – inte minst för att minska trängseln och därmed öka trivseln. I den regionala cykelplanen för Stockholms län har landstinget satt målet att minst 20 procent av alla resor ska ske med cykel år 2030.
Landstinget ska även fortsättningsvis ha tuffa mål för minskad energianvändning. Men det är samtidigt viktigt att målen inte missgynnar nya tekniker, där man ännu inte nått motorernas fulla potential när det gäller energieffektivitet. Det är därför viktigt att energieffektiviseringsmålet mäts efter respektive energislag och inte på aggregerad nivå. Detta för att inte missgynna förnybara bränslen, som exempelvis biogas.
Stockholm har idag stora problem med luftkvaliteten. Det är viktigt att en så stor aktör som SLL drar sitt strå till stacken. Idag finns tydliga mål för gränsvärden av partiklar och kväveoxider i Trafikförsörjningsprogrammet. Ett nytt trafikförsörjningsprogram är nu under behandling i landstinget och de mål som tas fram där ska tydliggöras i miljöprogrammet så snart de är beslutade. SLL miljö ska även återkomma med förslag på gränsvärden för partiklar och kväveoxider i landstingets ägda och leasade fordon som inte går i kollektivtrafiken. Landstinget ska bidra till att uppfylla de nationella luftkvalitetsmålen. Därför blir användning av elbilar särskilt viktigt i innerstadskörning. Elbilar bidrar dessutom till mindre buller och en tystare gatumiljö. För att underlätta för verksamheterna att ställa om till elbilar är det viktigt att landstinget säkerställer tillgängligheten till laddinfrastruktur för verksamheterna. Landstinget ska även sträva efter att inte ha en större fordonsflotta än vad som är nödvändigt – ur såväl ett ekonomiskt perspektiv som ett resursperspektiv. De fordon som landstinget äger eller leasar ska användas så effektivt som möjligt.
Stockholms läns landsting bör gå före vad gäller sina egna verksamheter och utreda möjligheten till samlastningscentraler.

Landstinget ska med sin egen verksamhet bidra så lite som möjligt till utsläpp av växthusgaser. Målet för minskade utsläpp genom tjänsteresor ska därför höjas till 25 procents minskning till 2020.

Fastigheter och anläggningar

Stockholms läns landsting är inne i en period med stora investeringar i kollektivtrafiken och vårdfastigheter, något som kommer att stå för en väsentlig del av landstingets miljöpåverkan under kommande år. Förutom att ny- och ombyggnationerna i sig kommer att vara mer energieffektiva än de gamla, genomför landstinget under perioden 2017–2021 olika åtgärder för att begränsa miljöpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt.
Under de kommande åren går landstingets energieffektiviseringsarbete in i en ny fas. En nulägesanalys har tagits fram och beslut har fattats om att tillsätta en energisamornare för att underlätta och koordinera verksamheternas arbete. När målen i miljöprogrammet fastställts kommer en plan för landstingets energieffektiviseringsarbete att tas fram. Denna plan ska ta hänsyn till den kritik som landstingsrevisorerna framfört mot landstingets arbete i frågan.
Det är också angeläget att energieffektiviseringsplanen lyfter frågan om hur landstinget kan arbeta med att verksamheterna får ekonomiska incitament för att sänka sin energianvändning.

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets protokollsutdrag den 20 september 2016
Miljöberedningens protokollsutdrag den 14 september 2016
Landstingsdirektörens tjänsteutlåtande den 7 september 2016
Miljöprogram 2017-2021
Riktlinjer miljöarbete
Bakgrund till miljömål för Stockholms läns landsting
Beskrivning av ekonomiska konsekvenser
Miljökonsekvensbedömning
Lista över inkomna remissyttranden

Torbjörn Rosdahl

Gustav Hemming

Carl Rydingstam

Stockholms läns landsting

Diarienummer
LS 2015-0092

Program

Miljöprogram 2017–2021

Gäller för Stockholms läns landsting

2016-10-10

Dokumenttyp	Fastställd	Giltig till och med
Dokumentnummer LS 2015-0092-37.1	Fastställd av	Upprättad av
Informationssäkerhetsklass		

Innehållsförteckning

1. Syfte och bakgrund 3

2. Landstingets miljöarbete 4

3. Strategisk inriktning och mål för miljöarbetet 4
3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling 5
3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande 6
3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården 8
3.3.1 Hållbara patientmåltider 9
3.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter 11
3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar 12

4. Så styrs miljöarbetet 15
4.1 Organisation och ansvar 15
4.2 Processtyrt miljöarbete i landstinget 15
4.2.1 Kommunikation och utbildning 16

1. Syfte och bakgrund

Landstingets främsta uppgift är att se till att invånarna i länet får tillgång till en väl fungerande hälso- och sjukvård och kollektivtrafik. Landstinget ansvarar också för regionplanering och ska bidra till ett fritt och tillgängligt kulturliv i länet.

Stockholms län är en dynamisk region i snabb utveckling. För att kunna erbjuda en vård som uppfyller invånarnas förväntningar och framtidens vårdbehov genomför landstinget en av de största satsningarna någonsin inom hälso- och sjukvården. Att Stockholm växer kraftigt innebär en ökad belastning på trafiksystemet i länet och därför görs stora investeringar inom kollektivtrafiken. För att landstinget ska bidra till en hållbar utveckling i regionen behöver allt detta ske med begränsad miljöpåverkan.

I Sverige är det övergripande målet för miljöpolitiken att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att öka miljö- och hälsoproblemen utanför landet. Stockholms läns landsting är en viktig aktör i Sveriges arbete för att uppnå dessa mål. Världens stats- och regeringschefer har antagit globala mål för hållbar utveckling för att skydda planeten och dess naturresurser, utrota fattigdom och hunger och förverkliga de mänskliga rättigheterna. Landstingets miljöarbete bidrar till att uppnå nationella och internationella mål för hållbar utveckling.

Hållbar utveckling handlar om att säkerställa goda livsvillkor för alla människor nu och i framtiden. Människan är i centrum, ekologin sätter ramarna och en sund ekonomi är en förutsättning och ett medel för hållbar utveckling.

Det här är Stockholms läns landstings sjunde miljöprogram, med mål som syftar till en minskad miljöpåverkan och att driva utvecklingen framåt, både i Stockholmsregionen, i Sverige och globalt. Målen i programmet bidrar till en hållbar samhällsutveckling, med hållbara transporter, fastigheter och vård. Miljöprogrammet inkluderar även en ambition om att vara en ledande aktör vad gäller hållbar upphandling. Därmed tar landstinget ansvar för hur produktionen av de varor och tjänster som landstinget upphandlar påverkar människor och miljö.

2. Landstingets miljöarbete

Stockholms läns landsting arbetar systematiskt och målmedvetet med att minska verksamhetens negativa miljöpåverkan. Arbetet utgår från mål, riktlinjer och andra krav som gäller för miljöarbetet. Miljöprogrammet har beslutats av landstingsfullmäktige och är styrande för landstingets förvaltningar och bolag. Miljöprogrammet berör all landstingsfinansierad verksamhet och införs, där så är relevant, när landstinget tecknar nya avtal med vårdgivare, trafikoperatörer och andra leverantörer.

Miljöprogrammets mål bryts ner i lokala mål och handlingsplaner inom respektive förvaltning och bolag. Samtliga aktiviteter som verksamheterna planerar inom miljöområdet ska inför beslut om genomförande analyseras och avvägas mot landstingets alla övergripande mål. Kostnadseffektivitet och en ekonomi i balans ska särskilt beaktas.

Miljöarbetet är en del av chefers och medarbetares vardag. Kommunikation om miljö bidrar till att organisationen uppfattas som en attraktiv arbetsgivare och ger en positiv bild av landstinget. Miljöarbetet upprätthålls och utvecklas med certifierade miljöledningssystem och miljömålen följs upp varje år.

3. Strategisk inriktning och mål för miljöarbetet

Under 2017–2021 bedriver landstinget ett ambitiöst och systematiskt miljöarbete för att minska klimatpåverkan, bli mer resurseffektivt samt minska de miljö- och hälsorisker som beror på direkta och indirekta utsläpp från verksamheten. Genom att ställa miljö- och sociala krav på leverantörer och utveckla nya metoder och arbetssätt driver landstinget miljöarbetet framåt. Miljöarbetet engagerar och inspirerar, skapar delaktighet och bjuder in till samverkan.

Miljöprogrammet är indelat i fem områden:

- Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling
- Stockholms läns landstings klimatåtagande
- Miljömål för hälso- och sjukvården
- Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter
- Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar.

Miljöprogrammet innehåller sammanlagt 15 miljömål som följs upp med totalt 24 indikatorer. Måltalen anger den nivå landstinget ska uppnå.

3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling

Landstinget ska genom upphandling och en resurseffektiv produktanvändning bidra till en hållbar konsumtion och produktion. Stockholms läns landsting är en betydande aktör som kan och ska bidra till hållbar produktutveckling genom att ställa krav i offentlig upphandling. Landstingets ambition är att vara en ledande aktör i Europa när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling. Stockholms läns landsting ska genom upphandlingsprocessen

- bidra till att uppfylla mål, riktlinjer och andra krav som gäller för landstingets miljöarbete
- bidra till samhällets övergång till en cirkulär och biobaserad ekonomi genom att sträva efter att köpa in produkter som är långsiktigt hållbara för att i slutändan minimera andelen avfall
- främja innovation av produkter som är fria från miljö- och hälsofarliga ämnen och med låg miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv samt stimulera hållbar produktutveckling
- stimulera en resurseffektiv användning av produkter i landstingets verksamheter
- stärka socialt ansvarstagande i leverantörskedjan för varor och tjänster vid landstingets upphandlingar
- ställa effektiva hållbarhetskrav, som är baserade på analyser avseende miljöpåverkan och mänskliga rättigheter.

Planen bör även innehålla förslag på hur mikroplaster ska fasas ut ur landstingets verksamheter.

För att uppfylla dessa krav tar landstinget fram en landstingsövergripande plan för hållbar upphandling. Landstingets upphandlande förvaltningar och bolag utvecklar kompetens och arbetssätt för att genomföra planen. I väntan på att planen tas fram är målen i miljöprogrammet vägledande för verksamheternas upphandling.

3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande

Klimatförändringen är en av de svåraste miljöfrågor som människan står inför. Det är därför av största vikt att minska utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Kollektivtrafiken är den del av landstingets verksamhet som använder mest energi och den står för en stor del av landstingets utsläpp av växthusgaser. Även elektricitet, värme och kyla som används i fastigheter och anläggningar samt konsumtion och byggprojekt står för betydande, indirekta utsläpp av växthusgaser. Klimatförändringarna innebär också nya utmaningar när det gäller att anpassa verksamheterna till bland annat värmeböljor och intensiva skyfall. Landstinget arbetar sedan länge framgångsrikt med att minska verksamheternas direkta och indirekta utsläpp av växthusgaser. Landstingets klimatåtagande innefattar att ytterligare minska klimatpåverkan, men även åtgärder för klimatanpassning.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar utsläppen av växthusgaser, bland annat genom att öka användningen av förnybar energi, effektivisera energianvändningen, minska utsläppen av lustgas och anestesigaser samt begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Genom miljökrav i upphandling och resurseffektiv användning av produkter minskar landstingets även klimatpåverkan från konsumtion och produktion. Stockholms läns landstings klimatåtagande innebär att landstingets utsläpp av växthusgaser minskar med minst 50 procent till år 2021 jämfört med 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990.[1] Landstingets långsiktiga klimatambition är att bidra till att

[1] Omfattar delvis scope 1,2 och 3 enligt definitionen i Greenhouse Gas Protocol. Det är klimatutsläpp i form av köldmedia, lustgas och anestesigaser (mål 3), energianvändning för egna fastigheter (mål 11) samt kollektivtrafik och andra betydande resor och transporter med egna fordon eller som utförs av upphandlade leverantörer (mål 7 och 10). Beräkningar sker utifrån ett livscykelperspektiv på olika bränslen, där även produktion och distribution av bränslen ingår. Beräkningen bygger på prognoser och antaganden om landstingets framtida energi- och bränsleanvändning och är därmed förenad med vissa osäkerheter. Hänsyn har tagits till den ökade fastighetsytan för Nya Karolinska Solna men inte till ökade marknadsandelar eller ökad fastighetsyta i kollektivtrafiken.

målen i klimatfärdplanen för Stockholmsregionen uppnås. År 2050 ska Stockholms län vara utan nettoutsläpp av växthusgaser.[2]

[2] Enligt förslag till mål i ny regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen. Målen fastställs slutligt av landstingsfullmäktige.

Landstinget ansvarar för samhällsviktig verksamhet där det är angeläget att mildra den påverkan som klimatförändringarna orsakar. Landstinget utvecklar därför en plan för klimatanpassning. Inom ramen för den regionala utvecklingsplaneringen arbetar landstinget med klimatanpassning för regionen som helhet.

1 År 2021 har landstingets utsläpp av växthusgaser minskat med minst 50 procent i jämförelse med år 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990.

1.1	Indikator	klimatpåverkan från utsläpp av växthusgaser, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	utsläppen ska minska med minst 50 procent till år 2021 jämfört med år 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990.
	Beskrivning	utsläppsminskningarna avser den beräknade, sammanlagda effekten av mål i miljöprogrammet (enligt ovan). Därtill minskar landstingets även klimatpåverkan från konsumtion och produktion, vilket dock inte ingår i beräkningen här.

2 År 2021 arbetar landstinget systematiskt och effektivt med klimatanpassning.

2.1	Indikator och måltal	landstinget har en organisation för klimatanpassning och arbetar enligt en beslutad klimatanpassningsplan.
	Beskrivning	initialt sker ett arbete med att identifiera kritiska faktorer och verksamheter samt synergier på kort och på lång sikt, samt att upprätta förslag på åtgärder som sedan revideras årligen under programperioden. Arbetet utgör underlag för en klimatanpassningsplan som beslutas 2018. Därefter implementerar landstingets verksamheter planen och arbetar systematiskt och effektivt med klimatanpassning.

3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården

En ökande och åldrande befolkning ställer höga krav på vården inom Stockholms läns landsting. Det växande vårdbehovet innebär också att miljöbelastningen ökar, både från vårdverksamheterna och indirekt genom inköp av varor och tjänster.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar miljöbelastningen från läkemedel, textilier, livsmedel och andra varor i alla led – från produktion till användning och avfall. Åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering samt en resurseffektiv textilhantering genomförs, liksom ett kontinuerligt arbete för att minska utsläppen av anestesigaser. Landstinget fortsätter även sitt arbete mot antibiotikaresistens genom klok förskrivning och krav på begränsad användning inom livsmedelsproduktion.

Vidare ställs hållbarhetskrav vid upphandling för att stärka miljö och social hänsyn vid produktion av livsmedel och läkemedel samt stimulera utveckling av textilier med låg miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv. Sammantaget bidrar arbetet till positiva miljö- och hälsoeffekter såväl regionalt som globalt.

3	**Under programperioden arbetar landstinget för en hållbar läkemedelskedja som med bibehållen patientnytta bidrar till att minska miljöpåverkan från läkemedel vid tillverkning, användning och kassation.**	
3.1	Indikator och måltal	landstingets uppföljning visar på minskade utsläpp av miljöbelastande läkemedelssubstanser.
	Beskrivning	vårdverksamheter och tandvård arbetar med åtgärder för att minska utsläpp av läkemedelssubstanser på landstingets förteckning över miljöbelastande läkemedel. Uppföljning med kvantitativa mål sker enligt en plan för läkemedel och miljö.
3.2	Indikator och måltal	kassation av läkemedel minskar genom säkrare och effektivare läkemedelshantering.
	Beskrivning	vårdverksamheter genomför under programperioden åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering som även bidrar till minskad kassation av läkemedel. Uppföljning med kvantitativa mål sker enligt en plan för läkemedel och miljö.

4	**År 2021 har landstingets klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser minskat med 40 procent i jämförelse med år 2011.**	
4.1	Indikator	klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	utsläppen ska minska med 40 procent till år 2021 i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	den utsläppta mängden är lika med den inköpta mängden, minus eventuell destruerad mängd. Destruerad mängd beräknas med hjälp av uppgifter om utsläppsbegränsande åtgärder, exempelvis antalet använda filter för uppsamling av anestesigaser.

5	**År 2021 har landstinget effektiviserat textilhanteringen samt minskat miljöpåverkan från användning av engångs- och flergångstextiler.**	
5.1	Indikator och måltal	miljöhänsyn inkluderas i landstingets klädregler.
	Beskrivning	för att minska användningen av engångstextiler där sådana inte krävs av patientsäkerhetsskäl inkluderas miljöhänsyn i både landstingsövergripande och lokala klädregler och klädpolicyer. Indikatorn omfattar vård- och tandvårdsverksamheter.
5.2	Indikator	andelen kläder som är uteliggande i verksamheterna i mer än 30 dagar.
	Måltal	andelen ska vara mindre än 25 procent.
	Beskrivning	indikatorn avser att effektivisera hantering av flergångskläder och därmed minska behovet av nyinvestering och nyproduktion av textiler. Uteliggande avser när kläderna levererats från tvättleverantör. Indikatorn omfattar landstingets egna verksamheter inom vård och tandvård. Utöver att minska andel uteliggande kläder verkar förvaltningar och bolag för att omsättningshastigheten för flergångstextilier ökar.

3.3.1 Hållbara patientmåltider

Den mat som serveras i landstinget bidrar till verksamheternas miljöpåverkan. Matfrågan är komplex och sträcker sig över områden som klimat, giftfri miljö, biologisk mångfald och kampen mot global antibiotikaresistens. Stockholms läns landsting ska vara miljösmart i sina upphandlingar. Maten ska bidra till så låg negativ miljöpåverkan som är möjligt och bidra till positiv miljönytta där det är görligt. För att minska miljöpåverkan från patientmåltider satsar landstinget också bland annat på att minska matsvinn och öka andelen lokalproducerade och ekologiska

livsmedel. Vissa livsmedel har vid produktion större påverkan på miljön än andra. Stockholms läns landsting ska därför ta fram en plan där det framgår vilka ekologiska livsmedel som främst ska väljas och att 100 procent ekologiskt ska eftersträvas för vissa livsmedelsgrupper. Inköp av produkter som produceras med hjälp av bekämpningsmedel som är förbjudna inom EU ska undvikas.

Att köpa lokalproducerade livsmedel kan även det ha en positiv påverkan på miljön. Detta gäller särskilt mejeriprodukter samt lamm- och nötkött, eftersom får och nötkreatur i hög grad bidrar till biologisk mångfald och öppna landskap. Fokus ska även läggas på att öka inköpen av lokalproducerad frukt och grönsaker.

6	**År 2021 serveras hållbara patientmåltider i landstinget.**	
6.1	Indikator och måltal	hållbarhetskrav ställs alltid vid upphandling av måltidstjänster och livsmedel.
	Beskrivning	kraven preciseras i en plan för hållbara patientmåltider. Särskilt fokus ska ligga på krav på djurskydd och låg användning av antibiotika i djurproduktionen. Uppföljning av ställda krav görs under programperioden.
6.2	Indikator	andelen ekologiska livsmedel, i procent.
	Måltal	50 procent år 2021.
	Beskrivning	andelen beräknas på totalkostnaden för inköpta livsmedel. Fokus är på livsmedel med en stor miljöbelastning och varor där produktion sker med hjälp av bekämpningsmedel som är förbjudna i EU. I en plan för hållbara patientmåltiderbeskrivs vilka ekologiska livsmedel som främst ska väljas.
6.3	Indikator	klimatpåverkan från patientmåltider, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	ska ha minskat med 20 procent år 2021 i jämförelse med år 2016.
	Beskrivning	beräkningarna baseras på klimatdata och statistik från måltidsplaneringsverktyg.
6.4	Indikator	andel av mängden mat som slängs, i procent.
	Måltal	maximalt 15 procent av portionsvikten slängs år 2021.
	Beskrivning	avser andel av mängden mat som serveras till patient. En viktig faktor i detta arbete är att patienterna i högre grad får välja vilken mat de vill äta samt att portionsstorlekarna kan anpassas efter behov och önskemål.
6.5	Indikator	mängden matsvinn, ton.
	Måltal	mängden matsvinn ska ha minskat med 40 procent år 2021 i jämförelse med 2017.
	Beskrivning	avser den totala mängden matsvinn.
6.6	Indikator	andelen lokalproducerade livsmedel, i procent.
	Måltal	20 procent år 2021.
	Beskrivning	andelen beräknas på totalkostnaden för inköpta livsmedel. Fokus är på mejeriprodukter, lamm- och nötkött samt frukt och grönt. En definition av lokalproducerat preciseras i en plan för hållbara patientmåltider, där producerat i Sverige är en miniminivå.

3.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter

Att Stockholm växer kraftigt ökar belastningen på alla delar av trafiksystemet i länet. Landstinget gör stora investeringar inom kollektivtrafiken för att arbetet med hållbara resor ska ligga i framkant och främja en hållbar utveckling av Stockholmsregionen.

Perioden 2017–2021 genomförs olika åtgärder så att kollektivtrafikresandet ökar och transporterna blir mer energieffektiva och i ökad uträckning sker med förnybara drivmedel. Att erbjuda en attraktiv kollektivtrafik är en av landstingets största möjligheter att minska miljöpåverkan. Genom regionplaneringen kan landstinget också gynna resor med cykel och gång och landstinget ska även utnyttja digital teknik för resfria möten och e-hälsotjänster. Landstinget genomför också åtgärder för att minska utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen vid drift och underhåll av kollektivtrafiken. Åtgärderna leder till minskade utsläpp av partiklar, kväveoxider och klimatpåverkande gaser. Insatserna minskar också kemikaliebelastningen. Sammantaget leder landstingets investeringar i kollektivtrafik tillsammans med det allmänna miljöarbetet till en förbättrad miljö och folkhälsa.

7	**Landstinget arbetar för att kollektivtrafik, gång, cykel och digitala möten ska öka så att övriga motoriserade resor minskar. Kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 i jämförelse med år 2011.**	
7.1	Indikator	resvaneundersökningar om resor med cykel och gång samt digitala möten.
	Måltal	ökning av gång, cykel och digitala möten.
	Beskrivning	resvaneundersökningar för länets medborgare följer upp andelen resor med cykel och gång samt digitala möten. Digitala möten är till exempel telefon- och videomöten som ersätter resor med tåg, flyg eller bil och innefattar även telemedicin.
7.2	Indikator	kollektivtrafikens marknadsandel, i procent.
	Måltal	kollektivtrafikandelar ska öka enligt gällande trafikförsörjningsprogram för Stockholms län.
	Beskrivning	se gällande trafikförsörjningsprogram för definition.

8	**År 2021 sker landstingets transporter till 95 procent med förnybara drivmedel.**	
8.1	Indikator	andelen förnybar energi för transporter, i procent.
	Måltal	95 procent år 2021.
	Beskrivning	omfattar kollektivtrafik på land, det vill säga busstrafik, spårtrafik och färdtjänst samt kollektivtrafik till sjöss. Målet innefattar även egna fordon samt andra betydande transporter som landstinget upphandlar. Måltalet avser energiinnehåll (kilowattimmar) i det drivmedel som används.

9	**Energianvändningen för kollektivtrafiken har minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.**

9.1	Indikator	energianvändning för kollektivtrafik per personkilometer.
	Måltal	ska ha minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	kollektivtrafik med buss, till sjöss samt spårtrafik omfattas och bidrar i olika grad till att uppnå målet. Trafikförvaltningen fastställer specifika riktvärden för respektive trafikslag.

10 År 2021 har mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av kollektivtrafiken minskat med 30 procent, i jämförelse med år 2017.

10.1	Indikator	mängden utfasningskemikalier, i kilogram eller liter.
	Måltal	ska vara 30 procent mindre år 2021 i jämförelse med år 2017.
	Beskrivning	år 2017 inventeras mängden utfasningskemikalier som används för drift och underhåll av fordon samt fastigheter och depåer hos de trafikoperatörer som trafikförvaltningen anlitar och den uppmätta mängden utgör basår för målet. En årlig inventering och redovisning utförs sedan. De aktuella utfasningskemikalierna definieras i Stockholms läns landstings utfasningslista för miljö- och hälsofarliga kemikalier.

11 År 2021 har klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor minskat med 25 procent i jämförelse med år 2016.

11.1	Indikator	klimatpåverkan från tåg- och flygresor, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	ska ha minskat med 25 procent i jämförelse med år 2016.
	Beskrivning	omfattar tåg- och flygresor i tjänsten som anställda bokar via resebyrå. Resor med personbil ingår i 8.1 ovan.

3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar

Stockholms läns landsting är inne i en period med stora investeringar i kollektivtrafik och vårdfastigheter. Bygg- och anläggningsprojekt står för en väsentlig del av landstingets miljöpåverkan 2017–2021. De beslutade bygg- och anläggningsprojektens klimatpåverkan beräknas överstiga landstingets övriga klimatpåverkan. Dessutom sker ytterligare miljöpåverkan genom de kemikalier som finns i byggvaror, samt genom att det uppstår stora mängder avfall i landstingets bygg- och anläggningsprojekt.

Perioden 2017–2021 genomför landstinget olika åtgärder för att begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Arbetet med att effektivisera energianvändningen fortsätter, där en viktig del är att planera så att den tekniska utrustningen samt lokalerna på sjukhusen används så effektivt som möjligt. Andra åtgärder handlar om att förebygga avfall och öka materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt. Landstinget arbetar också för att minska miljöpåverkan av miljö- och hälsofarliga kemikalier. Sammantaget bidrar arbetet till ökad klimat- och resurseffektivitet samt till minskade kemiska miljö- och hälsorisker.

De många och stora investeringar i ny- och ombyggnationer av landstingets fastigheter, byggnader och lokaler kommer även över tid att öka andelen energieffektiva byggnader. Investeringarna i landstingets fastigheter leder till miljöeffektiva lösningar.

12 Verksamhets- och fastighetsenergi i landstingsägda fastigheter har minskat med 10 procent år 2021 och med 30 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

12.1	Indikator	energianvändning, kilowattimmar per kvadratmeter (Atemp).
	Måltal	10 procent lägre energianvändning år 2021 och 30 procent lägre år 2030, i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	målet avser använd mängd energi och omfattar all elektricitet, värme och kyla; fastighetsenergi och verksamhetsenergi sammanslaget. Både verksamhets- och fastighetsenergi ska effektiviseras.

13 Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktats och begränsats.

13.1	Indikator och måltal	landstinget har en landstingsövergripande plan för att begränsa klimatpåverkan i bygg- och anläggningsprojekt.
	Beskrivning	under 2017 utarbetas en landstingsövergripande plan för att begränsa klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets nybyggnations-, anläggnings- och större ombyggnationsprojekt.

14 År 2021 har landstinget ökat materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt, samt genomfört åtgärder för att förebygga avfall.

14.1	Indikator och måltal	landstinget arbetar för att förebygga avfall och öka materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt.
	Beskrivning	målet avser att styra mot minskade avfallsmängder samt en mer högkvalitativ materialåtervinning vid sluthantering av bygg- och rivningsavfall. Under 2017 identifierar berörda förvaltningar och bolag avfallströmmar med stor miljöpåverkan och utvecklingspotential samt beslutar om lokala mål och åtgärder. Målen ska omfatta ökad materialåtervinning för prioriterade fraktioner, samt avfallsförebyggande insatser, vid nybyggnations-, ombyggnations- respektive anläggningsprojekt.

15 Landstinget bedömer material och produkter som används vid ny- och ombyggnation enligt Byggvarubedömningens kriterier och år 2021 är minst 90 procent accepterade eller rekommenderade.

15.1	Indikator	andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent.
	Måltal	50 procent av material och produkter för kollektivtrafikens fastigheter och anläggningar ska vara bedömda år 2021 och för övriga landstingsägda fastigheter gäller att 90 procent ska vara bedömda 2021.
	Beskrivning	de material och produkter som används vid ny- och ombyggnation registreras och i första hand redovisas varje produkt och material för sig, men om det inte är relevant registreras de i produkt- och materialgrupper. Varje år redovisas andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningen (eller motsvarande kriterier).
15.2	Indikator	andelen accepterade eller rekommenderade material och produkter av de som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent.

Måltal	90 procent av material och produkter är accepterade eller rekommenderade år 2021.
Beskrivning	varje år redovisas andelen rekommenderade respektive accepterade material och produkter för avslutade projekt. Det omfattar både kollektivtrafikens fastigheter och övriga landstingsägda fastigheter.

4. Så styrs miljöarbetet

Förvaltningarna och bolagen styr miljöarbetet genom att planera för åtgärder och hantera kostnader via budgetprocessen, inom ramen för respektive budgetår. Investeringar som görs för miljöarbetet hanteras genom landstingets övergripande investeringsprocess.

4.1 Organisation och ansvar

Landstingsfullmäktige har det övergripande ansvaret och beslutar i principiella och viktiga ärenden, som till exempel övergripande riktlinjer och program för miljöarbetet. Landstingsstyrelsen leder och samordnar landstingets nämnder och deras verksamheter, samt följer upp att landstingsfullmäktiges beslut förverkligas. Landstingsstyrelsen ansvarar även för den övergripande utvecklingen av landstinget som helhet och ansvarar för att skapa en organisation för miljöarbetet. Landstingsstyrelsen följer upp miljöprogrammet och kontrollerar att styrningen av miljöarbetet fungerar tillfredsställande.

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för miljöfrågorna inom sina verksamheter med utgångspunkt från miljöprogrammet. Förvaltningschefer och verkställande direktörer ansvarar för att utforma lokala mål och anvisningar samt budget inom ramen för sin egen verksamhet för att bidra till att uppfylla målet i landstingets miljöprogram. Dessa lokala mål och anvisningar ska antas av nämnd respektive styrelse.

Förvaltningschefen, alternativt den verkställande direktören, ska löpande rapportera hur arbetet fortlöper till nämnden, styrelsen och i förekommande fall till ägarutskottet.

Medarbetarna bidrar till miljöarbetet och lyfter förbättringsidéer. Leverantörer till landstinget inom hälso- och sjukvård, kollektivtrafik och fastighetsområdet ska följa och redovisa sitt miljöarbete enligt kraven i respektive avtal.

4.2 Processtyrt miljöarbete i landstinget

Miljöarbetet styrs genom landstingets ledningsprocess. Miljöarbetet säkerställs, följs upp och kontrolleras på landstingsnivå genom landstingets budget- och redovisningsprocess samt revision. Ekonomiska, sociala och miljömässiga konsekvenser beaktas inför beslut.

Förvaltningarnas och bolagens miljöarbete ska planeras i respektive årlig budget och verksamhets- respektive affärsplan. Uppföljning och förbättringsarbete ska säkerställas på bolags- och förvaltningsnivå genom aktiv styrning och certifiering enligt ISO 14001.

4.2.1 Kommunikation och utbildning

Landstingets miljökommunikation ska stärka landstingets varumärke och arbetsgivarvarumärke. All kommunikation och utbildning inom miljöområdet ska planeras utifrån målgruppsanalyser och utformas för att vara både resurseffektiv och nå de önskade effekterna.

Kommunikations- och utbildningsinsatser ska utformas så att information och kunskap förmedlas på ett lättillgängligt och tydligt sätt. Insatserna ska leda till att landstingets miljöarbete är känt och inspirerar, samt till att miljöarbetet integreras i den vardagliga verksamheten.

Stockholms läns landsting

Diarienummer
LS 2015-0092

Riktlinjer

Miljöarbete

Gäller för Stockholms läns landsting

2016-10-10

Dokumenttyp	Fastställd	Giltig till och med
Dokumentnummer LS 2015-0092-38.1	Fastställd av	Upprättad av
Informationssäkerhetsklass	Verksamhetsområde	

Innehållsförteckning

1. Syfte 3

2. Tillämpning 3

3. Definition 3

4. Viljeriktning 3

4.1 Styrande principer 4

5. Uppföljning 5

1. Syfte

I Sverige är det övergripande målet för miljöpolitiken att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att öka miljö- och hälsoproblemen utanför landet. Stockholms läns landsting är en viktig aktör i Sveriges arbete för att uppnå dessa mål. Dessa riktlinjer anger styrande principer för miljöarbetet i Stockholms läns landsting. Ett effektivt miljöarbete är en viktig förutsättning för att landstinget ska kunna utföra sina uppdrag på ett sätt som bidrar till en hållbar utveckling av landstinget och hela Stockholmsregionen.

2. Tillämpning

Riktlinjerna är styrande för förvaltningar och bolag inom Stockholms läns landsting från 2017 och hanteras inom ramen för respektive förvaltnings eller bolags miljöledningssystem. Riktlinjerna är överställda lokala styrdokument för miljöarbete i den egenägda verksamheten.

Samtliga aktiviteter som verksamheterna planerar inom miljöområdet ska inför beslut om genomförande analyseras och avvägas mot landstingets alla övergripande mål. Kostnadseffektivitet och en ekonomi i balans ska särskilt beaktas.

3. Definition

Med miljöarbete avses åtgärder för att förebygga och minska negativa effekter på miljö och hälsa som uppstår i samband med landstingets arbete i förvaltning och verksamheter, samt åtgärder för att förebygga och minska onödig resursförbrukning.

4. Viljeriktning

Med ansvar för framtiden driver Stockholms läns landsting ett innovativt miljöarbete som förbättrar och inspirerar.

Stockholms läns landsting ska arbeta systematiskt och målmedvetet för att successivt och effektivt minska verksamhetens negativa miljöpåverkan. Miljöarbetet ska inspirera andra aktörer, stimulera till innovation och utveckling inom miljöområdet och bidra till att organisationen uppfattas som en attraktiv arbetsgivare.

4.1 Styrande principer

De styrande principerna för landstingets miljöarbete innebär att landstingets förvaltningar och bolag, med hänsyn till landstingets kärnverksamheter och övriga mål samt med bibehållen kvalitet i verksamheterna,

- prioriterar resfria arbetssätt, liksom resor med tåg framför flyg
- i första hand väljer energi av förnybart ursprung vid tecknande av nya avtal om leveranser av elektricitet, fjärrvärme och fjärrkyla till egna fastigheter, samt elektricitet till kollektivtrafiken
- ställer krav på energiprestanda vid nybyggnationer och större ombyggnationer[1]
- ställer krav i avtal om att det ska finnas effektiv utrustning för destruktion av lustgas inom all landstingsfinansierad förlossningsvård och viss tandvård, samt följer utvecklingen när det gäller användningen av lustgas inom övrig vård för att säkerställa fortsatt låga utsläpp
- säkerställer att verksamheterna arbetar resurseffektivt genom att
    - effektivisera materialförbrukningen
    - främja återanvändning av möbler och IT-utrustning
    - återvinna patientmat, förpackningar, tidningar, elavfall, farligt avfall och andra väsentliga fraktioner[2]
- säkerställer att logistik och utrymmen för avfallshantering är ändamålsenliga genom att ställa krav på effektiva återvinningssystem i samband med upphandling av avfallsentreprenörer
- främjar återanvändning av byggmaterial samt tillämpar Sveriges byggindustriers riktlinjer för sotering av avfall i bygg- och anläggningsprojekt[3]
- inte använder kemiska produkter som medför en risk för hälsa och miljö, enligt Stockholms läns landstings utfasningslista
- väljer i första hand ekologiskt kaffe, och te samt ekologisk eller lokalproducerad frukt till anställda vid inköp och vid representation.

[1] Kraven på energianvändning ska motsvara Miljöbyggnad betyg Guld (se www.sgbc.se).
[2] Materialåtervinningsgraden i landstingets sjukhusfastigheter ska vara minst 25 procent, enligt landstingets miljöprogram 2012-2016.
[3] Sorteringsgraden för avfall i bygg- och anläggningsprojekt ska vara minst 90 procent, enligt landstingets miljöprogram 2012-2016.

5. Uppföljning

Riktlinjerna ska följas upp i enlighet med landstingets ledningsprocess och samordnat med uppföljning av andra landstingsövergripande styrande dokument. Resultat redovisas i landstingets årliga miljöredovisning. Den löpande uppföljningen sker lokalt, inom ramen för respektive miljöledningssystem.

§ 94
Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017 - 2021
LS 2015-0092

Ärendebeskrivning

Landstingsstyrelsens förvaltning har i enlighet med landstingsstyrelsens beslut om mål och budget 2015 utarbetat ett förslag till nytt miljöprogram för Stockholms läns landsting. Landstingsdirektörens förslag omfattar ett program för perioden 2017 - 2021 med miljömål samt riktlinjer med grundläggande krav för miljöarbetet.

Beslutsunderlag

Landstingsdirektörens tjänsteutlåtande den 7 september 2016
Miljöprogram 2017-2021
Riktlinjer miljöarbete
Bakgrund till miljömål för Stockholms läns landsting
Beskrivning av ekonomiska konsekvenser
Miljökonsekvensbedömning
Lista över inkomna remissyttranden
Miljöberedningens protokollsutdrag den 14 september 2016 med (S)-, (MP) och (V)-ledamöternas skriftliga reservationer.

Förslag och yrkande

Följande yrkanden framförs:
Bifall från ordföranden Torbjörn Rosdahl (M) om bifall till landstingsdirektörens tjänsteutlåtande
Erika Ullberg (S) yrkar i första hand återremiss, i andra hand, om återremissyrkandet inte vinner gehör, bifall till (S)-ledamöternas förslag till beslut (bilaga)
Susanne Nordling (MP) yrkar bifall till Miljöpartiets förslag till beslut (bilaga)

Proposition

Proposition 1
Ordföranden frågar först om ärendet ska avgöras idag eller återremitteras och finner att ärendet ska avgöras idag.

Proposition 2
Ordföranden frågar på vart och ett av de framställda yrkandena och finner att arbetsutskottet bifaller ordförandens förslag.

Arbetsutskottets beslut

Arbetsutskottet beslutar föreslå landstingsstyrelsen dels föreslå landstingsfullmäktige besluta

att anta miljöprogram för Stockholms läns landsting för perioden 2017-2021

att anta riktlinjer för miljöarbete inom Stockholms läns landsting

att uppdra åt landstingsstyrelsen att utarbeta ett styrande dokument som förtydligar hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas

dels - under förutsättning av landstingsfullmäktiges beslut - för egen del besluta

att uppdra åt landstingsdirektören att återkomma till landstingsstyrelsen med förslag på ett styrande dokument som förtydligar hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas.

Reservation
Erika Ullberg (S), Dag Larsson (S) och Jens Sjöström (S) reserverar sig mot beslutet till förmån för (S)-ledamöternas förslag.

Susanne Nordling (MP) reserverar sig mot beslutet till förmån för sitt eget yrkande.

Beslutsexpediering:
Landstingsstyrelsen
Akt

Stockholms läns landsting
SOCIALDEMOKRATERNA

FÖRSLAG TILL BESLUT

2016-09-20

Landstingsstyrelsens arbetsutskott

Miljöprogram 2017-2021

Socialdemokraterna föreslår att:

ärendet återremitteras för att möjliggöra diskussion kring och inarbetande av nedanstående synpunkter på Miljöprogram 2017-2021.

Landstingets miljöarbete har i flera avseenden varit framgångsrikt och uppvisat vinster för verksamheten, miljön och länets invånare. Det finns en tydlig koppling mellan minskad klimat- och miljöpåverkan och ett ökat välbefinnande och god hälsa. Det är mot denna bakgrund av största vikt att det nya miljöprogrammet blir en tydlig fortsättning på nuvarande och att ambitioner förstärks. Mot denna bakgrund har vi Socialdemokrater ett antal synpunkter som även tar fasta på remissinstansernas synpunkter som välkomnat det förslag som remitterats.

Vi vill att den positiva kopplingen mellan klimat- och miljöarbete lyfts i den inledande texten om syfte och bakgrund. Där ska också miljöprogrammets roll för att skapa förutsättningar för regional utveckling och investeringar förtydligas. Resurseffektivitet och cirkulär ekonomi är perspektiv som ska genomsyra alla rekommendationer och beslut vilket bör markeras.

Hållbar upphandling
Vi välkomnar att en plan för hållbar upphandling ska tas fram. Men vi vill förtydliga att den ska innehålla långsiktiga mål och att utvärdering ska ske minst två gånger under programperioden för att säkerställa utveckling och resultat. Planen bör även inkludera kompletterande ekonomiska styrmedel eller fonder som innebär att landstingets investeringar och inköp bidrar till att nå långsiktiga mål i programmet. Planen bör även ange särskilt prioriterade områden såsom textilier, avfall och mat och visa hur övriga mål i programmet kan nås genom planens verktyg.

Klimatmål
Vi anser att klimatmålet ska förtydligas och vara i linje med det mål som remitterats. Vi kan inte se att remissinstansernas synpunkter motiverar en försvagning som dessutom innebär att miljöarbetets kontinuitet kan ifrågasättas. Det är viktigt att landstinget har en ambitiöst och tydlig målsättning på området som följs upp kontinuerligt. Inte minst eftersom SLL ska ta fram en klimatfärdplan för regionen. Klimatfärdplanen ska visa hur regionen ska bli utan klimatutsläpp 2050. Vi Socialdemokrater hade gärna sett att klimatfärdplanen legat som grund till det interna miljöprogrammet. Särskilt som uppdraget gavs redan i budget 2014. Vi vill att

För prel

miljöprogrammet ska innehålla följande klimatmål: År 2021 har landstingets utsläpp av växthusgaser minskat med 85 procent och år 2030 till 100 procent i jämförelse med år 2011.

Koppling till RUFS
Vi anser, i likhet med remissyttrande från Tillväxt- och regionplanenämnden, att programmet ligger väl i linje med RUFS 2010 och samrådsförslaget av RUFS 2050 men att kopplingen till regionens långsiktiga utmaningar bör vara tydligare. Landstinget är en central aktör i arbetet att uppfylla de långsiktiga mål som formulerades i RUFS 2010 och i samrådsförslaget av nästa regionala utvecklingsplan. Miljöprogrammet bör kompletteras så att kopplingen tydliggörs.

Kollektivtrafik
Ett viktigt område för landstingets miljöarbete är att öka kollektivtrafikens andel av resandet i Stockholmsregionen. Det är nödvändigt såväl av miljö- som framkomlighetsskäl. Vi Socialdemokrater menar att landstinget måste ha ett siffersatt mål för ökad kollektivtrafikandel. Ett mål som relaterar till det faktum att det enligt Trafikverket krävs en minskning av bilresandet i länet på 14 procent fram till 2030 för att klara de nationella klimatmålen.

Effektiva vårdkedjor
När det gäller hälso- och sjukvården vill vi föra in de skrivningar och mål om effektiva vårdkedjor som leder till säkrare vård för patienten och mindre miljöbelastning som finns i Miljöutmaning 2016. I det tidigare miljöprogrammet framgår att all landstingsfinansierad verksamhet ska bedriva resurseffektiv vård som skapar säkerhet för patienterna och minskar miljöbelastningen. Det skulle bland annat ske genom att minska antalet vårdrelaterade infektioner. Vi vet att vårdrelaterade infektioner (VRI) är ett av de största hoten mot patientsäkerheten. Stockholms läns landsting har en högre andel VRI jämfört med genomsnittet i Sverige. Resultaten i länet kan därför inte vara motiv till att ta bort målet från miljöprogrammet.

Energieffektivisering
Energieffektivisering vad gäller verksamhets- och fastighetsenergi är ett viktigt mål. Här har utvärderingar visat att man under pågående programperiod har misslyckats och inte ens nått 1 procent att jämföra med målet på 10 procent. Efter detta misslyckande har samma målsättning, 10 procent till 2021, förts in i förslaget till nytt miljöprogram. Här måste landstinget ta krafttag. Vi vill att landstingets energiförbrukning ska halveras till 2030.

Landstingets revisorer har vid flera tillfällen lyft fram att det finns brister när det gäller såväl målformulering, incitament, styrning som uppföljning och redovisning av energieffektiviseringen. Vi menar att det är anmärkningsvärt att förslaget till nytt miljöprogram 2017-2021 inte tydliggör eller hanterar de rekommendationer som revisorerna presenterar i projektrapport 6/2015.

Vi vill att målet kompletteras med att en landstingsövergripande plan för energieffektivisering utarbetas och att riktlinjer med särskilt fokus på denna fråga utarbetas som vägledning för investeringar och löpande underhåll. Vi menar också att det nya miljöprogrammet bör innehålla målsättningar för egenproducerad energi.

Miljöarbete för bygg- och anläggningsprojekt
Landstinget är inne i en expansiv fas och det är därför bra att förslaget till miljöprogram innebär ett ökat fokus på miljöarbetet under byggnation. Men vi menar att mål 12: *"Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktas och begränsas"* och mål 13: *"År 2021 har landstinget ökat material återvinningen i bygg och anläggningsprojekt beaktats och begränsats"* behöver konkretiseras och kompletteras med ett måltal för att bli tydliga och inte tandlösa.

Riktlinjer och styrning
Flera remissinstanser påpekar att styrning, genomförande och uppföljning är otydligt beskrivet i miljöprogrammet. Tidigare utvärderingar har visat liknande brister och inte minst har behovet av kompetens och resurser i verksamheterna uppmärksammats.

I remissversionen av miljöprogrammet inkluderade denna del ett viktigt avsnitt om miljöbedömningar vid investeringar. Denna del anser vi inte att det finns skäl att lyfta ur utan den ska återinföras i programmet och ligga till grund för ett mer utarbetat regelverk som landstingsdirektören har till uppgift att ta fram.

Vidare vill vi även att det tydliggörs att miljöprogrammets mål ska vara vägledande och en utgångspunkt för landstingets arbete med forskning och innovation.

Vi anser därför att bilagan om riktlinjer ska integreras i programmet. Vi anser även att det styrdokument om hur miljömålen ska mätas och redovisas som landstingsdirektören förslås utarbeta integreras i dokumentet så att en helhet erhålls som därmed underlättar för verksamheterna.

För yell

Stockholms läns landsting

FÖRSLAG TILL BESLUT

LANDSINDSTINGSSTYRELSENS
ARBETSUTSKOTT
Miljöpartiet de gröna

2016-09-20

LS 2015-0092

Ärende 11

Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

Landstingsstyrelsen föreslår landstingsfullmäktige besluta

att nedan synpunkter arbetas in i Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

Att som miljöparti tycka att framtagandet av ett nytt miljöprogram är av största vikt lär inte förvåna speciellt många, inte heller att vi vill se ett ambitiöst och tydligt program som kan möta de utmaningar vi står inför bör inte heller det komma som en överraskning. Även om vi ser positivt på helheten i förslaget till Miljöutmaning 2021 anser vi att vissa delar inte lever upp till att vara ambitiösa och tydliga.

Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling

Vi måste genom våra upphandlingar bidra till en värld som utvecklas i en hållbar riktning. Som Sveriges näst största offentliga ekonomi är det väldigt viktigt att inte bara vara en ledande aktör när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling utan också att vara en pådrivande aktör bland andra och därmed visa vägen framåt. Att ständigt förbättra arbetet ska ligga i fokus. Vi ställer oss därför frågande till varför mål ersatts med en lista över delar att arbeta med snarare än tydliga och kvantifierbara mål. Det är också av största vikt att miljökrav gäller alla upphandlingar och att uppföljning av dessa görs.

Stockholms läns landstings klimatåtagande

Ett förändrat klimat är inte bara en fråga för isbjörnar och försvinnande stillahavsöar utan är också en fråga för Sverige och vår region. Med de konsekvenser ett kraftigt förändrat klimat skulle innebära för oss finns det all anledning att ta Stockholms läns landstings klimatåtagande på fullaste allvar. När regeringen antagit som mål att göra Sverige till världens första klimatneutrala välfärdsland krävs det att Stockholms län är med och ser till att det blir verklighet inom en inte allt för lång tidshorisont. Miljöpartiet ser det därför som väldigt problematiskt att det övergripande klimatminskningsmålet tagits bort, vi ser att målet måste återinföras och även kompletteras med ett klimatpositivt mål - det vill säga att binda mer koldioxid från atmosfären än vad som släpps ut. Det är att ta ett steg längre än klimatneutralitet. Det behövs också etappmål för att visa steg på vägen.

Utsläpp av växthusgaser till följd av konsumtion är en av de viktigaste aspekterna att ta med i klimatarbetet. I förslaget saknas mål gällande minskning av konsumtionens klimatpåverkan och vad som behöver göras.

Att arbeta fram en klimatanpassningsplan är ett positivt initiativ men att denna ska ha fastställts först 2021 är att inte arbeta tillräckligt engagerat med frågan, Miljöpartiet vill se att en sådan plan fastställs 2019 senast.

Miljömål för hälso- och sjukvården
Som Stockholms läns landstings största utgiftsområde är hälso- och sjukvården en viktig kugge i landstingets klimatarbete, det gläder därför oss att detta tas på allvar i förslaget även om flera indikatorer och måltal saknar just tydliga måltal. vi hade också gärna sett en ambitiösare målsättning i vissa avseenden och föreslår att andelen ekologiska livsmedel bör vara 60 procent år 20121. Stockholms läns landsting har redan nått 36% och som en jämförelse nådde Kronoberg och Uppsala 46 % respektive 44% förra året. Vi föreslår också att klimatpåverkan från patientmåltider ska ha minskat med 30 procent. Under den nuvarande programperioden gjordes bara en uppföljning av livsmedlens klimatpåverkan vilket är för sällan.

Vi anser att målsättningen för minskat utsläpp av anestesigaser ska vara 50 procent. Detta för att driva på en snabbare omställning. Anestesigaser har en stor klimatpåverkan och minskade utsläpp bidrar såväl till miljö som till en bättre arbetsmiljö. Värt att notera är att det nuvarande miljöprogrammet anger en målsättning på 50 procents minskning av medicinska gaser. Hittills har landstinget nått 23 procent vad gäller anestesigaser.

I tider av cirkulär ekonomi och effektiv materialförbrukning är det anmärkningsvärt att förslaget om att utveckla landstingets sterilkapacitet har tagits bort ur miljöprogrammet. Det bör återföras. En utvecklad sterilkapacitet skulle minska förbrukningen av engångsmaterial i vårdverksamheter och medföra en bättre patientsäkerhet.

Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter
Trafikens och transporternas utsläpp av växthusgaser är sedan länge väl känt bland både beslutsfattare och allmänhet. Arbetet med att effektivt och aktivt minska dessa utsläpp har länge pågått och den tekniska utvecklingen har kommit långt. Resor med kollektiva färdmedel, cykel, gång och att inte behöva resa alls tack vare digitala möten är en förutsättning för att göra länet fritt från utsläpp av växthusgaser. Som mål anges att kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 jämfört med 2011, hur stor ökningen ska vara anges inte och innebär således att en blygsam ökning skulle ses som en vinst. Miljöpartiet anser därför att Stockholms läns landsting borde ansluta sig till målet om en fördubbling av kollektivtrafikresandets marknadsandel från 2006 till 2030 och att målet i miljöutmaning 2021 ska ange en tydlig riktning åt det hållet. Vi anser också att målsättningen om gång, cykel, digitala resor och bildelning bör kvantifieras för att ge arbetet en ordentlig skjuts framåt.

När det gäller klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor bör ett större arbete kunna göras. Vi saknar formuleringar om att prioritera resfria arbetssätt i denna del av det föreslagna programmet. Vi anser också att ett mål om 30 procents minskad klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor bör ersätta det föreslagna målet om 10 procent. Tjänsteresors klimatpåverkan ökade från år 2014 till år 2015. Exempel från Karolinska universitetssjukhuset visar att videokonferens

sparar såväl på kostnader (4,5 miljoner kronor) som växthusgassutsläpp (29 ton koldioxidekvivalenter).

När det gäller kollektivtrafikens energianvändning anser vi att målen är allt för oambitiösa för att kunna ses som seriösa försök att möta klimatutmaningen. Ambitionen bör höjas till att innebära en minskning av kollektivtrafikens energianvändning med 20 procent till 2021 och 30 procent till 2030. Detta för att gynna innovation och teknikutveckling på området.

Målet om att minska mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll i kollektivtrafik bör kompletteras med en ambitiös målsättning till år 2030. Detta för att ge förutsättningar för ett uthålligt och ambitiöst arbete.

Miljömål landstingets fastigheter och anläggningar
Stockholms läns landsting är sämst i klassen när det gäller energieffektivisering i sina fastigheter och anläggningar och skarp kritik riktas från landstingsrevisorerna gällande detta. Det är därför beklagligt att de förslag som revisorerna lämnat inte syns i det förslag till miljöprogram som vi nu har att titta på vilket borde ha varit på sin plats. Ambitionsnivån är också låg, samma mål som skulle ha uppnåtts till 2016 angående energieffektivisering flyttas nu bara fram till 2021. Miljöpartiet vill se en målbild motsvarande 15 procents minskning av verksamhets- och fastighetsenergin till 2021 och 30 procents minskning till år 2030.

När det gäller klimatpåverkan från byggprocesserna i landstingets bygg- och anläggningsprojekt så är bara en framtagen plan till 2021 att göra för lite. Målet behöver dels tydliggöras och kvantifieras och formuleringen om att klimatpåverkan ska ha beaktats och begränsats är en för allt för vag skrivning för att på ett bra sätt kunna arbeta med frågan. Miljöpartiet vill att klimatpåverkan ska bedömmas och redovisas för att möjliggöra mer välgrundade beslut. I arbetet med fastigheternas klimatpåverkan ser vi också behovet av att förtydliga vikten av att göra livscykelanalyser inför byggnationer.

Det framgår inte av miljöprogrammet att miljöbyggnad guld ska gälla vid nybyggnation och miljöbyggnad silver vid större ombyggnationer. Det behöver tydliggöras. Vi saknar också ett mål om att minska mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier vid drift och underhåll av fastigheter.

Landstingets arbete med materialåtervinning i bygg- och anläggningsprojekt samt att förebygga avfall är en viktig del i ett hållbart byggande. Självklart behöver arbetet ske på plats men genom det nya miljöprogrammet ska arbetet styras. Att inte kvantifiera målet mer än att åtgärder ska ha genomförts fram till 2021 innebär ett mål svårt att arbeta aktivt och målinriktat med, det blir dessutom svårt att vid programperiodens slut följa upp om man uppnått hållbara nivåer. Finns inte kunskapen idag bör det förtydligas när målet ska ha kvantifierats.

Så styrs miljöarbetet
Genomgående anser vi anser att samtliga målsättningar ska vara kvantifierade, alternativt att det anges när målsättningen senast ska vara kvantifierad. Vidare

anser vi att de grundläggande kraven bör följas upp centralt och även de vara kvantifierade.

För att på ett bra sätt kunna leda miljöarbetet bör en funktion motsvarande miljöchef finnas inom samtliga verksamheter för att stödja förvaltningschefs/VDs arbete med miljöprogrammet. Vi anser också att hållbarhet ska ingå i de ägardirektiv som inte redan har det. Vidare bör tydliggöras hur verksamheternas kompetensutveckling vad gäller miljö ska säkerställas. Det är positivt med de miljöutbildningar som hålls men trots detta finns indikationer på att kompetensen inom miljö och upphandling inte alltid är tillräcklig.

I miljöprogrammet står att förvaltningschef/VD löpande ska rapportera hur arbetet fortskrider till nämnden, styrelsen och i förekommande fall till ägarutskottet. Miljöpartiet anser att denna rapportering även bör göras i anslutning till miljöredovisningen eller årsrapporteringen. Det bör tydligare framgå hur krav ställda på privata utförare ska följas upp.

§ 28

Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

LS 2015-0092

Ärendebeskrivning

Landstingsstyrelsens förvaltning har i enlighet med landstingsstyrelsens beslut om mål och budget 2015 utarbetat ett förslag till nytt miljöprogram för Stockholms läns landsting. Landstingsdirektörens förslag omfattar ett program för perioden 2017-2021 med miljömål samt riktlinjer med grundläggande krav för miljöarbetet.

Beslutsunderlag

Landstingsdirektörens tjänsteutlåtande den 7 september 2016
Miljöprogram 2017-2021
Riktlinjer miljöarbete
Bakgrund till miljömål för Stockholms läns landsting
Beskrivning av ekonomiska konsekvenser
Miljökonsekvensbedömning
Lista över inkomna remissyttranden

Förslag och yrkande

Ordförandes förslag om att beredningen utan eget ställningstagande överlämnar ärendet till arbetsutskottet för vidare beredning.

Krister Nilssons (S) yrkande om bifall till landstingsdirektörens förslag med förslag till tilläggsbeslut från Socialdemokraterna.

Amanda Palmstiernas (MP) yrkande om bifall till landstingsdirektörens förslag med förslag till tilläggsbeslut från Miljöpartiet.

Anna Sehlins (V) yrkande om bifall till landstingsdirektörens förslag med förslag till tilläggsbeslut från Vänsterpartiet.

Proposition

Ordföranden ställde samtliga yrkanden mot varandra och fann att beredningen beslutat enligt ordförandens förslag.

Miljöberedningens beslut

Miljöberedningen beslutar

att utan eget ställningstagande överlämna ärendet till arbetsutskottet för vidare beredning.

Reservation
S-ledamöterna reserverade sig mot beredningens beslut till förmån för eget förslag, bilaga 1.

MP-ledamoten reserverade sig mot beredningens beslut till förmån för eget förslag, bilaga 2.

V-ledamoten reserverade sig mot beredningens beslut till förmån för eget förslag, bilaga 3.

Beslutsexpediering:
Arbetsutskottet
Akt

Stockholms läns landsting
SOCIALDEMOKRATERNA

FÖRSLAG TILL BESLUT

2016-09-14

Miljöberedningen Bilaga 1

Miljöprogram 2017-2021

Socialdemokraterna föreslår att:

Nedanstående synpunkter tydligt arbetas in i Miljöprogram 2017-2021 inför behandling av ärendet i landstingsstyrelsen.

Landstingets miljöarbete har i flera avseenden varit framgångsrikt och uppvisat vinster för verksamheten, miljön och länets invånare. Det finns en tydlig koppling mellan minskad klimat- och miljöpåverkan och ett ökat välbefinnande och god hälsa. Det är mot denna bakgrund av största vikt att det nya miljöprogrammet blir en tydlig fortsättning på nuvarande och att ambitioner förstärks. Mot denna bakgrund har vi Socialdemokrater ett antal synpunkter som även tar fasta på remissinstansernas synpunkter som välkomnat det förslag som remitterats.

Vi vill att den positiva kopplingen mellan klimat- och miljöarbete lyfts i den inledande texten om syfte och bakgrund. Där ska också miljöprogrammets roll för att skapa förutsättningar för regional utveckling och investeringar förtydligas. Resurseffektivitet och cirkulär ekonomi är perspektiv som ska genomsyra alla rekommendationer och beslut vilket bör markeras.

Hållbar upphandling
Vi välkomnar att en plan för hållbar upphandling ska tas fram. Men vi vill förtydliga att den ska innehålla långsiktiga mål och att utvärdering ska ske minst två gånger under programperioden för att säkerställa utveckling och resultat. Planen bör även inkludera kompletterande ekonomiska styrmedel eller fonder som innebär att landstingets investeringar och inköp bidrar till att nå långsiktiga mål i programmet. Planen bör även ange särskilt prioriterade områden såsom textilier, avfall och mat och visa hur övriga mål i programmet kan nås genom planens verktyg.

Klimatmål
Vi anser att klimatmålet ska förtydligas och vara i linje med det mål som remitterats. Vi kan inte se att remissinstansernas synpunkter motiverar en försvagning som dessutom innebär att miljöarbetets kontinuitet kan ifrågasättas. Det är viktigt att landstinget har en ambitiöst och tydlig målsättning på området som följs upp kontinuerligt. Inte minst eftersom SLL ska ta fram en klimatfärdplan för regionen. Klimatfärdplanen ska visa hur regionen ska bli utan klimatutsläpp 2050. Vi Socialdemokrater hade gärna sett att klimatfärdplanen legat som grund till det interna miljöprogrammet. Särskilt som uppdraget gavs redan i budget 2014. Vi vill att

miljöprogrammet ska innehålla följande klimatmål: År 2021 har landstingets utsläpp av växthusgaser minskat med 85 procent och år 2030 till 100 procent i jämförelse med år 2011.

Koppling till RUFS
Vi anser, i likhet med remissyttrande från Tillväxt- och regionplanenämnden, att programmet ligger väl i linje med RUFS 2010 och samrådsförslaget av RUFS 2050 men att kopplingen till regionens långsiktiga utmaningar bör vara tydligare. Landstinget är en central aktör i arbetet att uppfylla de långsiktiga mål som formulerades i RUFS 2010 och i samrådsförslaget av nästa regionala utvecklingsplan. Miljöprogrammet bör kompletteras så att kopplingen tydliggörs.

Kollektivtrafik
Ett viktigt område för landstingets miljöarbete är att öka kollektivtrafikens andel av resandet i Stockholmsregionen. Det är nödvändigt såväl av miljö- som framkomlighetsskäl. Vi Socialdemokrater menar att landstinget måste ha ett siffersatt mål för ökad kollektivtrafikandel. Ett mål som relaterar till det faktum att det enligt Trafikverket krävs en minskning av bilresandet i länet på 14 procent fram till 2030 för att klara de nationella klimatmålen.

Effektiva vårdkedjor
När det gäller hälso- och sjukvården vill vi föra in de skrivningar och mål om effektiva vårdkedjor som leder till säkrare vård för patienten och mindre miljöbelastning som finns i Miljöutmaning 2016. I det tidigare miljöprogrammet framgår att all landstingsfinansierad verksamhet ska bedriva resurseffektiv vård som skapar säkerhet för patienterna och minskar miljöbelastningen. Det skulle bland annat ske genom att minska antalet vårdrelaterade infektioner. Vi vet att vårdrelaterade infektioner (VRI) är ett av de största hoten mot patientsäkerheten. Stockholms läns landsting har en högre andel VRI jämfört med genomsnittet i Sverige. Resultaten i länet kan därför inte vara motiv till att ta bort målet från miljöprogrammet.

Energieffektivisering
Energieffektivisering vad gäller verksamhets- och fastighetsenergi är ett viktigt mål. Här har utvärderingar visat att man under pågående programperiod har misslyckats och inte ens nått 1 procent att jämföra med målet på 10 procent. Efter detta misslyckande har samma målsättning, 10 procent till 2021, förts in i förslaget till nytt miljöprogram. Här måste landstinget ta krafttag. Vi vill att landstingets energiförbrukning ska halveras till 2030.

Landstingets revisorer har vid flera tillfällen lyft fram att det finns brister när det gäller såväl målformulering, incitament, styrning som uppföljning och redovisning av energieffektiviseringen. Vi menar att det är anmärkningsvärt att förslaget till nytt miljöprogram 2017-2021 inte tydliggör eller hanterar de rekommendationer som revisorerna presenterar i projektrapport 6/2015.

Vi vill att målet kompletteras med att en landstingsövergripande plan för energieffektivisering utarbetas och att riktlinjer med särskilt fokus på denna fråga utarbetas som vägledning för investeringar och löpande underhåll. Vi menar också att det nya miljöprogrammet bör innehålla målsättningar för egenproducerad energi.

Miljöarbete för bygg- och anläggningsprojekt
Landstinget är inne i en expansiv fas och det är därför bra att förslaget till miljöprogram innebär ett ökat fokus på miljöarbetet under byggnation. Men vi menar att mål 12: *"Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktas och begränsas"* och mål 13: *"År 2021 har landstinget ökat material återvinningen i bygg och anläggningsprojekt beaktats och begränsats"* behöver konkretiseras och kompletteras med ett måltal för att bli tydliga och inte tandlösa.

Riktlinjer och styrning
Flera remissinstanser påpekar att styrning, genomförande och uppföljning är otydligt beskrivet i miljöprogrammet. Tidigare utvärderingar har visat liknande brister och inte minst har behovet av kompetens och resurser i verksamheterna uppmärksammats.

I remissversionen av miljöprogrammet inkluderade denna del ett viktigt avsnitt om miljöbedömningar vid investeringar. Denna del anser vi inte att det finns skäl att lyfta ur utan den ska återinföras i programmet och ligga till grund för ett mer utarbetat regelverk som landstingsdirektören har till uppgift att ta fram.

Vidare vill vi även att det tydliggörs att miljöprogrammets mål ska vara vägledande och en utgångspunkt för landstingets arbete med forskning och innovation.

Vi anser därför att bilagan om riktlinjer ska integreras i programmet. Vi anser även att det styrdokument om hur miljömålen ska mätas och redovisas som landstingsdirektören förslås utarbeta integreras i dokumentet så att en helhet erhålls som därmed underlättar för verksamheterna.

Stockholms läns landsting

FÖRSLAG TILL BESLUT

Miljöberedningen
Miljöpartiet de gröna

2016-09-14

LS 2015-0092

Ärende 3 Bilaga 2

Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

Miljöpartiet föreslår att:

Nedanstående synpunkter arbetas in i Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021 inför behandling av ärendet i landstingsstyrelsen.

Att som miljöparti tycka att framtagandet av ett nytt miljöprogram är av största vikt lär inte förvåna speciellt många, inte heller att vi vill se ett ambitiöst och tydligt program som kan möta de utmaningar vi står inför bör inte heller det komma som en överraskning. Även om vi ser positivt på helheten i förslaget till Miljöutmaning 2021 anser vi att vissa delar inte lever upp till att vara ambitiösa och tydliga.

Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling
Vi måste genom våra upphandlingar bidra till en värld som utvecklas i en hållbar riktning. Som Sveriges näst största offentliga ekonomi är det väldigt viktigt att inte bara vara en ledande aktör när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling utan också att vara en pådrivande aktör bland andra och därmed visa vägen framåt. Att ständigt förbättra arbetet ska ligga i fokus. Vi ställer oss därför frågande till varför mål ersatts med en lista över delar att arbeta med snarare än tydliga och kvantifierbara mål. Det är också av största vikt att miljökrav gäller alla upphandlingar och att uppföljning av dessa görs.

Stockholms läns landstings klimatåtagande
Ett förändrat klimat är inte bara en fråga för isbjörnar och försvinnande stillahavsöar utan är också en fråga för Sverige och vår region. Med de konsekvenser ett kraftigt förändrat klimat skulle innebära för oss finns det all anledning att ta Stockholms läns landstings klimatåtagande på fullaste allvar. När regeringen antagit som mål att göra Sverige till världens första klimatneutrala välfärdsland krävs det att Stockholms län är med och ser till att det blir verklighet inom en inte allt för lång tidshorisont. Miljöpartiet ser det därför som väldigt problematiskt att det övergripande klimatminskningsmålet tagits bort, vi ser att målet måste återinföras och även kompletteras med ett klimatpositivt mål - det vill säga att binda mer koldioxid från atmosfären än vad som släpps ut. Det är att ta ett steg längre än klimatneutralitet. Det behövs också etappmål för att visa steg på vägen.

Utsläpp av växthusgaser till följd av konsumtion är en av de viktigaste aspekterna att ta med i klimatarbetet. I förslaget saknas mål gällande minskning av konsumtionens klimatpåverkan och vad som behöver göras.

Att arbeta fram en klimatanpassningsplan är ett positivt initiativ men att denna ska ha fastställts först 2021 är att inte arbeta tillräckligt engagerat med frågan, Miljöpartiet vill se att en sådan plan fastställs 2019 senast.

Miljömål för hälso- och sjukvården
Som Stockholms läns landstings största utgiftsområde är hälso- och sjukvården en viktig kugge i landstingets klimatarbete, det gläder därför oss att detta tas på allvar i förslaget även om flera indikatorer och måltal saknar just tydliga måltal. vi hade också gärna sett en ambitiösare målsättning i vissa avseenden och föreslår att andelen ekologiska livsmedel bör vara 60 procent år 20121. Stockholms läns landsting har redan nått 36% och som en jämförelse nådde Kronoberg och Uppsala 46 % respektive 44% förra året. Vi föreslår också att klimatpåverkan från patientmåltider ska ha minskat med 30 procent. Under den nuvarande programperioden gjordes bara en uppföljning av livsmedlens klimatpåverkan vilket är för sällan.

Vi anser att målsättningen för minskat utsläpp av anestesigaser ska vara 50 procent. Detta för att driva på en snabbare omställning. Anestesigaser har en stor klimatpåverkan och minskade utsläpp bidrar såväl till miljö som till en bättre arbetsmiljö. Värt att notera är att det nuvarande miljöprogrammet anger en målsättning på 50 procents minskning av medicinska gaser. Hittills har landstinget nått 23 procent vad gäller anestesigaser.

I tider av cirkulär ekonomi och effektiv materialförbrukning är det anmärkningsvärt att förslaget om att utveckla landstingets sterilkapacitet har tagits bort ur miljöprogrammet. Det bör återföras. En utvecklad sterilkapacitet skulle minska förbrukningen av engångsmaterial i vårdverksamheter och medföra en bättre patientsäkerhet.

Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter
Trafikens och transporternas utsläpp av växthusgaser är sedan länge väl känt bland både beslutsfattare och allmänhet. Arbetet med att effektivt och aktivt minska dessa utsläpp har länge pågått och den tekniska utvecklingen har kommit långt. Resor med kollektiva färdmedel, cykel, gång och att inte behöva resa alls tack vare digitala möten är en förutsättning för att göra länet fritt från utsläpp av växthusgaser. Som mål anges att kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 jämfört med 2011, hur stor ökningen ska vara anges inte och innebär således att en blygsam ökning skulle ses som en vinst. Miljöpartiet anser därför att Stockholms läns landsting borde ansluta sig till målet om en fördubbling av kollektivtrafikresandets marknadsandel från 2006 till 2030 och att målet i miljöutmaning 2021 ska ange en tydlig riktning åt det hållet. Vi anser också att målsättningen om gång, cykel, digitala resor och bildelning bör kvantifieras för att ge arbetet en ordentlig skjuts framåt.

När det gäller klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor bör ett större arbete kunna göras. Vi saknar formuleringar om att prioritera resfria arbetssätt i denna del av det föreslagna programmet. Vi anser också att ett mål om 30 procents minskad klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor bör ersätta det föreslagna målet om 10 procent. Tjänsteresors klimatpåverkan ökade från år 2014 till år 2015. Exempel från Karolinska universitetssjukhuset visar att videokonferens

sparar såväl på kostnader (4,5 miljoner kronor) som växthusgassutsläpp (29 ton koldioxidekvivalenter).

När det gäller kollektivtrafikens energianvändning anser vi att målen är allt för oambitiösa för att kunna ses som seriösa försök att möta klimatutmaningen. Ambitionen bör höjas till att innebära en minskning av kollektivtrafikens energianvändning med 20 procent till 2021 och 30 procent till 2030. Detta för att gynna innovation och teknikutveckling på området.

Målet om att minska mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll i kollektivtrafik bör kompletteras med en ambitiös målsättning till år 2030. Detta för att ge förutsättningar för ett uthålligt och ambitiöst arbete.

Miljömål landstingets fastigheter och anläggningar
Stockholms läns landsting är sämst i klassen när det gäller energieffektivisering i sina fastigheter och anläggningar och skarp kritik riktas från landstingsrevisorerna gällande detta. Det är därför beklagligt att de förslag som revisorerna lämnat inte syns i det förslag till miljöprogram som vi nu har att titta på vilket borde ha varit på sin plats. Ambitionsnivån är också låg, samma mål som skulle ha uppnåtts till 2016 angående energieffektivisering flyttas nu bara fram till 2021. Miljöpartiet vill se en målbild motsvarande 15 procents minskning av verksamhets- och fastighetsenergin till 2021 och 30 procents minskning till år 2030.

När det gäller klimatpåverkan från byggprocesserna i landstingets bygg- och anläggningsprojekt så är bara en framtagen plan till 2021 att göra för lite. Målet behöver dels tydliggöras och kvantifieras och formuleringen om att klimatpåverkan ska ha beaktats och begränsats är en för allt för vag skrivning för att på ett bra sätt kunna arbeta med frågan. Miljöpartiet vill att klimatpåverkan ska bedömmas och redovisas för att möjliggöra mer välgrundade beslut. I arbetet med fastigheternas klimatpåverkan ser vi också behovet av att förtydliga vikten av att göra livscykelanalyser inför byggnationer.

Det framgår inte av miljöprogrammet att miljöbyggnad guld ska gälla vid nybyggnation och miljöbyggnad silver vid större ombyggnationer. Det behöver tydliggöras. Vi saknar också ett mål om att minska mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier vid drift och underhåll av fastigheter.

Landstingets arbete med materialåtervinning i bygg- och anläggningsprojekt samt att förebygga avfall är en viktig del i ett hållbart byggande. Självklart behöver arbetet ske på plats men genom det nya miljöprogrammet ska arbetet styras. Att inte kvantifiera målet mer än att åtgärder ska ha genomförts fram till 2021 innebär ett mål svårt att arbeta aktivt och målinriktat med, det blir dessutom svårt att vid programperiodens slut följa upp om man uppnått hållbara nivåer. Finns inte kunskapen idag bör det förtydligas när målet ska ha kvantifierats.

Så styrs miljöarbetet
Genomgående anser vi anser att samtliga målsättningar ska vara kvantifierade, alternativt att det anges när målsättningen senast ska vara kvantifierad. Vidare

anser vi att de grundläggande kraven bör följas upp centralt och även de vara kvantifierade.

För att på ett bra sätt kunna leda miljöarbetet bör en funktion motsvarande miljöchef finnas inom samtliga verksamheter för att stödja förvaltningschefs/VDs arbete med miljöprogrammet. Vi anser också att hållbarhet ska ingå i de ägardirektiv som inte redan har det. Vidare bör tydliggöras hur verksamheternas kompetensutveckling vad gäller miljö ska säkerställas. Det är positivt med de miljöutbildningar som hålls men trots detta finns indikationer på att kompetensen inom miljö och upphandling inte alltid är tillräcklig.

I miljöprogrammet står att förvaltningschef/VD löpande ska rapportera hur arbetet fortskrider till nämnden, styrelsen och i förekommande fall till ägarutskottet. Miljöpartiet anser att denna rapportering även bör göras i anslutning till miljöredovisningen eller årsrapporteringen. Det bör tydligare framgå hur krav ställda på privata utförare ska följas upp.

Stockholms läns landsting

FÖRSLAG TILL BESLUT

LANDSTINGSSTYRELSEN MILJÖBEREDNING
Vänsterpartiet

2016-09-14

Ärende nr 3 Bilaga 3
LS 2016-0092

Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

Vänsterpartiet föreslår att:

Nedanstående synpunkter arbetas in i Miljöprogram 2017-2021 inför behandling av ärendet i landstingsstyrelsen.

Stockholms läns landsting nuvarande miljöprogram är ett bra dokument som med tydlighet visar hur landstingets miljöarbete fortskrider. Landstinget har skaffat sig en trovärdighet i miljöfrågor och har höga ambitioner. Innevarande miljöprogram bygger på tidigare miljöprogram och självklart ska nästa miljöprogram innehålla lärdomar från tidigare. Därför skickar Vänsterpartiet med några synpunkter som vi vill arbetas in i Miljöprogram 2017-2021 inför behandling av ärendet i landstingsstyrelsen.

För oss är det viktigt att miljöprogrammet inte lever sitt eget liv utan blir en del av det samlande klimat- och miljöarbetet som sker i Stockholms läns landsting. Vi är fundersamma på om en separat klimatfärdplan och ett separat miljöprogram verkligen var en bra arbetsgång. Vi tror att miljöprogrammet hade tjänat på att genomsyras av klimatfärdplanens perspektiv. Vi vill även lyfta vikten av att miljöprogrammet genomsyras av resurseffektivitet, cirkulär ekonomi och ett globalt hållbarhetstänk som sätter in Stockholms läns landsting i ett sammanhang av globala utmaningar inom klimat och miljö. Ett miljöprogram som genomsyras av klimathänsyn, hänsyn till jordens ändliga resurser, cirkulär ekonomi och globala utmaningar har självklart också tydliga uppföljningsbara mål som leder till att Stockholms läns landstings totala avtryck minskas.

På samma sätt som det nya miljöprogrammet ska ha en tydlig koppling till landstingets klimatarbete ska det regionala utvecklingsperspektivet och den nya RUFS 2050 vara tongivande och integrerade. Landstinget är den centrala aktören i utmaningen att uppfylla de långsiktiga mål som finns i RUFS 2010 och i samrådsförslaget av nästa regionala utvecklingsplan RUFS 2050.

Miljöprogrammet måste även kopplas till det regionala trafikförsörjningsprogrammet och arbetet med att öka andelen som reser kollektivt. Det har sagts i många sammanhang – den viktigaste åtgärden som landstinget kan göra för klimatarbetet är att öka andelen i länet som reser kollektivt. Trafikverket kräver också en minskning av bilresandet i länet på 14 procent fram till 2030 för att klara de nationella klimatmålen. Det är en stor utmaning att möjliggöra för- och motivera människor att resa med kollektivtrafiken och inte med egen bil. Stockholms län har väl fungerande kollektivtrafik för resor in mot de centrala delarna men för resor mellan de radiella spåren, tunnelbana, pendeltåg, är bilen det färdmedel som går fortast. En stor utmaning är också att underlätta byten för kollektivtrafikresenärer. En resa med kollektivtrafiken som innehåller ett eller flera byten görs i stort sett alltid snabbast med bil. Där har cykeln en möjlighet att vinna marknadsandelar, en cykelresa har oftast ett dörr-till-dörr-perspektiv precis som en bilresa och kan i vissa lägen vara ett smidigare färdsätt än en bilresa.

Landstinget har en stor utmaning när det gäller att energieffektivisera sitt fastighetsbestånd och sänka användningen av verksamhetsenergi. Tyvärr har målen i innevarande miljöprogram inte nåtts och utvärderingar visat att inte ens målet med 10 procents energieffektivisering till 2021 har nåtts. Och nu förs samma mål, 10 procent till 2021, in i förslaget till nytt miljöprogram. Här måste landstinget ta krafttag. Vi vill att landstingets energiförbrukning ska halveras till 2030.

Landstingets revisorer har vid flera tillfällen lyft fram att det finns brister när det gäller såväl målformulering, incitament, styrning som uppföljning och redovisning av energieffektiviseringen. Det är anmärkningsvärt att förslaget till nytt miljöprogram 2017-2021 inte tydliggör eller hanterar de rekommendationer som revisorerna fört fram.

Vidare behöver landstinget arbeta tydligare med mål och riktlinjer för livscykelanalyser av investeringar i fastigheter och infrastruktur. Varje stor nybyggnad eller ombyggnad, inom fastighet eller spår måste följas upp utifrån ett livscykelperspektiv. Landstinget ska veta hur byggprocessen går till, vad den innehåller, vilka utsläpp som genereras av den och vad som byggs in i våra anläggningar.

Flera remissinstanser har även uppmärksammat att styrning, genomförande och uppföljning är otydligt beskrivet i miljöprogrammet. Tidigare utvärderingar har visat liknande brister och att det finns ett stort behov av kompetens och resurser i landstinget verksamheter.

ap

Landstingsstyrelsens förvaltning
SLL Hållbarhet

TJÄNSTEUTLÅTANDE
2016-09-07

LS 2015-0092

Handläggare:
Fredrik Rangstedt

Landstingsstyrelsens
miljöberedning

Ankom
Stockholms läns landsting
2016 -09- 07
Dnr LS 2015-0092
Rotel IX

Miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

Ärendebeskrivning

Landstingsstyrelsens förvaltning har i enlighet med landstingsstyrelsens beslut om mål och budget 2015 utarbetat ett förslag till nytt miljöprogram för Stockholms läns landsting. Landstingsdirektörens förslag omfattar ett program för perioden 2017-2021 med miljömål samt riktlinjer med grundläggande krav för miljöarbetet.

Beslutsunderlag

Landstingsdirektörens tjänsteutlåtande den 7 september 2016
Miljöprogram 2017-2021
Riktlinjer miljöarbete
Bakgrund till miljömål för Stockholms läns landsting
Beskrivning av ekonomiska konsekvenser
Miljökonsekvensbedömning
Lista över inkomna remissyttranden

Förslag till beslut

Miljöberedningen föreslår arbetsutskottet föreslå landstingsstyrelsen *dels* föreslå landstingsfullmäktige besluta

att anta miljöprogram för Stockholms läns landsting för perioden 2017-2021,

att anta riktlinjer för miljöarbete inom Stockholms läns landsting,

att uppdra åt landstingsstyrelsen att utarbeta ett styrande dokument som förtydligar hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas.

dels – under förutsättning av landstingsfullmäktiges beslut – för egen del besluta

att uppdra åt landstingsdirektören att återkomma till landstingsstyrelsen med förslag på ett styrande dokument som förtydligar hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas.

Förvaltningens förslag och motivering

Sammanfattning
Landstingets sjunde miljöprogram gäller för åren 2017-2021. Programmet innehåller miljömål för hälso- och sjukvården, kollektivtrafiken och andra transporter samt för landstingets fastigheter och anläggningar. Programmet anger även ett klimatåtagande och en ambition om hållbar upphandling.

Miljöprogrammet ska leda till att landstinget fortsätter att vara en viktig aktör för att nå nationella miljömål och bidra till mål för hållbar utveckling. Miljöprogrammet ska bidra till inspiration och engagemang i landstinget kring miljöarbetet och bjuda in till samverkan.

Bakgrund
Nuvarande miljöprogram gäller för åren 2012-2016 (LS 1010-0851). Genom budget 2014 fick förvaltningen ett uppdrag att inleda förberedelserna för ett nytt miljöprogram, för tiden efter år 2016 (LS 1301-0040). I beslut om mål och budget 2015 förnyades uppdraget (LS 1403-0399).

Ett betydande arbete med att ta fram förslaget till miljöprogram har skett i arbetsgrupper, med deltagare från förvaltningar och bolag. Dessa har bistått med expertkunskap och kännedom om verksamheten samt bidragit till förankring av förslaget. I december 2015 fanns ett första utkast till program. I mars 2016 skickades miljöprogrammet på remiss till nämnder och styrelser.

Efter att remissvaren mottagits gjorde projektgruppen för nya miljöprogrammet ett omsorgsfullt arbete för att beakta och behandla samtliga remissvar. Vid behov fördes särskild kommunikation med enskilda förvaltningar och bolag.

Överväganden
Miljöprogrammet ska leda till att landstinget fortsätter att vara en viktig aktör för att nå nationella miljömål och bidra till att uppnå internationella mål för hållbar utveckling. Miljöarbetet ska resultera i att landstinget

effektivt minskar de miljö- och hälsorisker som beror på direkta och indirekta utsläpp från verksamheten. Därför har miljöprogrammet utgångspunkt i vad som är landstingets betydande miljöpåverkan, vilket säkerställts genom att en uppdatering av befintlig miljöutredning gjordes initialt i projektet.

Miljöprogrammet ska bidra till inspiration och engagemang kring miljöarbetet och bjuda in till samverkan, vilket också har tagits hänsyn till vid framtagandet av programmet. Det lokala intresset har beaktats och fått särskilt genomslag för utformningen av vissa mål. Miljöprogrammet berör all landstingsfinansierad verksamhet och landstinget driver även miljöarbetet i samverkan med externa parter. Hållbar upphandling såsom krav för att stärka miljö- och sociala hänsyn vid produktion av varor samt frågor om resor och transporter är områden i miljöprogrammet som särskilt kräver nytänkande och extern samverkan.

Landstingets miljöarbete ska fortsätta att vara i framkant, men programmet har inte ambitionen att ge landstinget en tätposition inom alla miljöområden. Istället kommer miljöarbetet omfatta en del nya områden med ett tydligare helhetsperspektiv. Hållbar upphandling är ett exempel på det. I miljöprogrammet blir livscykelperspektivet mer framträdande, inte minst för området fastigheter. En ambition med miljöprogrammet är också att genom miljöarbetet bidra till att landstinget har en framträdande roll vad gäller resor och transporter genom att bland annat verka för att kollektivtrafik, gång, cykel och digitala möten ökar, så att övriga motoriserade resor minskar.

Landstingets sjunde miljöprogram innehåller miljömål för hälso- och sjukvården, kollektivtrafiken och andra transporter samt för landstingets fastigheter och anläggningar. Programmet anger även ett klimatåtagande, som dels innefattar programmets klimatmål och dels ett mål om en klimatanpassningsplan. Vidare anges att landstinget ska ha ambitionen att vara en ledande aktör vad gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling.

I förslaget till miljöprogram framgår att landstinget tar fram en plan för hållbar upphandling. Genom planen säkerställs att landstinget ställer effektiva krav, som är baserade på analyser avseende produkters och tjänsters miljöpåverkan och risk för kränkningar av mänskliga rättigheter. Planen ska också främja innovation av produkter med låg miljöpåverkan och innefatta åtgärder för en resurseffektiv användning av produkter i verksamheterna.

Med miljömål för hälso- och sjukvården minskar miljöbelastningen från läkemedel, livsmedel och textilier. Miljöpåverkan från läkemedel minskar i alla led; vid tillverkning, användning och kassation. Arbetet samordnas genom en plan för läkemedel och miljö som uppdateras årligen. Landstinget fortsätter också arbetet för att minska utsläppen av anestesigaser. För att minska miljöpåverkan från patientmåltider satsar landstinget på att minska matsvinn och klimatpåverkan samt att öka andelen ekologiska livsmedel. Under början av programperioden arbetar förvaltningen fram en plan för hållbara patientmåltider. Landstinget ställer även hållbarhetskrav vid upphandling för att stärka miljö- och sociala hänsyn vid produktion av livsmedel, läkemedel och textilier.

Miljömålen för kollektivtrafiken handlar om att kollektivtrafikresandet ökar, att landstingets transporter blir mer energieffektiva och i ökad uträckning sker med förnybara drivmedel. Resor och transporter är ett viktigt område för landstinget att arbeta med eftersom ett ökat kollektivtrafikresande är landstingets bästa möjligheter att minska sin egen miljöpåverkan men även bidra till en attraktiv region.

Miljöprogrammet innebär vidare att landstinget under perioden 2017–2021 kommer att genomföra åtgärder för att begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Därför utarbetas 2017 en landstingsövergripande plan med åtgärder för att begränsa klimatpåverkan från byggprocessen. Arbetet med att effektivisera energianvändningen fortsätter liksom att arbeta för minskade avfallsmängder samt förebygga och minska miljöpåverkan av miljö- och hälsofarliga kemikalier i byggvaror. I bygg- och anläggningsprojekt avser landstinget även att styra mot en mer högkvalitativ materialåtervinning vid sluthantering av bygg- och rivningsavfall.

Förutom programmet föreslås landstingsfullmäktige anta riktlinjer med grundläggande miljökrav. Riktlinjerna är styrande för förvaltningar och bolag inom Stockholms läns landsting från 2017 och hanteras inom ramen för respektive förvaltnings eller bolags miljöledningssystem. Riktlinjerna anger styrande principer som rör till exempel miljöhänsyn vid resor i tjänsten, krav på energiprestanda vid byggprojekt, avfallshantering och om att i första hand välja ekologiska alternativ vid representation. Riktlinjerna är överställda lokala styrdokument för miljöarbete i den egenägda verksamheten.

Genomförande av miljöprogram

Miljöprogrammet är styrande för landstingets förvaltningar och bolag. Det berör all landstingsfinansierad verksamhet och införs, där så är relevant,

när landstinget tecknar nya avtal med vårdgivare, trafikoperatörer och andra leverantörer. Samtliga aktiviteter som verksamheterna planerar inom miljöområdet ska inför beslut om genomförande analyseras och avvägas mot landstingets alla övergripande mål.

Landstingsdirektören föreslås få i uppdrag att återkomma till landstingsstyrelsen med ett styrande dokument som tydliggör hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas. Vidare avser förvaltningen att i början av programperioden arbeta fram och fastställa planer för klimatanpassning, hållbar upphandling, begränsad klimatpåverkan från byggprocessen och hållbara patientmåltider, som syftar till att konkretisera målsättningar samt beskriva ett arbetssätt för att säkerställa att uppsatta mål och indikatorer uppnås.

Ekonomiska konsekvenser av beslutet

Se bilaga för beskrivning av ekonomiska konsekvenser.

Miljökonsekvenser av beslutet

Beslutet innebär minskad negativ miljöpåverkan enligt bilaga.

Tillförordnad landstingsdirektör
Anne Rundquist

Biträdande förvaltningschef
Ann Eberhardsson

Stockholms läns landsting

Diarienummer
LS 2015-0092

Program

Miljöprogram 2017–2021

Gäller för Stockholms läns landsting

Dokumenttyp	Fastställd	Giltig till och med
Dokumentnummer	Fastställd av	Upprättad av
Informationssäkerhetsklass		

Innehållsförteckning

1. Syfte och bakgrund 3

2. Landstingets miljöarbete 4

3. Strategisk inriktning och mål för miljöarbetet 4
3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling 5
3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande 6
3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården 7
3.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter 9
3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar 10

4. Så styrs miljöarbetet 12
4.1 Organisation och ansvar 12
4.2 Processtyrt miljöarbete i landstinget 12
4.2.1 Kommunikation och utbildning 13

1. Syfte och bakgrund

Landstingets främsta uppgift är att se till att invånarna i länet får tillgång till en väl fungerande hälso- och sjukvård och kollektivtrafik. Landstinget ansvarar också för regionplanering och ska bidra till ett fritt och tillgängligt kulturliv i länet.

Stockholms län är en dynamisk region i snabb utveckling. För att kunna erbjuda en vård som uppfyller invånarnas förväntningar och framtidens vårdbehov genomför landstinget en av de största satsningarna någonsin inom hälso- och sjukvården. Att Stockholm växer kraftigt innebär en ökad belastning på trafiksystemet i länet och därför görs stora investeringar inom kollektivtrafiken. För att landstinget ska bidra till en hållbar utveckling i regionen behöver allt detta ske med begränsad miljöpåverkan.

I Sverige är det övergripande målet för miljöpolitiken att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att öka miljö- och hälsoproblemen utanför landet. Stockholms läns landsting är en viktig aktör i Sveriges arbete för att uppnå dessa mål. Världens stats- och regeringschefer har antagit globala mål för hållbar utveckling för att skydda planeten och dess naturresurser, utrota fattigdom och hunger och förverkliga de mänskliga rättigheterna. Landstingets miljöarbete bidrar till att uppnå nationella och internationella mål för hållbar utveckling.

Hållbar utveckling handlar om att säkerställa goda livsvillkor för alla människor nu och i framtiden. Människan är i centrum, ekologin sätter ramarna och ekonomin är ett medel och en förutsättning för hållbar utveckling.

Det här är Stockholms läns landstings sjunde miljöprogram, med mål som syftar till en minskad miljöpåverkan och att driva utvecklingen framåt, både i Stockholmsregionen, i Sverige och globalt. Målen i programmet bidrar till en hållbar samhällsutveckling, med hållbara transporter, fastigheter och vård. Miljöprogrammet inkluderar även en ambition om att vara en ledande aktör vad gäller hållbar upphandling. Därmed tar landstinget ansvar för hur produktionen av de varor och tjänster som landstinget upphandlar påverkar människor och miljö.

2. Landstingets miljöarbete

Stockholms läns landsting arbetar systematiskt och målmedvetet med att minska verksamhetens negativa miljöpåverkan. Arbetet utgår från mål, riktlinjer och andra krav som gäller för miljöarbetet. Miljöprogrammet har beslutats av landstingsfullmäktige och är styrande för landstingets förvaltningar och bolag. Miljöprogrammet berör all landstingsfinansierad verksamhet och införs, där så är relevant, när landstinget tecknar nya avtal med vårdgivare, trafikoperatörer och andra leverantörer.

Miljöprogrammets mål bryts ner i lokala mål och handlingsplaner inom respektive förvaltning och bolag. Samtliga aktiviteter som verksamheterna planerar inom miljöområdet ska inför beslut om genomförande analyseras och avvägas mot landstingets alla övergripande mål. Kostnadseffektivitet och en ekonomi i balans ska särskilt beaktas.

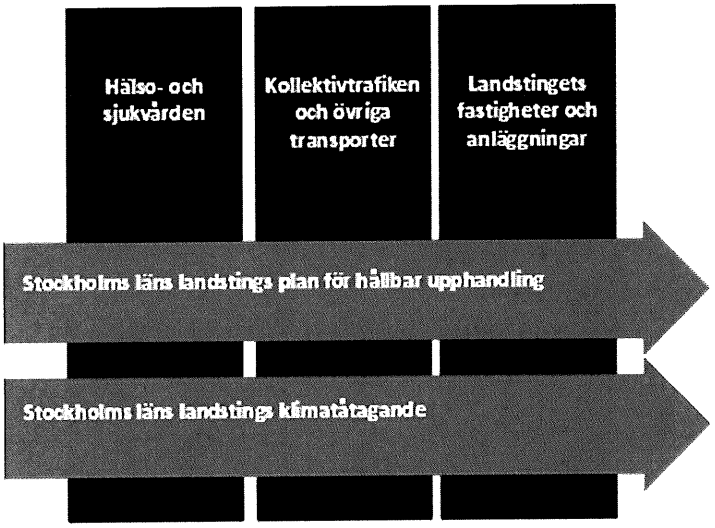
Miljöarbetet är en del av chefers och medarbetares vardag. Kommunikation om miljö bidrar till att organisationen uppfattas som en attraktiv arbetsgivare och ger en positiv bild av landstinget. Miljöarbetet upprätthålls och utvecklas med certifierade miljöledningssystem och miljömålen följs upp varje år.

3. Strategisk inriktning och mål för miljöarbetet

Under 2017–2021 bedriver landstinget ett ambitiöst och systematiskt miljöarbete för att minska klimatpåverkan, bli mer resurseffektivt samt minska de miljö- och hälsorisker som beror på direkta och indirekta utsläpp från verksamheten. Genom att ställa miljö- och sociala krav på leverantörer och utveckla nya metoder och arbetssätt driver landstinget miljöarbetet framåt. Miljöarbetet engagerar och inspirerar, skapar delaktighet och bjuder in till samverkan.

Miljöprogrammet är indelat i fem områden:

- Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling
- Stockholms läns landstings klimatåtagande
- Miljömål för hälso- och sjukvården
- Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter
- Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar.

Miljöprogrammet innehåller sammanlagt 14 miljömål som följs upp med totalt 22 indikatorer. Måltalen anger den nivå landstinget ska uppnå.

3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling

Landstinget ska genom upphandling och en resurseffektiv produktanvändning bidra till en hållbar konsumtion och produktion. Landstingets ambition är att vara en ledande aktör när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling. Inom ramen för genomförandet av miljöprogrammet tar landstinget fram en landstingsövergripande plan för hållbar upphandling. Planen ska

- bidra till att uppfylla mål, riktlinjer och andra krav som gäller för landstingets miljöarbete
- bidra till samhällets övergång till en cirkulär och biobaserad ekonomi
- främja innovation av produkter fria från miljö- och hälsofarliga ämnen och med låg miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv
- stimulera en resurseffektiv användning av produkter i landstingets verksamheter
- stärka socialt ansvarstagande i leverantörskedjan för varor och tjänster vid landstingets upphandlingar
- leda till att effektiva hållbarhetskrav ställs som är baserade på analyser avseende miljöpåverkan och mänskliga rättigheter.

Landstingets upphandlande förvaltningar och bolag utvecklar kompetens och arbetssätt för att genomföra planen.

3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande

Klimatförändringen är en av de svåraste miljöfrågor som människan står inför. Det är därför av största vikt att minska utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Kollektivtrafiken är den del av landstingets verksamhet som använder mest energi och den står för en stor del av landstingets utsläpp av växthusgaser. Även elektricitet, värme och kyla som används i fastigheter och anläggningar samt konsumtion och byggprojekt står för betydande, indirekta utsläpp av växthusgaser. Klimatförändringarna innebär också nya utmaningar när det gäller att anpassa verksamheterna till bland annat värmeböljor och intensiva skyfall. Landstinget arbetar sedan länge framgångsrikt med att minska verksamheternas direkta och indirekta utsläpp av växthusgaser. Landstingets klimatåtagande innefattar att ytterligare minska klimatpåverkan, men även åtgärder för klimatanpassning.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar utsläppen av växthusgaser, bland annat genom att öka användningen av förnybar energi, effektivisera energianvändningen, minska utsläppen av lustgas och anestesigaser samt begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Genom miljökrav i upphandling och resurseffektiv användning av produkter minskar landstingets även klimatpåverkan från konsumtion och produktion. Stockholms läns landstings klimatåtagande innebär att landstingets utsläpp av växthusgaser minskar med minst 50 procent till år 2021 jämfört med 2011 och med minst 75 procent jämfört med 1990. Utsläppsminskningarna avser den beräknade, sammanlagda effekten av mål i miljöprogrammet.[1] Landstingets långsiktiga klimatambition är att bidra till att målen i klimatfärdplanen för Stockholmsregionen uppnås.

Landstinget ansvarar för samhällsviktig verksamhet där det är angeläget att mildra den påverkan som klimatförändringarna orsakar. Landstinget utvecklar därför en plan för klimatanpassning. Inom ramen för den regionala utvecklingsplaneringen arbetar landstinget med klimatanpassning för regionen som helhet.

[1] Omfattar delvis scope 1,2 och 3 enligt definitionen i Greenhouse Gas Protocol. Det är klimatutsläpp i form av köldmedia, lustgas och anestesigaser (mål 3), energianvändning för egna fastigheter (mål 11) samt kollektivtrafik och andra betydande resor och transporter med egna fordon eller som utförs av upphandlade leverantörer (mål 7 och 10). Beräkningar sker utifrån ett livscykelperspektiv på olika bränslen, där även produktion och distribution av bränslen ingår. Beräkningen bygger på prognoser och antaganden om landstingets framtida energi- och bränsleanvändning och är därmed förenad med vissa osäkerheter. Hänsyn har tagits till den ökade fastighetsytan för Nya Karolinska Solna men inte till ökade marknadsandelar eller ökad fastighetsyta i kollektivtrafiken.

1	**År 2021 har landstinget fastställt en klimatanpassningsplan.**	
1.1	Indikator och måltal	landstinget har en organisation för klimatanpassning och en beslutad klimatanpassningsplan.
	Beskrivning	initialt sker ett arbete med att identifiera kritiska faktorer och verksamheter samt synergier på kort och på lång sikt, samt att upprätta förslag på åtgärder som sedan revideras årligen under programperioden. Arbetet utgör underlag för en klimatanpassningsplan som sammanställs under programperioden.

3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården

En ökande och åldrande befolkning ställer höga krav på vården inom Stockholms läns landsting. Det växande vårdbehovet innebär också att miljöbelastningen ökar, både från vårdverksamheterna och indirekt genom inköp av varor och tjänster.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar miljöbelastningen från läkemedel, textilier, livsmedel och andra varor i alla led – från produktion till användning och avfall. Åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering samt en resurseffektiv textilhantering genomförs, liksom ett kontinuerligt arbete för att minska utsläppen av anestesigaser. För att minska miljöpåverkan från patientmåltider satsar landstinget också bland annat på att minska matsvinn och öka andelen ekologiska livsmedel. Vidare ställs hållbarhetskrav vid upphandling för att stärka miljö och social hänsyn vid produktion av livsmedel och läkemedel samt stimulera utveckling av textilier med låg miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv. Sammantaget bidrar arbetet till positiva miljö- och hälsoeffekter såväl regionalt som globalt.

2	**Under programperioden arbetar landstinget för en hållbar läkemedelskedja som med bibehållen patientnytta bidrar till att minska miljöpåverkan från läkemedel vid tillverkning, användning och kassation.**	
2.1	Indikator och måltal	landstingets uppföljning visar på minskade utsläpp av miljöbelastande läkemedelssubstanser.
	Beskrivning	vårdverksamheter och tandvård arbetar med åtgärder för att minska utsläpp av läkemedelssubstanser på landstingets förteckning över miljöbelastande läkemedel. Uppföljning sker enligt en plan för läkemedel och miljö.
2.2	Indikator och måltal	kassation av läkemedel minskar genom säkrare och effektivare läkemedelshantering.
	Beskrivning	vårdverksamheter genomför under programperioden åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering som även bidrar till minskad kassation av läkemedel. Uppföljning sker enligt en plan för läkemedel och miljö.

3 År 2021 har landstingets klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser minskat med 40 procent i jämförelse med år 2011.

3.1	Indikator	klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	utsläppen ska minska med 40 procent till år 2021 i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	den utsläppta mängden är lika med den inköpta mängden, minus eventuell destruerad mängd. Destruerad mängd beräknas med hjälp av uppgifter om utsläppsbegränsande åtgärder, exempelvis antalet använda filter för uppsamling av anestesigaser.

4 År 2021 serveras hållbara patientmåltider i landstinget.

4.1	Indikator	andelen ekologiska livsmedel, i procent.
	Måltal	50 procent år 2021.
	Beskrivning	andelen beräknas på totalkostnaden för inköpta livsmedel. Fokus är på storvolymlivsmedel och livsmedel med en stor miljöbelastning. Dessa kommer att preciseras i en plan för hållbara patientmåltider.
4.2	Indikator och måltal	hållbarhetskrav ställs alltid vid upphandling av måltidstjänster och livsmedel.
	Beskrivning	kraven preciseras i en plan för hållbara patientmåltider. Uppföljning av ställda krav görs under programperioden.
4.3	Indikator	klimatpåverkan från patientmåltider, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	ska ha minskat med 20 procent år 2021 i jämförelse med år 2016.
	Beskrivning	beräkningarna baseras på klimatdata och statistik från måltidsplaneringsverktyg.
4.4	Indikator	andel av mängden mat som slängs, i procent.
	Måltal	maximalt 15 procent av portionsvikten slängs år 2021.
	Beskrivning	avser andel av mängden mat som serveras till patient.
4.5	Indikator	mängden matsvinn, ton.
	Måltal	mängden matsvinn ska ha minskat med 40 procent år 2021 i jämförelse med 2017.
	Beskrivning	avser den totala mängden matsvinn.

5 År 2021 har landstinget effektiviserat textilhanteringen samt minskat miljöpåverkan från användning av engångs- och flergångstextiler.

5.1	Indikator och måltal	miljöhänsyn inkluderas i landstingets klädregler.
	Beskrivning	för att minska användningen av engångstextiler där sådana inte krävs av patientsäkerhetsskäl inkluderas miljöhänsyn i både landstingsövergripande och lokala klädregler och klädpolicyer. Indikatorn omfattar vård- och tandvårdsverksamheter.
5.2	Indikator	andelen kläder som är uteliggande i verksamheterna i mer än 30 dagar.
	Måltal	andelen ska vara mindre än 25 procent.
	Beskrivning	indikatorn avser att effektivisera hantering av flergångskläder och därmed minska behovet av nyinvestering och nyproduktion av textiler. Uteliggande avser när kläderna levererats från tvättleverantör. Indikatorn omfattar landstingets egna verksamheter inom vård och tandvård. Utöver att minska andel uteliggande kläder verkar förvaltningar och bolag för att omsättningshastigheten för flergångstextilier ökar.

3.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter

Att Stockholm växer kraftigt ökar belastningen på alla delar av trafiksystemet i länet. Landstinget gör stora investeringar inom kollektivtrafiken för att arbetet med hållbara resor ska ligga i framkant och främja en hållbar utveckling av Stockholmsregionen.

Perioden 2017–2021 genomförs olika åtgärder så att kollektivtrafikresandet ökar och transporterna blir mer energieffektiva och i ökad uträckning sker med förnybara drivmedel. Att erbjuda en attraktiv kollektivtrafik är en av landstingets största möjligheter att minska miljöpåverkan. Genom regionplaneringen kan landstinget också gynna resor med cykel och gång och landstinget ska även utnyttja digital teknik för resfria möten och e-hälsotjänster. Landstinget genomför också åtgärder för att minska utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen vid drift och underhåll av kollektivtrafiken. Åtgärderna leder till minskade utsläpp av partiklar, kväveoxider och klimatpåverkande gaser. Insatserna minskar också kemikaliebelastningen. Sammantaget leder arbetet till en förbättrad miljö och folkhälsa.

6	**Landstinget arbetar för att kollektivtrafik, gång, cykel och digitala möten ska öka så att övriga motoriserade resor minskar. Kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 i jämförelse med år 2011.**	
6.1	Indikator	resvaneundersökningar om resor med cykel och gång samt digitala möten.
	Måltal	ökning av gång, cykel och digitala möten.
	Beskrivning	resvaneundersökningar för länets medborgare följer upp andelen resor med cykel och gång samt digitala möten. Digitala möten är till exempel telefon- och videomöten som ersätter resor med tåg, flyg eller bil och innefattar även telemedicin.
6.2	Indikator	kollektivtrafikens marknadsandel, i procent.
	Måltal	kollektivtrafikandelar ska öka enligt gällande trafikförsörjningsprogram för Stockholms län.
	Beskrivning	se gällande trafikförsörjningsprogram för definition.

7	**År 2021 sker landstingets transporter till 95 procent med förnybara drivmedel.**	
7.1	Indikator	andelen förnybar energi för transporter, i procent.
	Måltal	95 procent år 2021.
	Beskrivning	omfattar kollektivtrafik på land, det vill säga busstrafik, spårtrafik och färdtjänst samt kollektivtrafik till sjöss. Målet innefattar även egna fordon samt andra betydande transporter som landstinget upphandlar. Måltalet avser energiinnehåll (kilowattimmar) i det drivmedel som används.

8	**Energianvändningen för kollektivtrafiken har minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.**	
8.1	Indikator	energianvändning för kollektivtrafik per personkilometer.
	Måltal	ska ha minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	kollektivtrafik med buss, till sjöss samt spårtrafik omfattas och bidrar i olika grad till att uppnå målet. Trafikförvaltningen fastställer specifika riktvärden för respektive trafikslag.

9	**År 2021 har mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av kollektivtrafiken minskat med 30 procent, i jämförelse med år 2017.**	
9.1	Indikator	mängden utfasningskemikalier, i kilogram eller liter.
	Måltal	ska vara 30 procent mindre år 2021 i jämförelse med år 2017.
	Beskrivning	år 2017 inventeras mängden utfasningskemikalier som används för drift och underhåll av fordon samt fastigheter och depåer hos de trafikoperatörer som trafikförvaltningen anlitar och den uppmätta mängden utgör basår för målet. En årlig inventering och redovisning utförs sedan. De aktuella utfasningskemikalierna definieras i Stockholms läns landstings utfasningslista för miljö- och hälsofarliga kemikalier.

10	**År 2021 har klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor minskat med 10 procent i jämförelse med år 2016.**	
10.1	Indikator	klimatpåverkan från tåg- och flygresor, ton koldioxidekvivalenter.
	Måltal	ska ha minskat med 10 procent i jämförelse med år 2016.
	Beskrivning	omfattar tåg- och flygresor i tjänsten som anställda bokar via resebyrå. Resor med personbil ingår i 7.1 ovan.

3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar

Stockholms läns landsting är inne i en period med stora investeringar i kollektivtrafik och vårdfastigheter. Bygg- och anläggningsprojekt står för en väsentlig del av landstingets miljöpåverkan 2017–2021. De beslutade bygg- och anläggningsprojektens klimatpåverkan beräknas överstiga landstingets övriga klimatpåverkan. Dessutom sker ytterligare miljöpåverkan genom de kemikalier som finns i byggvaror, samt genom att det uppstår stora mängder avfall i landstingets bygg- och anläggningsprojekt.

Perioden 2017–2021 genomför landstinget olika åtgärder för att begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Arbetet med att effektivisera energianvändningen fortsätter, liksom att förebygga avfall och öka materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt. Landstinget arbetar också för att minska miljöpåverkan av miljö- och hälsofarliga kemikalier. Sammantaget bidrar arbetet till ökad klimat- och resurseffektivitet samt till minskade kemiska miljö- och hälsorisker.

11 Verksamhets- och fastighetsenergi i landstingsägda fastigheter har minskat med 10 procent år 2021 och med 30 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

11.1	Indikator	energianvändning, kilowattimmar per kvadratmeter (Atemp).
	Måltal	10 procent lägre energianvändning år 2021 och 30 procent lägre år 2030, i jämförelse med år 2011.
	Beskrivning	målet avser använd mängd energi och omfattar all elektricitet, värme och kyla; fastighetsenergi och verksamhetsenergi sammanslaget. Både verksamhets- och fastighetsenergi ska effektiviseras.

12 Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktats och begränsats.

12.1	Indikator och måltal	landstinget har en landstingsövergripande plan för att begränsa klimatpåverkan i bygg- och anläggningsprojekt.
	Beskrivning	under 2017 utarbetas en landstingsövergripande plan för att begränsa klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets nybyggnations-, anläggnings- och större ombyggnationsprojekt.

13 År 2021 har landstinget ökat materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt, samt genomfört åtgärder för att förebygga avfall.

13.1	Indikator och måltal	landstinget arbetar för att förebygga avfall och öka materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt.
	Beskrivning	målet avser att styra mot minskade avfallsmängder samt en mer högkvalitativ materialåtervinning vid sluthantering av bygg- och rivningsavfall. Under 2017 identifierar berörda förvaltningar och bolag avfallströmmar med stor miljöpåverkan och utvecklingspotential samt beslutar om lokala mål och åtgärder. Målen ska omfatta ökad materialåtervinning för prioriterade fraktioner, samt avfallsförebyggande insatser, vid nybyggnations-, ombyggnations- respektive anläggningsprojekt.

14 Landstinget bedömer material och produkter som används vid ny- och ombyggnation enligt Byggvarubedömningens kriterier och år 2021 är minst 90 procent accepterade eller rekommenderade.

14.1	Indikator	andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent.
	Måltal	50 procent av material och produkter för kollektivtrafikens fastigheter och anläggningar ska vara bedömda år 2021 och för övriga landstingsägda fastigheter gäller att 90 procent ska vara bedömda 2021.
	Beskrivning	de material och produkter som används vid ny- och ombyggnation registreras och i första hand redovisas varje produkt och material för sig, men om det inte är relevant registreras de i produkt- och materialgrupper. Varje år redovisas andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningen (eller motsvarande kriterier).
14.2	Indikator	andelen accepterade eller rekommenderade material och produkter av de som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent.
	Måltal	90 procent av material och produkter är accepterade eller rekommenderade år 2021.
	Beskrivning	varje år redovisas andelen rekommenderade respektive accepterade material och produkter för avslutade projekt. Det omfattar både kollektivtrafikens fastigheter och övriga landstingsägda fastigheter.

4. Så styrs miljöarbetet

Förvaltningarna och bolagen styr miljöarbetet genom att planera för åtgärder och hantera kostnader via budgetprocessen, inom ramen för respektive budgetår. Investeringar som görs för miljöarbetet hanteras genom landstingets övergripande investeringsprocess.

4.1 Organisation och ansvar

Landstingsfullmäktige har det övergripande ansvaret och beslutar i principiella och viktiga ärenden, som till exempel övergripande riktlinjer och program för miljöarbetet. Landstingsstyrelsen leder och samordnar landstingets nämnder och deras verksamheter, samt följer upp att landstingsfullmäktiges beslut förverkligas. Landstingsstyrelsen ansvarar även för den övergripande utvecklingen av landstinget som helhet och ansvarar för att skapa en organisation för miljöarbetet. Landstingsstyrelsen följer upp miljöprogrammet och kontrollerar att styrningen av miljöarbetet fungerar tillfredsställande.

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för miljöfrågorna inom sina verksamheter med utgångspunkt från miljöprogrammet. Förvaltningschefer och verkställande direktörer ansvarar för att utforma lokala mål och anvisningar samt budget inom ramen för sin egen verksamhet för att bidra till att uppfylla målet i landstingets miljöprogram. Dessa lokala mål och anvisningar ska antas av nämnd respektive styrelse.

Förvaltningschefen, alternativt den verkställande direktören, ska löpande rapportera hur arbetet fortlöper till nämnden, styrelsen och i förekommande fall till ägarutskottet.

Medarbetarna bidrar till miljöarbetet och lyfter förbättringsidéer. Leverantörer till landstinget inom hälso- och sjukvård, kollektivtrafik och fastighetsområdet ska följa och redovisa sitt miljöarbete enligt kraven i respektive avtal.

4.2 Processtyrt miljöarbete i landstinget

Miljöarbetet styrs genom landstingets ledningsprocess. Miljöarbetet säkerställs, följs upp och kontrolleras på landstingsnivå genom landstingets budget- och redovisningsprocess samt revision. Ekonomiska, sociala och miljömässiga konsekvenser beaktas inför beslut.

Förvaltningarnas och bolagens miljöarbete ska planeras i respektive årlig budget och verksamhets- respektive affärsplan. Uppföljning och förbättringsarbete ska säkerställas på bolags- och förvaltningsnivå genom aktiv styrning och certifiering enligt ISO 14001.

4.2.1 Kommunikation och utbildning

Landstingets miljökommunikation ska stärka landstingets varumärke och arbetsgivarvarumärke. All kommunikation och utbildning inom miljöområdet ska planeras utifrån målgruppsanalyser och utformas för att vara både resurseffektiv och nå de önskade effekterna.

Kommunikations- och utbildningsinsatser ska utformas så att information och kunskap förmedlas på ett lättillgängligt och tydligt sätt. Insatserna ska leda till att landstingets miljöarbete är känt och inspirerar, samt till att miljöarbetet integreras i den vardagliga verksamheten.

Stockholms läns landsting

Diarienummer
LS 2015-0092

Riktlinjer

Miljöarbete

Gäller för Stockholms läns landsting

Dokumenttyp	Fastställd	Giltig till och med
Dokumentnummer	Fastställd av	Upprättad av
Informationssäkerhetsklass	Verksamhetsområde	

Innehållsförteckning

1. Syfte 3

2. Tillämpning 3

3. Definition 3

4. Viljeriktning 3

4.1 Styrande principer 4

5. Uppföljning 4

1. Syfte

I Sverige är det övergripande målet för miljöpolitiken att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att öka miljö- och hälsoproblemen utanför landet. Stockholms läns landsting är en viktig aktör i Sveriges arbete för att uppnå dessa mål. Dessa riktlinjer anger styrande principer för miljöarbetet i Stockholms läns landsting. Ett effektivt miljöarbete är en viktig förutsättning för att landstinget ska kunna utföra sina uppdrag på ett sätt som bidrar till en hållbar utveckling av landstinget och hela Stockholmsregionen.

2. Tillämpning

Riktlinjerna är styrande för förvaltningar och bolag inom Stockholms läns landsting från 2017 och hanteras inom ramen för respektive förvaltnings eller bolags miljöledningssystem. Riktlinjerna är överställda lokala styrdokument för miljöarbete i den egenägda verksamheten.

Samtliga aktiviteter som verksamheterna planerar inom miljöområdet ska inför beslut om genomförande analyseras och avvägas mot landstingets alla övergripande mål. Kostnadseffektivitet och en ekonomi i balans ska särskilt beaktas.

3. Definition

Med miljöarbete avses åtgärder för att förebygga och minska negativa effekter på miljö och hälsa som uppstår i samband med landstingets arbete i förvaltning och verksamheter, samt åtgärder för att förebygga och minska onödig resursförbrukning.

4. Viljeriktning

Stockholms läns landsting ska arbeta systematiskt och målmedvetet för att successivt och effektivt minska verksamhetens negativa miljöpåverkan. Miljöarbetet ska inspirera andra aktörer, stimulera till innovation och utveckling inom miljöområdet och bidra till att organisationen uppfattas som en attraktiv arbetsgivare.

4.1 Styrande principer

De styrande principerna för landstingets miljöarbete innebär att landstingets förvaltningar och bolag, med hänsyn till landstingets kärnverksamheter och övriga mål samt med bibehållen kvalitet i verksamheterna,

- prioriterar resfria arbetssätt, liksom resor med tåg framför flyg
- i första hand väljer energi av förnybart ursprung vid tecknande av nya avtal om leveranser av elektricitet, fjärrvärme och fjärrkyla till egna fastigheter, samt elektricitet till kollektivtrafiken
- ställer krav på energiprestanda vid nybyggnationer och större ombyggnationer[1]
- ställer krav i avtal om att det ska finnas effektiv utrustning för destruktion av lustgas inom all landstingsfinansierad förlossningsvård och viss tandvård, samt följer utvecklingen när det gäller användningen av lustgas inom övrig vård för att säkerställa fortsatt låga utsläpp
- säkerställer att verksamheterna arbetar resurseffektivt genom att
    - effektivisera materialförbrukningen
    - främja återanvändning av möbler och IT-utrustning
    - återvinna patientmat, förpackningar, tidningar, elavfall, farligt avfall och andra väsentliga fraktioner[2]
- säkerställer att logistik och utrymmen för avfallshantering är ändamålsenliga genom att ställa krav på effektiva återvinningssystem i samband med upphandling av avfallsentreprenörer
- främjar återanvändning av byggmaterial samt tillämpar Sveriges byggindustriers riktlinjer för sotering av avfall i bygg- och anläggningsprojekt[3]
- inte använder kemiska produkter som medför en risk för hälsa och miljö, enligt Stockholms läns landstings utfasningslista
- köper ekologiskt kaffe, te och frukt till anställda och väljer i första hand ekologiska alternativ vid representation.

5. Uppföljning

Riktlinjerna ska följas upp i enlighet med landstingets ledningsprocess och samordnat med uppföljning av andra landstingsövergripande styrande dokument. Den löpande uppföljningen sker lokalt, inom ramen för respektive miljöledningssystem.

---

[1] Kraven på energianvändning ska motsvara Miljöbyggnad betyg Guld (se www.sgbc.se).

[2] Materialåtervinningsgraden i landstingets sjukhusfastigheter ska vara minst 25 procent, enligt landstingets miljöprogram 2012-2016.

[3] Sorteringsgraden för avfall i bygg- och anläggningsprojekt ska vara minst 90 procent, enligt landstingets miljöprogram 2012-2016.

Stockholms läns landsting

Landstingsstyrelsens förvaltning

BAKGRUND TILL MILJÖMÅL FÖR SLL 2017-2021
2016-08-22

LS 2015-0092

Bakgrund till miljömål för Stockholms läns landsting 2017-2021

Innehållsförteckning

1. Bakgrund till miljömål 3
1.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling 3
1.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande 4
1.2.1 Minskade utsläpp av växthusgaser i landstinget 5
1.2.2 Klimatanpassning 5
1.3 Miljömål för hälso- och sjukvård 7
1.3.1 Läkemedel 7
1.3.2 Anestesigaser 9
1.3.3 Patientmåltider 10
1.3.4 Textilier 12
1.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter 14
1.4.1 Resor och transporter 14
1.4.2 Kemikalier 16
1.5 Miljömål för fastigheter och anläggningar 17
1.5.1 Energianvändning 17
1.5.2 Resurseffektivitet inom bygg- och anläggningsprojekt 19
1.5.3 Kemikalier 22

1. Bakgrund till miljömål

Den här texten ger en bakgrund till miljömålen i landstingets miljöprogram 2017–2021. Innehållet tar bland annat upp de miljöaspekter och den miljöpåverkan som omfattas av respektive målområde, exempel på åtgärder och vilka effekter som kan förväntas av miljöarbetet under programperioden.

1.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling

Landstingets ambition är att vara en ledande aktör när det gäller hållbarhetskrav vid offentlig upphandling. Genom upphandling har landstinget stora möjligheter att främja en hållbar utveckling. Produktionen av varor till landstinget och konsumtionen ger upphov till en betydande miljöbelastning, både globalt och lokalt. Påverkan består av bland annat utsläpp av växthusgaser, luft- och vattenföroreningar, exponering för hälsofarliga kemikalier samt en negativ påverkan på ekosystem och biologisk mångfald. Dessutom sker en stor del av tillverkningen i länder där risken är stor för kränkningar av mänskliga rättigheter, arbetares rättigheter och affärsetiska principer.

Status

I enlighet med landstingets upphandlingspolicy ska landstingets upphandlingar genomföras affärsmässigt, effektivt, etiskt och med beaktande av såväl miljö- som sociala hänsynstaganden. I dagsläget ställs miljökrav i landstingets upphandlingar, samt sociala krav i prioriterade upphandlingar genom landstingets uppförandekod. Arbetet med uppförandekod för leverantörer drivs i samverkan med alla Sveriges landsting och regioner och samordnas genom landstingens nationella kansli.

Det saknas i dagsläget långsiktiga mål för vad upphandlingskraven ska leda till och principer för hur de effektivt ska bidra till en hållbar samhällsutveckling. Det saknas också övergripande ekonomiska styrmedel eller fonder som skulle kunna förbättra landstingets möjligheter att driva på en hållbar produkt- och tjänsteutveckling.

Tänkbara åtgärder

Initialt under programperioden tar landstinget fram en plan för hållbar upphandling. Planen utvecklas i dialog med landstingets verksamheter, relevanta branscher och myndigheter.

Planen för en hållbar upphandling konkretiserar hur landstinget planerar att agera på både kort och på lång sikt för att uppnå en mer hållbar konsumtion och produktion för upphandlingsobjekt som har stor miljö- eller social påverkan. Planen ska också främja en resurseffektiv användning

av produkter i landstingets verksamheter. Några åtgärder är till exempel att genomföra behovs-, marknads- och riskanalyser, driva branschdialoger, delta i strategiskt viktiga FoU-projekt, utveckla innovationsfrämjande testmiljöer samt skapa kanaler för en effektiv spridning av information och kunskap i landstingets verksamheter.

Förväntade effekter

Genom att ställa och följa upp ambitiösa och effektiva hållbarhetskrav i upphandlingar kan landstinget uppnå en betydande minskning av miljöpåverkan från inköp och materialförbrukning och främja en global hållbar utveckling. Förväntade effekter av målet är bland annat minskad klimatpåverkan, minskade miljö- och hälsorisker, stärkt social och miljömässig hållbarhet vid produktion och vid utförande av tjänster, samt en mer resurs- och kostnadseffektiv användning av produkter. En plan för hållbar upphandling gör att landstingets leverantörer kan arbeta långsiktigt med produkt- och tjänsteutveckling.

Omfattning och avgränsning

Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling omfattar alla förvaltningar och bolag.

Koppling till omvärldens krav

Offentlig upphandling lyfts som ett viktigt verktyg för att nå hållbarhetsmålen på flera nivåer i samhället, bland annat delmål 12 om hållbara konsumtions- och produktionsmönster i FN:s globala hållbarhetsmål. Det ingår även i FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter, i EU:s nya upphandlingsdirektiv samt i Sveriges nationella upphandlingsstrategi.

1.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande

År 2015 uppmättes den högsta globala medeltemperaturen över land och hav sedan mätningarna startade 1880[1]. Ökningen var cirka 1 °C över den förindustriella nivån[2]. Vid klimatmötet i Paris[3] i december 2015 enades världens länder om ett nytt globalt och rättsligt bindande avtal. Avtalet anger att den globala medeltemperaturen ska vara mindre än 2 °C över den förindustriella nivån och ansträngningar ska göras för att begränsa temperaturökningen till 1,5 °C. Det är av största vikt att minska utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Utsläppen inkluderar den vanligaste växthusgasen koldioxid, men också metan, lustgas och anestesigaser som är mindre vanliga men många gånger kraftfullare. Några av de största

---

[1] Källa: http://www.ncdc.noaa.gov/sotc/ (Avläst 2015-01-21).
[2] Källa: http://www.metoffice.gov.uk/news/releases/archive/2016/2015-global-temperature (Avläst 2015-01-21).
[3] Vid klimatmötet i Paris i december 2015 antogs ett nytt globalt klimatavtal med ambitiösa mål. 189 nationella klimatplaner är en av pelarna i avtalet.

källorna till utsläppen av växthusgaser finns inom kraft- och värmeproduktion, förbränning av fossila drivmedel, industri och jordbruk.

1.2.1 Minskade utsläpp av växthusgaser i landstinget

Modern vård är ofta energiintensiv och bedrivs i lokaler med ett stort behov av el, värme och kyla, som innebär utsläpp av växthusgaser. Kollektivtrafiken, både på land och till sjöss, är annars den mest energikrävande delen av landstingets verksamhet. I kollektivtrafikens fastigheter och anläggningar, som bussdepåer och tågstationer, förbrukas också mycket energi. Andra betydande källor till utsläpp av växthusgaser i landstinget är nyproduktion av byggnader, mat inom vården, övriga transporter i landstinget som ambulanser, varuleveranser och tjänsteresor, konsumtion av varor samt användningen av anestesi- och lustgas inom vården. Landstinget arbetar för att öka andelen förnybar energi, att energieffektivisera och att minska klimatpåverkan från olika områden.

1.2.2 Klimatanpassning

Klimatförändringar innebär också nya prövningar och möjligheter för samhället, till exempel att viktiga verksamheter måste anpassas så att de fungerar i ett förändrat klimat med delvis oförutsebara effekter. I Stockholmsregionen innebär klimatförändringarna bland annat att extrema väderhändelser, som värmeböljor och intensiva skyfall, kommer att inträffa oftare och förändras i intensitet.

Landstinget ansvarar för samhällsviktig verksamhet inom främst hälso- och sjukvård och kollektivtrafik. Det är viktigt att bedriva ett strukturerat klimatanpassningsarbete som är både förebyggande, avhjälpande och återställande för att mildra effekterna av klimatförändringarna. Det förändrade klimatet kan påverka landstinget när det gäller dricksvattenkvalitet samt belasta sjukvården genom nya infektionssjukdomar och värmeböljor. Klimatförändringarna påverkar också infrastrukturen, exempelvis innemiljön i sjukhusen och i kollektivtrafiken. Extrema väderhändelser kan leda till att elnät och andra försörjningssystem slås ut. Risken för solkurvor, skred, höjda vattennivåer och intensiva skyfall som belastar transportsystem eller vårdbyggnader måste också beaktas. Det finns också en internationell dimension där klimatförändringar leder till social oro och ökade strömmar av klimatflyktingar.

Status

Landstinget arbetar aktivt med att minska utsläppen av växthusgaser. En övergång till förnybar energi och energieffektiviseringar inom fastighetsdriften, kollektivtrafiken och övriga transporter i landstinget, som ambulanser, varuleveranser och tjänsteresor, ger lägre utsläpp. Genom att minska användningen av anestesi- och lustgas inom vården minskar

landstinget utsläppen ytterligare. Mätt som koldioxidekvivalenter har landstingets klimatpåverkan för åren 2011–2014 minskat med 35 procent, från 192 796 ton till 125 993 ton.

Klimatanpassning är en multidisciplinär fråga som landstinget arbetar med i olika delar av verksamheten. Några exempel är den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen, RUFS, risk- och sårbarhetsanalyser samt att minska översvämningsrisken i kollektivtrafiken och att motverka effekter av värmeböljor inom sjukvården. Det arbete som bedrivs kallas inte alltid klimatanpassning. I nuläget saknas ett sammanhållande grepp om klimatanpassningsfrågan i landstinget, vilket är nödvändigt för att trygga verksamheten. I förslaget till nytt miljöprogram ingår därför både organisatoriska och praktiska åtgärder för klimatanpassning.

Exempel på åtgärder

Landstinget genomför åtgärder som minskar utsläppen av växthusgaser[4]. Under programperioden genomför landstinget även åtgärder för att klimatanpassa verksamheten. Det är nödvändigt att upprätta kommunikationskanaler och varningssystem för att hantera klimatrelaterade extremsituationer och att genomföra krisövningar. Landstinget behöver också kartlägga behovet av samarbeten och utveckla kontakter med kommunerna om exempelvis vattenförsörjningsplaner och äldrevård. Ett stöd med rutiner och praktiska råd om klimatanpassning för landstingets olika verksamheter ska tas fram, med exempelvis checklistor som kan följas vid värmeböljor. Varje år behöver en riskinventering göras som beskriver hur landstinget påverkas av klimatförändringarna. I bygg- och anläggningsprojekt och i regionplanering är det viktigt att värna om grönstruktur eftersom den bland annat är en lösning på problem med ”värmeöar”[5]. Arbetet med en klimatanpassning i ett regionalt perspektiv sker genom RUFS.

Det är viktigt att klimatanpassningen sker genom innovation och i synergi med annan verksamhet. Att värna om och utveckla grönstrukturer, både lokalt och regionalt, har till exempel en svalkande effekt för människor och byggnader vid värmeböljor. De gröna strukturerna binder dagvatten och fungerar som kolsänkor. Ytterligare exempel på synergier är att planera för ett regionalt trafiksystem med kollektivtrafik som integrerar lösningar för cykel, resfria arbetssätt och bildelning med hjälp av IT-kommunikation.

---

4 En utförligare beskrivning av åtgärderna för att minska utsläppen av växthusgaser finns inom respektive område: hållbar vård, hållbara resor och transporter och hållbara fastigheter och anläggningar.

5 En urban värmeö är ett storstadsområde som är påtagligt varmare än omgivningen. Vid värmeböljor kan dessa utgöra farliga platser för utsatta grupper bland annat för att de inte ger möjlighet till svalka och återhämtning nattetid.

Förväntade effekter
Genom att landstinget agerar som en föregångare inom klimatarbetet kan ny teknik och nya arbetsmetoder utvecklas och sedan spridas till andra aktörer, som därmed ger ytterligare minskade utsläpp. Landstingets klimatanpassningsarbete ger ett effektivt, hälsosamt och robust system med vård, kollektivtrafik och fastigheter.

Omfattning och avgränsning
Landstingets mål om minskade utsläpp av växthusgaser omfattar energi för värme, elektricitet och kyla till fastigheter och verksamheter som finns i landstingets lokaler, energi för kollektivtrafiken och övriga transporter, samt minskade utsläpp av lustgas och anestesigaser. Förutom att effektivisera energianvändningen ökar landstinget användningen av förnybar energi. Därtill verkar landstinget för att minska indirekta utsläpp från patientmåltider, konsumtion av varor samt från bygg- och anläggningsprojekt.

Koppling till omvärldens krav
Flera av landstingets miljömål om energianvändning knyter an till de nationella miljökvalitetsmålen, främst god bebyggd miljö, begränsad klimatpåverkan och frisk luft. Landstingets arbete med effektiv energianvändning stödjer även FN:s hållbarhetsmål, framför allt det sjunde – att hållbar energi ska vara tillgänglig och överkomlig i pris för alla – samt det trettonde – att agera omedelbart på klimatförändringar.

Klimatanpassning ingår också i Parisavtalet och landstingets ambitioner inom området har arbetats fram utifrån länsstyrelsens regionala handlingsplan för klimatanpassning i Stockholms län.

1.3 Miljömål för hälso- och sjukvård
En ökande och åldrande befolkning ställer höga krav på vården inom Stockholms läns landsting. Ett ökat vårdbehov innebär också att miljöbelastningen ökar, både från vårdverksamheterna och indirekt genom inköpen av varor och tjänster.

1.3.1 Läkemedel
Landstinget använder stora mängder läkemedel, både på sjukhusen och via förskrivning. Eftersom läkemedel utsöndras ur kroppen vid användning kan de nå vattenmiljön genom avloppssystemet. Avloppsreningsverken är inte byggda för att rena läkemedel och många substanser går därför opåverkade ut i vattnet. Landstingets mätningar visar att läkemedelsrester återfinns långt ute i skärgården och i dricksvattnet. Halterna är så låga att det inte finns någon akut risk för hälsoeffekter, men de långsiktiga effekterna har inte studerats. Tillverkning av läkemedel kan också ge

upphov till utsläpp av aktiva läkemedelssubstanser som är långt större än de som användningen orsakar. Studier visar att utsläpp från vissa fabriker har orsakat omfattande problem med såväl miljöförstöring som antibiotikaresistens.

Läkemedel är svårnedbrytbara i naturen vilket gör att de ofta finns kvar i vattenmiljön under lång tid och kan påverka vattenlevande djur och växter negativt. Utsläpp av antibiotika till miljön riskerar att främja utvecklingen av resistenta mikroorganismer. Studier har visat att även låga koncentrationer av antibiotika i miljön kan trigga antibiotikaresistens som är ett allvarligt hot mot människors hälsa.

Status

Insikten om att läkemedel kan vara ett miljöproblem började uppmärksammas på 1990-talet och kunskapen inom området ökar ständigt. Stockholms läns landsting har i många år arbetat med kunskapsspridning, miljöhänsyn vid urvalet av läkemedel till Kloka Listan[6], samt med att minska utsläppen och övervaka förekomsten av miljöbelastande läkemedelssubstanser i miljön. Stockholm var också bland de första landstingen som ställde miljö- och sociala krav på tillverkningen av läkemedel och det första som började följa upp de ställda kraven.

Exempel på åtgärder

Stockholms läns landsting arbetar för att minska utsläppen av läkemedel vid tillverkning genom att ställa miljökrav och sociala krav vid upphandling av rekvisitionsläkemedel. Kraven skärps och följs upp under programperioden. Läkemedels klimatpåverkan i ett livscykelperspektiv utreds. Arbetet med att minska utsläppen av miljöbelastande läkemedelssubstanser fortgår bland annat genom att vårdverksamheter, där det är medicinskt möjligt, fortsätter arbeta för att minska användningen av miljöbelastande substanser enligt landstingets förteckning. Det är också viktigt att arbeta preventivt med att förebygga ohälsa och använda icke farmakologiska behandlingsmetoder där det är medicinskt möjligt.

Miljöhänsyn tas vid urvalet av läkemedel till Kloka Listan och läkare, tandläkare och sjuksköterskor utbildas i läkemedels miljöpåverkan. Belastningen på miljön följs upp genom provtagning av läkemedel i vatten. Ett eventuellt behov av att införa reningsåtgärder för att minska utsläppen av antibiotika från vårdverksamheter utreds. Vårdverksamheterna vidtar åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering som även minskar onödig kassation av läkemedel. Sådana åtgärder kan

---

[6] Kloka Listan är Stockholms läns landstings lista över rekommenderade läkemedel för behandling av vanliga sjukdomar.

exempelvis vara gemensamma läkemedelsförråd, läkemedelsautomater, bassortiment av läkemedel och beställning av anpassade förpackningsstorlekar. Under programperioden bör landstinget ha en fortsatt dialog med nationella och internationella intressenter.

Förväntade effekter
En hållbar läkemedelskedja innebär att landstinget bidrar till en minskad miljöbelastning från läkemedel i alla led, från tillverkning till användning och kassation. Minskad användning och minskade utsläpp av antibiotika har även en positiv effekt på problemet med antibiotikaresistens. En säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering och en minskad kassation av läkemedel kan också ge positiva ekonomiska effekter och vara fördelaktig ur arbetsmiljösynpunkt.

Omfattning och avgränsning
Målet omfattar de läkemedel som upphandlas, köps in eller förskrivs för landstingets alla vårdverksamheter, inklusive tandvård och ambulanssjukvård.

Koppling till omvärldens krav
Målet om en hållbar läkemedelskedja bidrar till det nationella miljökvalitetsmålet giftfri miljö. Eftersom måluppfyllnaden även påverkar vattenkvaliteten kan det även relateras till det nationella målet grundvatten av god kvalitet. Minskade utsläpp av miljöbelastande läkemedelssubstanser är också relevant utifrån den lista med miljöbelastande ämnen som ska bevakas och eventuellt kommer att omfattas av gränssättning inom EU:s ramdirektiv för vatten. Målet knyter också an till FN:s sjätte globala hållbarhetsmål som bland annat rör en hållbar förvaltning av vatten. Antibiotikaresistens är ett av de största hoten mot mänskligheten. Därför har alla ett ansvar för att vidta åtgärder i alla led för att minska onödig användning och utsläpp av antibiotika.

1.3.2 Anestesigaser
Anestesigaser är narkosläkemedel för inhalation som används när patienter behöver sövas i samband med till exempel operationer eller undersökningar. De som används mest innehåller den aktiva substansen sevofluran, men även desfluran används. Anestesigaser har stor klimatpåverkan och utsläppen bidrar till den förstärkta växthuseffekten.

Status
Inom landstinget arbetar flera verksamheter sedan länge med metoder som ska minska färskgasflödet av anestesigas vid operationer, ner till ett metabolt flöde på 0,2 liter per minut i underhållsfas. Detta kan för de flesta patienter göras med lika god sövning om rätt teknik och kunskap finns, men det finns undantag där ett högre flöde behöver användas. Vid

traditionell gasanestesi används ett överskott av såväl syrgas som anestesigas, medan lågflödesanestesi handlar om att med hjälp av teknik och kunskap anpassa flödet till patientens verkliga behov. Det senare minskar kostnaderna och ger betydligt lägre utsläpp till miljön. Ett flertal utredningar har också gjorts av andra utsläppsminskande åtgärder och vid Norrtälje sjukhus har ett pilotprojekt genomförts där filter för att samla upp använd anestesigas har testats. Klimatpåverkan från utsläppen av anestesigaser 2015 har minskat med 23 procent sedan 2011.

Exempel på åtgärder
Metoder för att minska färskgasflödet av anestesigaser sprids ytterligare. I verksamhet där det inte går att minska färskgasflödet kan andra åtgärder, exempelvis filter, utredas och införas där det är miljö- och kostnadsmässigt motiverat.

Förväntade effekter
Minskade utsläpp av anestesigaser bidrar till att minska vårdverksamheternas klimatpåverkan. Ett minskat anestesigasflöde ger dessutom en ekonomisk besparing eftersom det går åt mindre gas vid sövningen.

Omfattning och avgränsning
Målet omfattar användningen av anestesigaser, innehållande de aktiva läkemedelssubstanserna sevofluran och desfluran, som används inom vård och tandvård.

Koppling till omvärldens krav
Målet bidrar till det nationella miljökvalitetsmålet Begränsad klimatpåverkan. Det är även i linje med FN:s globala hållbarhetsmål om att vidta åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna och dess konsekvenser, samt med Parisavtalet.

1.3.3 Patientmåltider
Inom Stockholms läns landsting serveras varje år mer än två miljoner patientmåltider, vilket ger en belastning miljön på flera olika sätt. Maten står för ungefär 25 procent av människans klimatpåverkan och orsakar även andra miljöproblem som bland annat minskad biologisk mångfald, exempelvis genom utfiskning och användning av bekämpningsmedel, övergödning och utarmning av jordens resurser. I ett konventionellt jordbruk används konstgödsel och bekämpningsmedel som är skadliga för miljön och ofta sker odlingen i storskaliga monokulturer. Regnskog och annan värdefull natur avverkas på många håll för att ge rum åt betesmarker och odlingar. I många länder förekommer dessutom en överanvändning av antibiotika inom djurproduktionen. Den bidrar till ökad

antibiotikaresistens och resistenta bakterier hos djur som sedan kan spridas vidare till andra djur eller till människor.

Om maten som serveras inte är smaklig, eller om den inte är anpassad efter patientens önskan och behov, ökar risken att maten inte äts upp utan slängs. Matsvinnet är en stor och onödig belastning på miljön.

Status

I landstingets livsmedels- och måltidsupphandlingar ställs det krav på att 30 procent av livsmedlen ska vara ekologiska år 2016. Även djurskyddskrav och vissa andra hållbarhetskrav har börjat ställas. En mätning av landstingets klimatpåverkan från livsmedel gjordes för 2011 och ytterligare en kommer att göras för 2016. En klimatdatabas som är kopplad till de befintliga måltidssystemen hjälper verksamheterna att ta fram klimatsmarta menyer och ger dem möjlighet att göra egna beräkningar på klimatpåverkan från den mat som tillagas. Flera verksamheter har även mätt svinnet och resultaten varierar från några procent upp till att ungefär var femte portion slängs. I dagsläget är ansvaret för måltidsfrågor decentraliserat i landstinget.

Exempel på åtgärder

För att säkerställa att den mat som serveras är producerad på ett socialt och miljömässigt hållbart sätt ska relevanta hållbarhetskrav ställas vid livsmedels- och måltidsupphandlingar. Krav ställs på att andelen ekologiska livsmedel ska vara 40 procent år 2018, 45 procent 2019 och 50 procent 2021. Hållbarhetskraven omfattar till exempel:

- Djurskyddskrav, exempelvis näbbtrimning och svanskupering
- Sociala krav, landstingets uppförandekod och sociala märkningar, såsom Fairtrade
- Krav på förebyggande djurhälsovård och rationell antibiotikaanvändning inom djurproduktion
- Krav på att det kött och den fisk som serveras ska vara grön- eller gulmarkerat enligt WWF:s kött- respektive fiskguide
- Certifieringskrav på exempelvis soja och palmolja.

Vid upphandling av måltidstjänster ska, förutom hållbarhetskrav och krav på ökad andel ekologiska livsmedel, även krav ställas på att måltidsleverantören ska samarbeta löpande med beställaren under avtalsperioden för att utveckla måltidens miljömässiga och kvalitetsmässiga delar.

Matens klimatpåverkan kan minska genom klimatsmart meny- och inköpsplanering och säsongsanpassade råvaror, men den stora vinsten fås genom minskat svinn. Minskat portionssvinn kan uppnås genom ett flertal

åtgärder, både genom arbete för att ytterligare patientanpassa måltiderna och genom att införa kvalitetshöjande åtgärder genom hela måltidskedjan, exempelvis trevlig måltidsmiljö, smaklig mat, bättre anpassade portioner och valfrihet när det gäller rätter och mattider. Det är också viktigt att måltiden serveras av personer som har engagemang och kunskap om mat.

Förväntade effekter
De hållbarhetskrav som ställs vid upphandling leder till bättre miljömässiga och sociala villkor vid produktion, förbättrad djurhållning och en minskad användning av antibiotika inom djurhållningen. Ett minskat svinn ger både miljömässiga och ekonomiska besparingar. En kvalitetshöjande satsning som stimulerar patienternas matlust kan utöver ett minskat svinn även ge positiva effekter på, och minskade kostnader för, sjukdomsrelaterad undernäring.

Omfattning och avgränsning
Målet omfattar alla patientmåltider som landstinget serverar.

Koppling till omvärldens krav
Målet bidrar till ett stort antal av de nationella miljökvalitetsmålen, främst begränsad klimatpåverkan, giftfri miljö, ingen övergödning, levande sjöar och vattendrag, hav i balans samt levande kust och skärgård, myllrande våtmarker, levande skogar, ett rikt odlingslandskap och ett rikt växt- och djurliv. Att minska matsvinnet är också relevant utifrån EU:s mål att matsvinnet ska halveras till år 2020. Målet bidrar även till FN:s globala hållbarhetsmål som rör att avskaffa hunger, trygga livsmedelsförsörjningen, förbättra nutritionen och främja ett hållbart jordbruk, samt målet om att skydda, återställa och främja en hållbar användning av landbaserade ekosystem, ett hållbart skogsbruk, att bekämpa ökenspridning, hejda och vrida tillbaka markförstöringen samt hejda förlusten av biologisk mångfald.

Det är även i linje med FN:s globala hållbarhetsmål om att vidta åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna och dess konsekvenser, samt med Parisavtalet.

1.3.4 Textilier
Landstingets vårdverksamheter är beroende av ett smidigt flöde av textilier för att genomföra sina uppdrag, såsom arbets- och patientkläder och bäddtextil.

Vid råvaruproduktion, tillverkning, tvätt och transport av textilier krävs det stora mängder vatten, energi och kemikalier som bland annat kan orsaka utsläpp av växthusgaser, luft- och vattenföroreningar. Det leder också till en ohållbar resursanvändning och en negativ påverkan på ekosystem och

biologisk mångfald. Påverkan varierar mycket beroende på vilka fibrer, ingående material och produktionsmetoder som används. Det är viktigt att landstinget gör medvetna val och stimulerar en miljömässig produktutveckling och socialt hållbar produktion i tillverkningsländerna. Bomull är till exempel en vattenkrävande gröda som paradoxalt nog ofta odlas i områden där det råder vattenbrist. Produktion av textiler sker dessutom till stor del i länder med stor risk för kränkningar av mänskliga rättigheter, arbetares rättigheter och affärsetiska principer.

Status

Landstingets handdukar och vissa bäddtextilier är i dagsläget märkta med Bra Miljöval. Det mesta av landstingets klädsortiment består emellertid av konventionell bomull och polyester som är fibrer med stor miljöpåverkan.

Återanvändning minskar påverkan från textilier i ett livscykelperspektiv. I dagsläget fungerar emellertid inte leveranserna och hanteringen av textilier i landstinget optimalt. 20-40 procent av kläderna ligger normalt ute i verksamheterna längre än önskvärt (mer än 30 dagar). Dessutom är svinnet av textiler för vissa produktgrupper stort. Detta försämrar leveranssäkerheten och skapar behov av nyinköp av textilier, med ökade kostnader och miljöpåverkan som följd. Den ökade användningen av plastbaserade engångstextilier innebär också en ökad miljöpåverkan i landstingets vårdverksamheter. Det finns ett behov av att tydliggöra när engångstextilier krävs av patientsäkerhetsskäl och när flergångstextiler är ett fullgott alternativ.

Exempel på åtgärder

För att minska miljöpåverkan och stärka den sociala hållbarheten vid produktionen av textiler, utvecklar landstinget hållbarhetskraven i kommande upphandlingar och arbetar systematiskt med att följa upp de ställda kraven.

För att öka resurseffektiviteten i textilhanteringen – öka rotationen och leveranssäkerheten samt minska svinnet av textiler – genomför landstingets vård- och tandvårdsverksamheter utvecklingsprojekt tillsammans med tvättleverantören. För att minska användningen av engångstextiler där de inte krävs av patientsäkerhetsskäl, genomför landstinget en miljökonsekvensbedömning av olika textilval i vårdverksamheterna som sedan inarbetas i landstingets klädregler.

Förväntade effekter

Genom att ställa och följa upp långtgående miljökrav och sociala krav i upphandlingarna kan landstinget minska miljöpåverkan från inköp av textiler och materialförbrukning och bidra till en global hållbar utveckling. Att effektivisera textilhanteringen förväntas ge både kostnadsbesparingar,

ökad leveranssäkerhet och minskad miljöpåverkan genom minskade nyinköp.

Omfattning och avgränsning
Textilmålet gäller för vård- och tandvårdsverksamheter.

Koppling till omvärldens krav
Offentlig upphandling lyfts som ett viktigt verktyg för att nå hållbarhetsmålen på flera nivåer i samhället, bland annat i delmålet om hållbara konsumtions- och produktionsmönster i FN:s nya globala hållbarhetsmål, i EU:s nya upphandlingsdirektiv, i regeringens arbete med en nationell upphandlingsstrategi, samt i Sveriges avfallsplan. Att minska textilavfallet är även ett prioriterat område i det nationella avfallsförebyggande programmet.

1.4 Miljömål för kollektivtrafiken och övriga transporter

När Stockholmsregionen växer ökar belastningen på alla trafiksystem i länet. Stora investeringar inom kollektivtrafiken görs för att landstingets arbete med resor och transporter ska ligga i framkant nationellt och även främja en hållbar utveckling av regionen.

1.4.1 Resor och transporter

Transporter spelar en viktig roll i samhället. Länets invånare tar sig till arbete, skola och förskola och företagare är beroende av att tjänster och gods kommer fram. Landstinget svarar för många transportslag, främst kollektivtrafik på land, men även sjötrafik, ambulanser samt transporter för hemsjukvård och varor. Förutom de positiva aspekterna av ett väl fungerande transportsystem och en attraktiv kollektivtrafik i länet är det nödvändigt att även beakta transporternas negativa påverkan på miljön. Främst handlar det om buller, hälsoskadliga utsläpp av partiklar och kvävedioxider samt klimatpåverkande utsläpp.

Trafiken medför att olika föroreningar når mark och vatten. Kväveoxider och partiklar från förbränningsmotorer påverkar både människors hälsa och miljön negativt. Kväveoxider och kolväten bidrar även till marknära ozonbildning. Emissioner av partiklar på grund av användningen av dubbdäck är en ytterligare hälsorisk. Utöver det är koldioxidutsläpp från icke förnybara drivmedel en starkt bidragande faktor till den globala klimatförändringen.

Status
Luftkvaliteten i Stockholm har blivit bättre de senaste årtiondena, bland annat tack vare skärpta avgaskrav på fordon, infasning av renare bränslen och miljöbilar. Inte minst har kollektivtrafiken framgångsrikt övergått till

att använda förnybara drivmedel. Andelen förnybara drivmedel för landstingets transporter var 79 procent under 2015, samtidigt som resandet med den allmänna kollektivtrafiken ökade något. I slutet av år 2015 definierades 62 procent av de fordon som landstinget ägde eller leasade som miljöbilar. Under samma år motsvarade landstingets klimatpåverkan från tjänsteresor med tåg och flyg 6 029 ton koldioxidekvivalenter, vilket är 207 gram per kilometer. Av det totala antalet resta kilometer utgjorde flygresorna den största andelen, 81 procent.

Exempel på åtgärder

Att erbjuda en attraktiv och expansiv kollektivtrafik är en av landstingets bästa möjligheter att minska trafikens negativa miljöpåverkan i länet. Det kan ske genom att kollektivtrafiken i regionen är effektivt samordnad och uppfyller resenärernas behov av enkelhet, tillförlitlighet, trygghet, komfort, turtäthet, snabba resor och bekväma byten. Det är också viktigt att kollektivtrafiken är tillgänglig för alla i regionen. Den ska erbjuda länsinvånarna förbindelser till viktiga målpunkter, som regioncentrum, kommuncentrum och regionala stadskärnor. Genom regionplaneringen kan landstinget även påverka så att ny bebyggelse främst tillkommer i goda kollektivtrafiklägen och att cykelinfrastruktur prioriteras. Gång, cykel och digitala möten[7] ska gynnas för att avlasta kollektivtrafiken och stärka folkhälsan. Landstinget ska utnyttja digitaliseringens möjligheter för resfria möten, flexibla arbetssätt och stödjande e-hälsotjänster. Telefon och videokonsultation ska bli en naturlig del av vårdutbudet. Landstinget kan också påverka hur anställda reser, där tåg väljs framför flyg. Om tjänsteresor sker med flyg kan landstinget lämna bidrag till utvecklingen av biobränslemarknaden för flyg[8].

Förväntade effekter

Åtgärderna förväntas leda till att buller, partikel- och klimatpåverkande utsläpp minskar, samt till en förbättrad folkhälsa och en attraktivare region för medborgare och företag. Ett regionalt kollektivtrafiksystem som integrerar lösningar för cykel, resfria arbetssätt och bildelning med hjälp av IT-kommunikation, minskar köerna i Stockholmstrafiken och utgör en robust samhällsstruktur.

Omfattning och avgränsning

Miljöprogrammet omfattar kollektivtrafiken och landstingets andra betydande resor och transporter med egna fordon eller som utförs av upphandlade leverantörer.

---

[7] Digitala möten avser telefon- och videomöten som ersätter resor med tåg, flyg eller bil och innefattar även telemedicin.
[8] Se exempelvis Fly Green Fund.

Koppling till omvärldens krav

Landstingets miljömål för kollektivtrafiken och andra transporter knyter an till flera av de nationella miljökvalitetsmålen, främst de som gäller frisk luft och begränsad klimatpåverkan. Landstingets arbete med hållbara resor och transporter stödjer även FN:s hållbarhetsmål, framför allt det trettonde om att agera omedelbart på klimatförändringar samt Parisavtalet.

1.4.2 Kemikalier

Spridningen av miljö- och hälsofarliga ämnen till miljön är en viktig miljöfråga för landstinget på grund av den höga konsumtionen av varor och produkter. Kemikalier påverkar till exempel miljö och hälsa när olika kemiska produkter används i fordons- och spårunderhållet i kollektivtrafiken. Både europeisk och svensk lagstiftning reglerar farliga och särskilt farliga ämnen, men klassificeringen av enskilda ämnen sker inte i samma snabba takt som nya ämnen släpps på marknaden. De kemikalier som innebär miljö- och hälsorisker kan till exempel vara cancerogena, allergena eller svårnedbrytbara i naturen.

Status

Sedan 2006 har landstinget arbetat aktivt med att fasa ut miljö- och hälsofarliga kemikalier vid akutsjukhusen samt tandvården. Arbetet har varit framgångsrikt och mer än 80 procent av de ursprungliga utfasningsämnena är nu borta. Exempel på ämnen som har fasats ut är glutaraldehyd, hydrokinon och bromerade flamskyddsmedel.
Kemikaliekrav ställs numera i samtliga samordnade upphandlingar som innefattar kemiska produkter. För att driva utfasningsarbetet ännu längre fokuserar landstinget nu på kemiska produkter för drift och underhåll av kollektivtrafiken. En uppdaterad version av Stockholms läns landstings utfasningslista är under framtagande.

Exempel på åtgärder

För att nå målet – en utfasning på 30 procent – behöver trafikförvaltningen ta fram lokala planer för utfasningen. En lämplig strategi kan vara att undersöka vilka produkter det rör sig om och successivt fasa ut några produkter i taget. Parallellt måste också rutiner för avtalstecknande med underhållsentreprenörer och leverantörer av kemiska produkter ses över för att säkerställa att avtal innehåller krav på att utfasningslistan ska tillämpas, samt att en redovisning av använda ämnen sker varje år. Vid en måluppfyllnad förväntas landstingets verksamheter ha minskat sina utsläpp av miljö- och hälsofarliga ämnen och därmed minskat den totala kemikaliebelastningen på människa och miljö. Ytterligare åtgärder är utbildning för berörda personer och verksamheter.
Det är av största vikt att ansvariga upphandlare och inköpare har kunskap kring och integrerar utfasningslistan i sina rutiner.

Förväntade effekter
Vid en måluppfyllnad förväntas landstingets verksamheter ha minskat sina utsläpp av miljö- och hälsofarliga ämnen och därmed landstingets totala kemikaliebelastning till människa och miljö. Målet bidrar även till en förbättrad arbetsmiljö för anställda som underhåller eller kör kollektivtrafik, samt ger en hälsosammare miljö för alla som åker kollektivt.

Omfattning och avgränsning
Målet omfattar miljö- och hälsofarliga ämnen i produkter för drift och underhåll av kollektivtrafiken. Stockholms läns landstings utfasningslista för miljö- och hälsofarliga kemikalier ska tillämpas av samtliga verksamheter vid upphandling och inköp av kemiska produkter.

Koppling till omvärldens krav
Målet om att minska miljö- och hälsoriskerna med kemikalier knyter an till det nationella miljökvalitetsmålet Giftfri miljö. Eftersom en måluppfyllnad även påverkar vattenkvaliteten kan målet också relateras till det nationella målet Grundvatten av god kvalitet. Den europeiska kemikalielagstiftningen, bland annat Reach-förordningen, innehåller bland annat mål om utfasning av särskilt farliga ämnen.

På global nivå regleras kemikalier bland annat inom ramen för den globala kemikaliestrategin SAICM (Strategic Approach to International Chemical Management) och de globala hållbarhetsmålen som berör kemikalier är främst målen om vatten, hälsa samt hållbar konsumtion och produktion.

1.5 Miljömål för fastigheter och anläggningar
Stockholms läns landsting är inne i en period med stora investeringar i kollektivtrafik och vårdfastigheter. De olika bygg- och anläggningsprojekten utgör en väsentlig del av landstingets miljöpåverkan under programperioden.

1.5.1 Energianvändning
Landstinget äger och förvaltar fastigheter, som vårdbyggnader och depåer, som kräver stora mängder energi för värme, elektricitet och kyla. Dessutom bedriver landstinget kollektivtrafikverksamhet med bussar, tåg och tunnelbana som är teknikintensiv och energikrävande. Energianvändning påverkar i princip alltid miljön, men omfattningen beror på vilket energislag som används. Emissioner av koldioxid sker bland annat vid förbränning av fossila bränslen som olja och bensin, samt när kol, olja och naturgas används i elproduktion. Kolväten, svaveloxider, kväveoxider och partiklar med en diameter upp till 10 mikrometer är exempel på andra emissioner som uppstår vid energianvändning och som har en negativ påverkan på klimatet, den lokala miljön och människors hälsa.

Solenergi, vindkraft och vattenkraft ger knappt några klimatpåverkande utsläpp alls men kan ha stor lokal påverkan på naturmiljön och omkringliggande samhällen. I Sverige produceras el till största delen med vatten- och kärnkraft, men internationellt dominerar fossila bränslen. Nordens elnät är till viss del sammankopplade med näten i övriga Europa vilket gör att vi importerar och exporterar el över gränserna. En sparad kilowattimme är bäst för både ekonomi och miljö.

Status

Landstinget har genomfört en framgångsrik och snabb övergång till förnybar energi i fastigheter och en allt större andel av nybyggnationen klassas nu som miljöbyggnad enligt byggbranschens system för miljöcertifiering. Men när det gäller energieffektivitet finns det mycket kvar att göra och en stor utmaning är att kartlägga energianvändningen och spara på verksamhetsenergin. Under år 2015 var andelen förnybar energi 95 procent för fastigheterna och den totala energianvändningen för fastigheter var 598 442 MWh, eller 212 kWh per kvadratmeter. Det kan jämföras med 640 662 MWh och 225 år 2011.

Exempel på åtgärder

Att effektivisera energianvändningen är ett prioriterat område som på ett kostnadseffektivt sätt bidrar till att göra den sammankopplade europeiska energimarknaden hållbar genom att den förnybara energin räcker till fler. Landstinget beaktar därför energieffektivisering i strategiska fastighetsfrågor och investeringar. Investeringsbedömningar utifrån livscykelkostnaden tillämpas på alla projekt som innefattar en möjlig energieffektivisering. Verksamheter i landstingsägda fastigheter tar fram en handlingsplan för att minska lokalens energianvändning. Planen ses över och uppdateras minst en gång per år.

Landstinget fortsätter att kartlägga energianvändningen i fastigheter. Förslag på åtgärder för energieffektivisering genomförs under programperioden.

Förväntade effekter

Förväntade effekter är minskad klimatpåverkan, god ekonomi, mindre partikelutsläpp från energiproduktion och ett förbättrat eller oförändrat inomhusklimat.

Omfattning och avgränsning

Målet avseende energieffektivisering omfattar energi för värme, elektricitet och kyla till fastigheter och de verksamheter som finns i landstingets lokaler.

Koppling till omvärldens krav

Flera av de nationella miljökvalitetsmålen knyter an till landstingets miljömål om energianvändning främst gällande god bebyggd miljö, begränsad klimatpåverkan och frisk luft. Landstingets arbete med en effektiv energianvändning stödjer även FN:s hållbarhetsmål, framför allt det sjunde om hållbar energi som anger att energin ska vara tillgänglig och överkomlig i pris för alla, och det trettonde som handlar om att agera omedelbart på klimatförändringar samt med Parisavtalet.

1.5.2 Resurseffektivitet inom bygg- och anläggningsprojekt

Inom EU står konstruktion och användning av byggnader för omkring hälften av allt utvunnet material, för cirka hälften av all energianvändning, för omkring en tredjedel av vattenförbrukningen och för ungefär en tredjedel av avfallet.

Klimatpåverkan från byggproduktion, framför allt på grund av materialförbrukning, har fått ökad uppmärksamhet i byggbranschen på senare tid. I en rapport från IVA och Sveriges Byggindustrier uppskattas byggproduktionens klimatpåverkan i Sverige till cirka tio miljoner ton koldioxidekvivalenter per år, vilket är ungefär lika mycket som utsläppen från landets biltransporter[9]. Livscykelanalysstudier har också visat att klimatpåverkan från produktionen av en byggnad, inklusive produktionen av byggmaterial, är ungefär lika stor som klimatpåverkan från fastighetsdriften.

Översiktliga beräkningar visar att landstingets planerade investeringar inom trafikförvaltningen, förvaltningen för utbyggd tunnelbana, FUT, och Locum AB ger upphov till i storleksordningen 900 000 ton koldioxidekvivalenter de närmaste åren. Beräkningen baseras på livscykelanalyser och klimatkalkyler för FUT, Nya Karolinska Solna, NKS, och andra referensprojekt. Utsläppen är cirka 300 000 ton koldioxidekvivalenter för respektive förvaltning och bolag. Detta kan jämföras med landstingets klimatpåverkan från kollektivtrafik, resor och transporter, fastighetsdrift, lustgas, anestesigaser och livsmedel som sammanlagt var 120 693 ton koldioxidekvivalenter 2015.

Landstingets bygg- och anläggningsprojekt leder även till stora mängder avfall. Den totala mängden avfall från landstingets byggentreprenader var drygt 20 tusen ton 2015, vilket var det största avfallsflödet från landstingets verksamheter.

---

9 Klimatpåverkan från byggprocessen, Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA), 2014, ISBN: 978-91-7082-883-6.

Status

Att arbeta med åtgärder för att minska klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt är ett nytt område för landstinget. Det finns sedan tidigare en övergripande klimatkalkyl för byggnationen av NKS. FUT har också gjort klimatkalkyler för en typstation och arbetat med besparingsåtgärder. Enligt beräkningarna kan klimatpåverkan reduceras med cirka 40 procent för en typstation, samtidigt som resurs- och kostnadsbesparingar också har gjorts.

Inom ramen för det nuvarande miljöprogrammet arbetar landstinget med att källsortera byggavfall och målet är att nå en sorteringsgrad på minst 90 procent. Därtill finns mål om att främja återanvändning av byggmaterial. Under 2015 var sorteringsgraden av byggavfall mellan 83–97 procent i landstingets förvaltningar och bolag. Även om avfallet källsorteras är det emellertid inte säkert att det sluthanteras på miljömässigt bästa sätt. Mycket bygg- och rivningsavfall har effektivt styrts från deponering till återvinning i Sverige, men återvinningen är förhållandevis lågkvalitativ. Exempelvis innehåller brännbart byggavfall mycket materialåtervinningsbart papper-, trä- och plastavfall och mineraliska massor används till stor del som konstruktionsmaterial på avfalls- och deponianläggningar istället för att materialåtervinnas som konstruktionsmaterial i nya bygg- och anläggningsprojekt. I landstingets bygg- och anläggningsprojekt var materialåtervinningsgraden i storleksordningen 45–60 procent under 2014, inklusive lågkvalitativ materialåtervinning. Inom EU och nationellt finns mål om att minst 70 procent av icke farligt avfall ska förberedas för återanvändning eller materialåtervinnas till 2020. De föreslagna målen i det nya miljöprogrammet lägger fokus på att höja återvinningskvaliteten vid sluthanteringen av avfallet samt att arbeta systematiskt för att minska avfallsmängderna. Som stor beställare av byggentreprenader i Stockholmsregionen vill landstinget bidra till utvecklingen av en mer resurseffektiv material- och avfallshantering i byggbranschen. Att sortera bygg- och rivningsavfall och främja återanvändning är en styrande princip enligt landstingets riktlinjer för miljöarbetet.

Exempel på åtgärder

Initialt under programperioden görs särskilda satsningar kopplat till klimatpåverkan från nybyggnations-, anläggnings- och större ombyggnationsprojekt hos berörda förvaltningar och bolag med fokus på pilotprojekt, analys, kunskaps- och processutveckling. Under 2017 tar landstinget fram en övergripande plan för fortsatt arbete med målområdet.

Under 2017 genomför berörda förvaltningar och bolag även en analys av vilka material- och avfallsströmmar i deras nybyggnations-, anläggnings- och ombyggnationsprojekt som medför störst miljöpåverkan och där det

finns stor potential att förebygga avfallet eller öka materialåtervinningen. Under 2017 beslutar berörda förvaltningar och bolag även om mål och åtgärder för att systematiskt förebygga avfall samt att öka materialåtervinningen vid nybyggnation, ombyggnation respektive anläggningsarbete.

Som ett verktyg för att arbeta med klimatpåverkan, resurser och avfall föreslås att en form av resursplaner utarbetas i alla större projekt. Resursplanerna tas fram inledningsvis och följer sedan hela byggprocessen. Projektspecifika mål och åtgärder som stimulerar klimat- och resurseffektivitet i byggprocessen kan definieras i planerna. Landstingsstyrelsens förvaltning stödjer arbetet med att ta fram ramar och metoder.

Förväntade effekter

De klimatkalkyler som har tagits fram av FUT visar att landstingets klimatpåverkan kan minska genom bland annat andra materialval, dimensionering av konstruktioner, till exempel hur tjocka betongväggarna är, och effektivisering av materialanvändning. Dessutom uppger aktörer inom byggbranschen som arbetar aktivt med klimatreducering att åtgärderna ofta leder till kostnadsbesparingar i projekten. Initialt krävs dock särskilda satsningar för kunskapsuppbyggnad och utveckling av en tydlig process för att identifiera besparingspotential och klimatreducerande åtgärder, samt att det finns effektiva kanaler för erfarenhetsutbyte och lärande.

Ett antal studier visar också att ett strategiskt och systematiskt arbete med avfall och resurseffektivitet kan leda minskad materialförbrukning, minskade avfallsmängder, färre transporter och samtidigt ge stora kostnadsbesparingar. Vid byggnationen av Barts Hospital i London halverades exempelvis avfallskostnaderna och transporterna minskade med 75 procent, i jämförelse med tidigare projekt.

Omfattning och avgränsning

Målet omfattar alla förvaltningar och bolag som bedriver bygg- och anläggningsprojekt.

Koppling till omvärldens krav

Bygg- och rivningsavfall är prioriterade materialströmmar i Sveriges nationella avfallsplan (Från avfallshantering till resurshushållning - Sveriges avfallsplan 2012-2017), Sveriges avfallsförebyggande program (Tillsammans vinner vi på ett giftfritt och resurseffektivt samhälle) samt i EU:s handlingsplan för den cirkulära ekonomin. Målområdet kopplar även till de nationella miljökvalitetsmålen om god bebyggd miljö och begränsad klimatpåverkan. Det är även i linje med FN:s globala hållbarhetsmål om att

vidta åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna och dess konsekvenser, samt med Parisavtalet.

1.5.3 Kemikalier

Naturfrämmande kemikalier finns i både kemiska produkter och i många varor som verksamheterna inom landstinget använder. Kemikalierna tillsätts för att ge varan en specifik egenskap, till exempel att göra plasten mjuk eller att skydda mot rost. Kunskapen om kemikalier i varor, inklusive byggprodukter, är bristfällig och lagstiftningen bidrar endast till att täcka vissa luckor. Ur ett livscykelperspektiv är de, för landstinget mest, betydande grupperna av kemikalier i varor: kemikalier i byggvaror, kemikalier i elektronik, engångsvaror som innehåller PVC samt kemikalier i textilier. En grupp av ämnen som diskuteras brett är de misstänkt hormonstörande som finns i bland annat PVC-plast och i vissa flamskyddsmedel.

Status

Sedan flera år tillbaka har landstinget vid ny- och ombyggnation använt Byggvarubedömningens kriterier för att bedöma byggmaterial. Byggvarubedömningen tillhandahåller miljöbedömningar av byggvaror, baserat bland annat på kemikalieinnehåll. Byggvarorna graderas efter innehållet av farliga kemikalier och systemet underlättar val av bygg- och anläggningsmaterial som är bra för miljön samt ger tips på alternativa varor. Locum AB redovisar i sina projekt en hög andel varor och produkter som uppfyller kriterierna och de undantag som görs från kraven på bedömning är väl genomtänkta. Vid byggprojekt som omfattar anläggningar är bedömningsgraden av byggprodukter och varor låg och de generella undantagen har potential att bli färre. Branschen har utvecklats så att allt fler byggmaterial, både för fastigheter och anläggningar, kan bedömas i Byggvarubedömningen. Detta görs dock inte i tillräckligt snabb takt.

Exempel på åtgärder

Huvudfokus i nytt miljöprogram är att bedöma fler byggvaror, och nya typer av materialgrupper än tidigare, enligt Byggvarubedömningens kriterier. För att nå målet måste fler material inom projektet bedömas tidigare i byggprocessen av en fastighet eller anläggning. Fler material som är avsedda för anläggningsbyggnationer måste bedömas enligt Byggvarubedömningens kriterier. I dagsläget undantas många produkter från bedömningen och dessa generella undantag behöver ses över. Kostnaden innebär primärt en tidsinsats för miljösamordnare i bygg- eller anläggningsprojekt. I denna tidsinsats ligger uppföljning, kravställning och hantering av bygg- och anläggningsprodukter för det specifika projektet.

Förväntade effekter

När de material som används vid en ny- eller ombyggnation registreras får landstinget kontroll över kemikalieinnehållet i olika lokaler och anläggningar. Ju fler material och produkter som bedöms i Byggvarubedömningen, desto lättare blir det att bygga miljövänligt i framtiden. En ökad användning av Byggvarubedömningen leder även till en ökad utfasning av byggvaror som inte lever upp till kriterierna. Kostnaden förväntas endast ökas marginellt i början av programperioden för att sedan stagnera eller minska. På lång sikt förväntas åtgärden leda till lägre kostnader eftersom framtida föroreningar förhindras samt att förvaltingen av byggnader och anläggningar tillsammans med avfallshanteringen vid en rivning blir effektivare. Målet bidrar även till en förbättrad arbetsmiljö för anställda samt ger en hälsosammare miljö för alla som vistas i landstingets lokaler.

Omfattning och avgränsning

Målet omfattar alla förvaltningar och bolag som bedriver bygg- och anläggningsprojekt. Material som används vid ny- och ombyggnation ska bedömas enligt Byggvarubedömningens kriterier eller motsvarande.

Koppling till omvärldens krav

Målet om att minska miljö- och hälsoriskerna med kemikalier knyter an till det nationella miljökvalitetsmålet Giftfri miljö. Eftersom en måluppfyllnad även påverkar vattenkvaliteten kan målet också relateras till det nationella målet Grundvatten av god kvalitet. Den europeiska kemikalielagstiftningen, bland annat Reach-förordningen, innehåller bland annat mål om utfasning av särskilt farliga ämnen.

På global nivå regleras kemikalier bland annat inom ramen för den globala kemikaliestrategin SAICM (Strategic Approach to International Chemical Management) och de globala hållbarhetsmålen som berör kemikalier är främst målen om vatten, hälsa samt hållbar konsumtion och produktion.

Stockholms läns landsting

Landstingsstyrelsens förvaltning

BESKRIVNING AV EKONOMISKA KONSEKVENSER
2016-08-22

LS 2015-0092

Beskrivning av ekonomiska konsekvenser

Avseende miljöprogram för Stockholms läns landsting 2017-2021

Innehållsförteckning

1. Inledning 3

2. Sammanfattning 4

3. Beskrivning av ekonomiska konsekvenser 6
3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling 6
3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande 6
3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården 8
3.4 Miljömål för kollektivtrafik och övriga transporter 12
3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar 14

1. Inledning

Ett nytt miljöprogram för Stockholms läns landsting tas fram och ska gälla 2017–2021. Landstingets miljöarbete ska ske med hänsyn till landstingets kärnuppdrag och övriga mål och inriktas mot att minska miljöpåverkan genom verkningsfulla och kostnadseffektiva åtgärder. Förutom att sätta ambitionsnivåer ingår i arbetet med nya miljöprogrammet därför även att beskriva de ekonomiska konsekvenserna av programmet.

2. Sammanfattning

Landstinget har som ambition att vara en ledande aktör när det gäller hållbar upphandling. För att leda det arbetet kan extra personella resurser behöva tillsättas, liksom att stärkta miljömässiga och sociala krav kan medföra ökade inköpskostnader.

Arbetet med klimatanpassningsplan bedöms innebära en personalkostnad motsvarande uppskattningsvis 2 700 arbetstimmar fördelat över programperioden, 5 år. Arbetet bör dock kunna genomföras med befintlig personal och utan merkostnad för landstinget. Det omfattar att fastställa en klimatanpassningsorganisation, genomföra riskinventering och ta fram en plan, olika rutiner samt kommunikation.

Miljöarbetet avseende läkemedel är mycket en fortsättning på det arbete som bedrivs idag. Det handlar bland annat om att landstinget köper in läkemedel där det ställts miljö- och sociala krav vid upphandlingen, att vårdverksamheterna minskar utsläppen av miljöbelastande läkemedel och att personal går miljöutbildning. Dessa åtgärder bedöms inte innebära några merkostnader. Det som däremot genererar kostnader är att följa upp de miljö- och sociala krav som ställs vid upphandling av läkemedel, utreda läkemedels klimatpåverkan, undersöka om det finns behov av att införa åtgärder för minskade utsläpp av antibiotika samt att ta fram material för miljöutbildning riktad till vårdpersonal.

För att minska klimatpåverkan av anestesigaser kan berörda verksamheter införa arbetsmetoder som minskar färskgasflödet. Om målet nås helt på det sättet är kostnadsbesparingen cirka 2,7 miljoner kronor. Ett alternativ är att investera i något slags teknik för att minska utsläppen av anestesigaser och om målet nås på det sättet innebär det en kostnad under programperioden på total cirka 600 000 kronor. Sammantaget innebär landstingets arbete för en hållbar läkemedelskedja uppskattningsvis konsultkostnader på drygt 2 miljoner kronor, samtidigt som minskning av anestesigaser alltså kan ge en besparing på 2,7 miljoner kronor.

Merkostnader för miljö- och sociala krav vid upphandling av textiler beror på vilka krav som ställs, men som exempel kan nämnas att övergång till arbetskläder i tencel och återvunnen polyester innebär en kostnadsökning på 3,4 miljoner kronor, vilket är cirka 4 procent av avtalets värde. Kostnadsökningen är dock även kopplad till designmässig utveckling av kläderna. Det saknas underlag om de ekonomiska konsekvenserna för målet om textilhanteringen, mer än att det finns potential till vissa kostnadsbesparingar, samtidigt som till exempel en flergångsoperationsblus, som inte är engångstextil, kostar 3,71 kronor mer per användningstillfälle.

För målet om miljömässigt hållbara patientmåltider har kostnader identifierats för ekologiska livsmedel och den årliga merkostnaden för ekologiska livsmedel uppskattas vara 5 mkr 2017 och sedan öka successivt till cirka 8-9 miljoner kronor 2021. Uppgifter pekar dock på att landsting och kommuner kan ha en hög andel ekologiskt utan ökade kostnader genom att samtidigt minska matsvinnet, laga mat från grunden, använda livsmedel efter säsong och servera mindre kött. Ekonomiska konsekvenser av andra miljö- och sociala krav på livsmedel är ej analyserade.

Övergång till förnybara drivmedel bedöms på det stora hela inte vara kostnadsdrivande. Övergång till förnybara drivmedel genererar dock merkostnader i sjötrafiken på grund av skatteregler och att nå 90 procent förnybart drivmedel i sjötrafiken skulle innebära en ökad kostnad totalt motsvarande cirka 29 miljoner kronor per år (+ 58 procent) i förhållande till idag. Kostnaderna för elektrifiering av buss- och sjötrafik kan hållas låg genom att ställa krav på det i samband med nya upphandlingar respektive vid nybyggnation eller motorbyte för fartyg. Trafikförvaltningen kan inte se att de krav som hittills ställts på energieffektivisering, vid upphandling av busstrafik, har varit kostnadsdrivande. Att minska drivmedelsförbrukningen finansierar ofta en högre investeringskostnad, varför det är viktigt att ha ett livscykelkostnadsperspektiv vid beslut.

Att minska klimatpåverkan från tjänsteresor kan vara mycket kostnadsbesparande. Exempel från Karolinska universitetssjukhuset visar att de gör en kostnadsbesparing på 4,8 miljoner kronor på nio månader, genom att använda videokonferens.

Locum bedömer sig kunna energieffektivisera med 15 procent jämfört med 2011, till en total investeringskostnad på cirka 350-700 miljoner kronor. Detta motsvarar en energibesparing på cirka 50 gigawattimmar per år. Trafikförvaltningen har en utmaning i att klara de ekonomiska investeringsramarna kommande år. De åtgärder som krävs för att nå målet om energieffektivisering i fastigheter förutsätter att tillräckliga budgetmedel frigörs under programperioden, även om arbetet på längre sikt förväntas vara kostnadsbesparande. Att trafikförvaltningen kan uppnå målet inom de budgetramar som kan antas gälla under programperioden är därför en bedömning som görs med tämligen stor osäkerhet.

Resurseffektivitet i bygg- och anläggningsprojekt omfattar att begränsa klimatpåverkan samt att förebygga avfall och öka materialåtervinning i projekten. Initialt finns behov av särskilda satsningar och resurser för analys, kunskaps- och processutveckling samt eventuella investeringar, men arbetet har samtidigt potential att ge kostnadsbesparingar, till exempel genom minskad materialförbrukning. Arbetet med att minska miljö- och hälsofarliga kemikalier bedöms inte medföra några särskilda merkostnader.

3. Beskrivning av ekonomiska konsekvenser

Målen i miljöprogrammet är utvecklade av projektgruppen, tillsammans med deltagare i arbetsgrupper från förvaltningar och bolag. Projektgruppens experter har för respektive mål bedömt vilka åtgärder som krävs för att nå målet och sedan har projektgruppen, med bistånd av berörda verksamheter, försökt bedöma vilka resurser som krävs för respektive åtgärd. En sammanställning redovisas nedan. Det är projektgruppens bedömning att nedanstående åtgärder är de som fordras för att nå målen i programmet, även om beskrivningen är översiktlig och bygger på antaganden.

Underlaget nedan har den avgränsningen att det fokuserar på de merkostnader som bedöms uppkomma i samband med genomförande av det miljöpolitiska programmet för Stockholms läns landsting 2017-2021. Samtidigt kommer miljöprogrammet att ge samhällsekonomiska nyttor, vilka dock inte har beräknats inom ramen för denna kostnadsbedömning.

3.1 Stockholms läns landstings plan för hållbar upphandling

Landstingets ambition är att vara en ledande aktör i Europa när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling. Inom ramen för genomförandet av det miljöpolitiska programmet tar landstinget fram en plan för hållbar upphandling.

Åtgärd:	**Framtagande och implementering av plan för hållbar upphandling.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	En plan för hållbar upphandling tas fram under 2017 och gäller sedan under hela programperioden. Arbetet kommer att kräva extra personella resurser centralt för utförande och samordning av behovs-, marknads- och riskanalyser, uppföljning, kommunikation etc. Uppskattningsvis behövs ytterligare 2 årsarbetare för landstinget totalt för detta arbete. Arbetet styrs förslagsvis genom ett upphandlingsråd och samordans genom ett upphandlingsnätverk tillsammans med landstingets förvaltningar och bolag.
Investering	Stärkta miljömässiga och sociala krav på producerade varor kan medföra ökade inköpskostnader. En modell för hur detta ska hanteras under programperioden bör utformas inom ramen för framtagande av plan för hållbar upphandling. Arbetet med hållbar upphandling kommer även att fokusera på att skapa en mer resurseffektiv materialförbrukning i landstingets verksamheter vilket har potential att minska inköpskostnader.
Berörda F/B	Alla förvaltningar och bolag.

3.2 Stockholms läns landstings klimatåtagande

Mål: År 2021 har landstinget fastställt en klimatanpassningsplan.

Åtgärd:	**Fastställa klimatanpassningsorganisation och ta fram en**

	klimatanpassningsplan.
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid cirka 400 timmar. Åtgärden genomförs med befintlig personal och medför således ingen merkostnad. Arbetet med att genomföra klimatanpassningsplanens föreslagna åtgärder bedöms inte här.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	LSF (avd. Säkerhet och Beredskap), SLSO, vårdverksamheter, trafikförvaltningen, Locum AB.

Åtgärd:	**Säkerställa effektiva kommunikationskanaler för att hantera klimatrelaterade extremsituationer, exempelvis värmeböljor.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid: 200 timmar att upprätta rutiner, 5 övningar med 20 personer à 8 timmar och 80 timmar för- och efterarbete, totalt 1 400 timmar.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	LSF (avd. Säkerhet och Beredskap) och vårdverksamheter.

Åtgärd:	**Kartlägga behov av samarbeten och utveckla landstingets kontakter med kommuner om exempelvis vattenförsörjningsplaner och äldrevård.**
Tidplan	2017.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid cirka 300 timmar. Åtgärden genomförs med befintlig personal och medför således ingen merkostnad.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Avd. Säkerhet och Beredskap, vårdverksamheter samt tillväxt- och regionplaneförvaltningen, TRF.

Åtgärd:	**Ta fram rutiner och praktiska råd om klimatanpassning för landstinget olika verksamheter. Exempelvis checklistor till vården att följa vid värmeböljor.**
Tidplan	2017.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid cirka 300 timmar. Åtgärden genomförs med befintlig personal och medför således ingen merkostnad.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Avd. Säkerhet och Beredskap, trafikförvaltningen, Locum AB och vårdverksamheter.

Åtgärd:	**Genomföra och årligen uppdatera befintlig riskinventering, kopplat till hur landstinget påverkas av klimatförändringarna.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid 300 timmar. Åtgärden genomförs med befintlig personal och medför således ingen merkostnad.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Avd. Säkerhet och Beredskap, SLSO, vårdverksamheter, trafikförvaltningen, Locum.

3.3 Miljömål för hälso- och sjukvården

Mål: Under programperioden arbetar landstinget för en hållbar läkemedelskedja som med bibehållen patientnytta bidrar till att minska miljöpåverkan från läkemedel vid tillverkning, användning och kassation.

Åtgärd:	**Miljökrav och sociala krav, som ställs vid upphandling av läkemedel, följs upp genom dokumentgranskning och vid behov även via platsbesök.**
Tidplan	Uppföljning av ställda krav genomförs två gånger 2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Det finns inga indikationer om att de krav som redan ställs har inneburit en merkostnad vid inköp av läkemedel. Uppföljning av ställda krav genomförs redan i dag och innebär därför inte en egentlig merkostad. Uppföljning av ställda miljökrav kostar cirka 20 000 – 40 000 kronor om kraven följs upp genom granskning av leverantörernas dokumentation och ytterligare cirka 80 000 – 120 000 kronor om granskning även ska göras i fabrik. De sociala kraven följs upp inom ramen för det nationella samarbetet om socialt ansvarstagande i offentlig upphandling. Åtgärden ovan avser alla rekvisitionsläkemedel som upphandlas till landstingets vårdverksamheter.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	LSF (SLL Hållbarhet och SLL Upphandling).

Åtgärd:	**En utredning om läkemedels klimatpåverkan genomförs.**
Tidplan	2017-2018.
Merkostnad/ besparing, löpande	Kostnaden för en konsultutredning uppskattas till cirka 300-400 000 kronor.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	SLL Hållbarhet genomför utredningen med hjälp av konsult.

Åtgärd:	**Landstingets förteckning över miljöbelastande läkemedelssubstanser uppdateras. Utifrån den arbetar vårdverksamheter och tandvård med att minska utsläppen. Belastningen på miljön följs upp genom provtagning av läkemedel i vatten.**
Tidplan	Uppdateringen av förteckningen över miljöbelastande läkemedelssubstanser genomförs 2016-2017. Vårdverksamheter målsätter minskad användning 2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Det finns inga indikationer på att sjukhusens arbete med att minska användningen av miljöbelastande läkemedelssubstanser enligt landstingets förteckning har inneburit någon merkostnad. Kostnad för konsultstöd för åtgärden inklusive provtagning och analys av läkemedelsrester i dricksvatten, avloppsvatten och i skärgården under programperioden uppgår till cirka 1 miljon kronor.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	SLL Hållbarhet, vårdverksamheter och tandvård.

Åtgärd:	**Miljöhänsyn tas vid urval av läkemedel till Kloka Listan.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Denna åtgärd innebär ingen faktisk merkostnad eftersom den genomförs även i dagsläget. Det finns inga indikationer för att detta har inneburit någon merkostnad i form av dyrare inköp av läkemedel. Åtgärden innebär främst tidsåtgång för apotekare inom HSF för att ta fram underlag.

Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	HSF.

Åtgärd:	Läkare, tandläkare och sjuksköterskor utbildas i läkemedels miljöpåverkan.
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Tandläkare och sjuksköterskor måste avsätta en timme under programperioden för att gå utbildning, vilket innebär en merkostnad jämfört med dagens situation då endast läkare och sjuksköterskor med förskrivningsrätt har krav på att genomgå denna utbildning.
Investering	Framtagande av utbildningsmaterial, inklusive uppdatering av webbutbildning om läkemedels miljöpåverkan beräknas kosta cirka 500 000-600 000 kronor under programperioden.
Berörda F/B	HSF och SLL Hållbarhet för att hålla utbildning, vårdverksamheter och tandvård för att gå utbildning.

Åtgärd:	Behovet av att införa åtgärder för att minska utsläppen av antibiotika från vårdverksamheter utreds.
Tidplan	2018-2019.
Merkostnad/ besparing, löpande	Kostnaden för en konsultutredning uppskattas till cirka 300 000-400 000 kronor. Utredningen omfattar behov av åtgärder för att rena vatten från sjukhusavlopp, inte för att minska användningen av antibiotika.
Investering	Sannolikt ingen under programperioden om inte utredningen tydligt visar på ett behov av att sätta in snabba åtgärder.
Berörda F/B	SLL Hållbarhet genomför utredningen med hjälp av konsult.

Åtgärd:	Införa åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering som även minskar kassation.
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Sannolikt innebär åtgärden ingen löpande merkostnad eftersom dessa åtgärder ofta ändå införs av patientsäkerhetsskäl. Åtgärden kan innebära en kostnadsbesparing eftersom den resulterar dels i minskade inköp av läkemedel och dels i en minskad kassation av läkemedel som passerat utgångsdatum.
Investering	Sannolikt ingen merkostnad under programperioden, eftersom dessa åtgärder ofta ändå införs av patientsäkerhetsskäl.
Berörda F/B	Alla vårdverksamheter som har läkemedel.

Mål: År 2021 ska landstingets klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser ha minskat med 40 procent i jämförelse med år 2011.

Åtgärd:	Arbetsmetoder för ett minskat färskgasflöde av anestesigaser sprids ytterligare.
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Att minska flödet av anestesigaser är kostnadsbesparande eftersom de är mycket dyra läkemedel. Literpriset för sevofluran är cirka 4 800 kronor (2015). Om hela utsläppsminskningen enligt det förslagna målet skulle nås genom minskade färskgasflöden uppskattas kostnadsbesparingen till cirka 2,7 miljoner kronor för programperioden. Merkostnaden är främst tid för inlärning av nytt arbetssätt. Beräkningarna avser endast sevofluran, eftersom den används vid den absoluta majoriteten av sövningarna.
Investering	När inköp av nya anestesiarbetsstationer ska göras bör sådan väljas som främjar ett lågt

	färskgasflöde, men detta bör inte innebära någon merkostnad.
Berörda F/B	Alla vårdverksamheter som söver patienter.

Åtgärd:	**Utsläppsminskande åtgärder för anestesigaser, exempelvis sorbentfilter för uppsamling av använd anestesigas.**
Tidplan	Det finns ännu inte någon produkt som är fullt anpassad för den svenska marknaden så detta kan vara aktuellt först framåt 2020-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Åtgärden innebär installation av något slags utsläppsminskande teknik. Merkostnaden för sorbentfilter är cirka 900 kronor per kilo adsorberad sevofluran. Om hela utsläppsminskningen enligt målet ska med filter uppskattas kostnaden till drygt 600 000 kronor för 2017-2021.
Investering	Åtgärden innebär ingen punktinvestering utan kostnaderna fördelas över programperioden med en viss tyngdpunkt mot slutet av perioden.
Berörda F/B	Vårdverksamheter som söver patienter och där ett lågt färskgasflöde inte är medicinskt möjligt.

Mål: År 2021 serveras hållbara patientmåltider i landstinget.

Åtgärd:	**Öka andel ekologiska livsmedel till 50 procent.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Den årliga merkostnaden för ekologiska livsmedel uppskattas vara 5 mkr 2017 och sedan öka successivt under programperioden till cirka 8-9 mkr 2021. Statistik från kommuner och landsting visar att bara några få har fått extra medel för att öka inköp av ekologiska livsmedel. Kommuner med hög andel har inte fått någon extra finansiering. Andelen ekologiskt kan vara hög utan ökad kostnad genom att samtidigt minska matsvinnet, laga mat från grunden, använda livsmedel efter säsong och servera mindre kött. Ekologiska livsmedel kostar 25-30 % mer i genomsnitt (källa: Ekomatcentrum).
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Alla som upphandlar livsmedel eller färdiga patientmåltider.

Åtgärd:	**Ställa hållbarhetskrav vid upphandling av måltidstjänster och livsmedel.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Dessa krav ställs redan i viss utsträckning idag, men det finns dock ännu ingen gjord analys av merkostnaden för dessa krav.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Alla som upphandlar livsmedel eller färdiga patientmåltider.

Åtgärd:	**Minska klimatpåverkan från patientmåltider med 20 procent.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Åtgärden innebär sannolikt ingen merkostnad eftersom detta arbete redan pågår. Den stora klimatvinsten kommer av minskat svinn, vilket är en kostnadsbesparing.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Alla som serverar patientmåltider.

Mål: År 2021 har landstinget effektiviserat textilhanteringen samt minskat miljöpåverkan från användning av engångs- och flergångstextiler.

Åtgärd:	**Miljökrav och sociala krav för tvätt- och textilservice fortsätter att utvecklas, bland annat för val av textilfibrer, tvättservicens miljöpåverkan samt social och miljömässig påverkan i produktionsledet.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid under 2017-2018 för marknads- och behovsanalys inför kommande upphandling av tvätt- och textilservice. Arbetet drivs inom ramen för landstingets arbete med hållbar upphandling. Eventuellt ökade inköpskostnader för mer hållbart producerade textilier efter genomförd upphandling (från 2018). Som exempel har landstinget beslutat att från 2016 byta ut blusar i arbetskläder till tencel/återvunnen polyester. Dessa har betydligt bättre miljöprestanda än nuvarande blusar av bomull/polyester men innebär en kostnadsökning på 3,4 miljoner per år. Kostnaden är dock även kopplad till designmässig utveckling. Utbytet sker successivt och kostnadsökningen är cirka 400 000 kr år ett, 800 000 kr år två o.s.v. Detta motsvarar cirka 0,5 respektive 1 % av tvätt- och textilserviceavtalets värde.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	LSF, vård- och tandvårdsverksamheter.

Åtgärd:	**För att minska användningen av engångstextiler där sådana inte krävs av patientsäkerhetsskäl genomför landstinget en miljökonsekvensbedömning av olika textilval i vårdverksamheter som sedan inarbetas i landstingets klädregler.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Miljökonsekvensbedömning genomförs 2017 och innefattar konsultkostnad i storleksordningen 200 000-300 000 kronor. Landstingets vårdverksamheter använder mestadels flergångstextiler. Användning av engångstextilier har dock ökat på senare år med ökad klimatbelastning och avfallsmängder som följd. Engångskläder är något billigare än flergångs. Exempelvis är en engångsoperationsblus 3,71 kronor billigare per användningstillfälle än en flergångsoperationsblus i nuvarande avtal. Klimatpåverkan för engångsblusen är emellertid cirka fem gånger större än flergångs enligt en genomförd livscykelanalysstudie.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Vård- och tandvårdsverksamheter.

Åtgärd:	**För att åstadkomma en mer resurseffektiv textilhantering genomför landstinget projekt tillsammans tvättleverantör för att öka rotationen och leveranssäkerheten samt minska svinnet av textiler.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetet bör samordnas av befintligt textilråd, SLL miljönätverk och avtalscontroller och drivas i nära samarbete med landstingets tvättleverantör. Med ökad resurseffektivitet i textilhanteringen finns potential till kostnadsbesparingar.
Investering	Inga investeringar som identifierats i nuläget, men kan eventuellt finnas logistiska lösningar/automatisering som kan vara intressanta för att effektiviserar textilhanteringen inom sjukvården.
Berörda F/B	LSF, landstingets egna vård- och tandvårdsverksamheter.

Åtgärd:	**Minska matsvinnet.**
Tidplan	2017-2021.

Merkostnad/ besparing, löpande	Åtgärden kan innebära en viss kostnad initialt eftersom kvalitetshöjande åtgärder i måltidskedjan innebär en merkostnad. Denna merkostnad kommer att kompenseras av en kostnadsbesparing i form av minskat svinn.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Alla som serverar patientmåltider.

3.4 Miljömål för kollektivtrafik och övriga transporter

Mål: Landstinget arbetar för att kollektivtrafik, gång, cykel och digitala möten ska öka så att övriga motoriserade resor minskar. Kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 i jämförelse med år 2011.

Åtgärd:	**Landstinget utreder hur kollektivtrafiken kan samverka med andra färdsätt för att öka tillgängligheten och bättre tillgodose resenärernas olika behov.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid 200 timmar.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Trafikförvaltningen, LSF och TRF.

Mål: År 2021 sker landstingets transporter till 95 procent med förnybara drivmedel.

Åtgärd:	**Krav på förnybara drivmedel ställs vid upphandling av transporttjänster.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Krav på förnybara drivmedel/energi ställs i alla upphandlingar av trafik. I de senaste 2-3 årens busstrafikavtal har det inte kunnat skönjas att detta krav har varit kostnadsdrivande i anbuden. Detta beror på att marknaden för förnybara drivmedel idag är etablerad och att förnybara drivmedel är skattebefriade, vilket gör dem kostnadsneutrala. Övergång till förnybara drivmedel genererar dock merkostnader i sjötrafiken p.g.a. de skatteregler som gäller där. Enligt ett tjänsteutlåtande hösten 2015 konstateras att för att nå 90 % förnybart drivmedel i hela sjötrafiken till år 2020/21 skulle det innebära en ökad drivmedelskostnad totalt motsvarande 29,1 MSEK/år (+ 58 %) i förhållande till dagens gällande drivmedelspris. Med 100 % förnybart drivmedel till år 2030 blir den ökade totala drivmedelskostnaden 32,3 MSEK/år (+ 65 %). Genom att implementera energieffektiviserande åtgärder och investeringar kan man på sikt reducera de merkostnader som drift med förnybara drivmedel innebär.
Investering	Se ovan.
Berörda F/B	Trafikförvaltningen.

Åtgärd:	**Arbeta för att öka elektrifieringen i både sjö- och busstrafik fortsätter, främst genom kravställning i olika trafikupphandlingar.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Att öka elektrifieringen i busstrafiken är kostnadsdrivande om det genomförs under pågående avtalsperiod, då det innebär att tilläggsavtal och utfasning av bussar i förtid troligen måste till. Om ökad elektrifiering istället genomförs i samband med ny upphandling torde risken för ökade

	kostnader vara låg. Allt hänger på vilken sorts elektrifiering det handlar om och, kopplat till det, vilken infrastruktur som måste installeras/byggas samt hur den ska finansieras. Elektrifiering av fartyg är främst aktuellt i pendelbåtar och kostnaderna för detta går att hålla nere om aktuell teknik installeras vid nybyggnation alternativt när motorbyte ändå ska göras.
Investering	Se ovan.
Berörda F/B	Trafikförvaltningen.

Mål: Energianvändningen för kollektivtrafiken har minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

Åtgärd:	**Landstinget ställer krav på energieffektivisering i nya trafikupphandlingar, identifierar åtgärder som har planlagts i underhållsplanen samt genomför uppföljning.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	I de fyra senaste upphandlingarna av busstrafik har krav ställts på 5-15 % energieffektivisering. Det har inte kunnat skönjas att detta varit kostnadsdrivande i anbuden. Drivmedel är den näst största kostnaden efter förarkostnader. Att minska drivmedelsförbrukningen finansierar ofta den högre investeringskostnaden för bussar med någon form av elektrifiering. Det är alltså viktigt att se till LCC-perspektivet.
Investering	Se ovan.
Berörda F/B	Trafikförvaltningen.

Mål: År 2021 har mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av kollektivtrafiken minskat med 30 procent, i jämförelse med år 2017.

Åtgärd:	**En lokal plan tas fram för att fasa ut miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av kollektivtrafiken.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Kostnaden innebär primärt en tidsinsats för kemikalieansvarig i verksamheten, cirka 40 timmar per år.
Investering	Inga investeringskostnader
Berörda F/B	Trafikförvaltningen

Åtgärd:	**Trafikförvaltningen ser över rutiner för avtalstecknande med entreprenörer och leverantörer av kemiska produkter och säkerställer att de innehåller krav på att utfasningslistan ska tillämpas, samt att de ämnen som används redovisas varje år.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Kostnaden innebär primärt en tidsinsats för kemikalieansvarig samt upphandlare och avtalscontroller i verksamheten, cirka 20h/år. Den kostnad som kan uppkomma på grund av ett högre pris för miljövänligare produkter anses vara marginell i sammanhanget.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Locum, trafikförvaltningen.

Mål: Klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor har minskat med 10 procent år 2021 i jämförelse med år 2016.

Åtgärd:	**Landstinget utnyttjar digitaliseringens möjligheter för resfria möten och flexibla arbetssätt**
Tidplan	2017-2021
Merkostnad/ besparing, löpande	Genomförs det på rätt sätt kan det vara mycket kostnadsbesparande. Ett exempel från användande av videokonferens inom Karolinska (januari-september 2015) visar följande resultat • Antal samtal 19 213 • Antal besparade resor 14 410 • Insparad arbetstid 7 205 timmar • Kostnadsbesparing 4 841 676 kr • Skillnad från föregående år +743 904 kr • Insparad CO2 29 108 kg
Investering	Inga investeringskostnader
Berörda F/B	Samtliga förvaltningar och bolag

3.5 Miljömål för landstingets fastigheter och anläggningar

Mål: Verksamhets- och fastighetsenergi i landstingsägda fastigheter har minskat med 10 procent år 2021 och med 30 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

Åtgärd:	**Utarbeta och implementera handlingsplan för effektivisering av verksamhetsenergi.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Uppdatera metodik för energirond. Konsultkostnad cirka 500 000 kronor. Utarbetande och implementering av handlingsplaner. Intern tid för miljönätverk F/B samt energicontrollers på Locum.
Investering	Inga investeringskostnader.
Berörda F/B	Locum, förvaltningar och bolag med verksamhet i landstingsägda fastigheter.

Åtgärd:	**Energikartläggning och genomförande av prioriterade energieffektiviseringsåtgärder.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Locum bedömer sig kunna energieffektivisera med 15 procent jämfört med 2011, till en total investeringskostnad på cirka 350-700 miljoner kronor. Detta motsvarar en energibesparing på cirka 50 gigawattimmar per år. Bedömningen baseras på gjorda kartläggningar och åtgärdsförslag för 360 000 m2 av Locums fastigheter. För denna bedömning har besparing och kostnad aggregerats upp på hela Locums bestånd på cirka 2 miljoner m2. Trafikförvaltningens yta 2015 var 1 201 076 m2 BTA och energianvändningen 228 600 MWh. Under 2009-2010 genomförde TF ett antal Energideklarationer. De kostnadseffektiva förslagen medför minskad energianvändning på cirka 1 800 MWh/år och en investering på cirka 5, 7 miljoner kr, vilket avser 30 av de 136 energideklarerade objekten. En energiutredning (2012) av SL:s spår- och bussdepåer visar att potentialen på sikt är större. Potentialen för bussdepåer uppgår till 30 % och den största energibesparande åtgärden på bussdepåer är tidsstyrning av bussramper. Vid ny- och ombyggnationer förbereds idag för tidsstyrning ramper. Besparingen är cirka 266 MWh/år och investeringen cirka 350 000. Trafikförvaltningen har inte genomfört Energikartläggningar och

	omfattas inte av Lagen om Energikartläggning i stora företag. Då emellertid flertalet av Trafikförvaltningens utövare av kollektivtrafik omfattas har ett samarbete kring energikartläggningar påbörjats. Trafikförvaltningen har en utmaning i att klara de ekonomiska investeringsramarna kommande år. De åtgärder som krävs för att nå målet om energieffektivisering i fastigheter förutsätter att tillräckliga budgetmedel frigörs under programperioden, även om arbetet på längre sikt förväntas vara kostnadsbesparande. Att trafikförvaltningen kan uppnå målet inom de budgetramar som kan antas gälla under programperioden är därför en bedömning som görs med tämligen stor osäkerhet. Kostnadsbesparingar i samband med energibesparingar är inte med i bedömningen här.
Investering	total investeringskostnad på cirka 350-700Mkr avseende Locum. Avseende TF, se ovan.
Berörda F/B	trafikförvaltningen, Locum.

Mål: Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktats och begränsats.

Åtgärd:	**Begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt.**
Tidplan	2017-2021
Merkostnad/ besparing, löpande	Att arbeta med klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt är ett nytt område inom landstingets miljöarbete och det finns därför behov av särkskilda satsningar. Under 2017 bör fokus vara analys, pilotprojekt, kunskaps-, metod och processutveckling etc. samt framtagande av en övergripande plan. Under 2018-2021 är fokus implementering och omsättning av planen i bygg och anläggningsprojekt. För samordning av arbetet behövs en dedikerad resurs centralt med expertkunskap inom området samt kompetens- och processutveckling hos berörda förvaltningar och bolag.
Investering	Konsultutredning som underlag för framtagande av plan (t.ex. klimatkalkyler för bygg- och anläggningsprojekt samt åtgärdsförslag och metodutveckling). Klimatreducerande åtgärder (materialval, konstruktionslösningar, dimensionering, transporter etc.) kan kräva särskilda investeringar i bygg- och anläggningsprojekt. Branschaktörer som arbetar aktivt med klimatreducering uppger dock att åtgärderna ofta även leder till kostnadsbesparingar i projekten. FUT har exempelvis arbetar med ett koncept med typstationer och genom förändrat utförande av en station minskat både kostnader och materialförbrukning. Detta har dessutom medfört att klimatpåverkan uppskattas minska med 40 % jämfört med det ursprungliga förslaget. Avgörande är att det finns kunskap och en tydlig process för att identifiera besparingspotentialer och klimatreducerande åtgärder samt att det finns effektiva kanaler för erfarenhetsutbyte och lärande.
Berörda F/B	LSF, Locum, trafikförvaltningen, Förvaltningen för utbyggd tunnelban

Mål: År 2021 har landstinget ökat återanvändningen och materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt, samt genomfört åtgärder för att förebygga avfall.

Åtgärd:	**Arbeta med att förebygga avfall samt öka återanvändning och materialåtervinning i bygg- och anläggningsprojekt.**
Tidplan	2017-2021.
Merkostnad/ besparing, löpande	Arbetstid under 2017 hos berörda F/B för analys av vilka material- och avfallsströmmar som har störst miljöpåverkan och där det finns stor utvecklingspotential. Därefter beslut om mål och åtgärder samt framtagande av metoder som sedan ska omsättas i bygg- och anläggningsprojekt under resterande programperiod.
Investering	Förbättrad resurs- och avfallshantering kräver att ökade resurser läggs på frågan i bygg- och anläggningsprojekt. Det finns dock stor potential att uppnå kostnadsbesparingar genom minskad materialförbrukning, minskade avfallsmängder och färre transporter etc.
Berörda F/B	Locum, trafikförvaltningen, Förvaltningen för utbyggd tunnelbana.

Mål: Landstinget bedömer material och produkter som används vid ny- och ombyggnation enligt Byggvarubedömningens kriterier och år 2021 är minst 90 procent accepterade eller rekommenderade.

Åtgärd:	**Fler material bedöms enligt Byggvarubedömningens kriterier tidigare i processen av ett bygg- eller anläggningsprojekt. Generella undantag för bedömning av produktgrupper revideras under programperioden**
Tidplan	2017-2021
Merkostnad/ besparing, löpande	Kostnaden innebär primärt en tidsinsats för miljösamordnare i bygg- eller anläggningsprojekt. I dagsläget uppgår kostnaden för uppföljning, kravställning och hantering av bygg- och anläggningsprodukter till nivåer som motsvarar promille-andelar av ett projekts totala budget. Kostnaden förväntas endast ökas marginellt i början av programperioden för att sedan stagnera eller minska.
Investering	Inga investeringskostnader
Berörda F/B	Locum, trafikförvaltningen

Stockholms läns landsting

Dokumentets namn **Blankett för bedömning av miljökonsekvenser vid beslut G** Gem MLS		Manualnr 6.0	Version 1	Sida 1 (2)
Utarbetad av Samordningsgruppen	Ansvarig Rådet			2014-03-03

Verksamhet: SLL Hållbarhet Datum 2016-08-22

Ärende: Miljöprogram 2017 – 2021, LS 2015-0092

Kontaktperson o tfn nr: Fredrik Rangstedt

Bedömning av miljökonsekvenser vid beslut

Avgränsning
Denna rutin gäller inte för:
upphandlingsärenden inom SLL Upphandling, om miljökrav redan ställts.

Bedömning av miljökonsekvenser	Minskar	Oförändrad	Ökar	Ej relevant
1. Vad innebär beslutet för användningen av fossila drivmedel? Kommentar: Användning av fossila drivmedel minskas genom ökad användning av förnybara drivmedel.	X 1 p	☐ 0 p	☐ -1 p	☐
2. Vad innebär beslutet för energianvändningen (el, värme, kyla)? Kommentar: Ökad användning av förnybar energi samt effektivisering av energianvändningen för fastigheter samt kollektivtrafiken.	X 1 p	☐ 0 p	☐ -1 p	☐
3. Vad innebär beslutet för mängden farligt avfall (kemikalier, läkemedel, elavfall m m)? Kommentar: Minskad användning av miljö - och hälsofarliga ämnen.	X 1 p	☐ 0 p	☐ -1 p	☐
4. Vad innebär beslutet för materialanvändningen? Kommentar: Ökad återanvändning och återvinning.	X 1 p	☐ 0 p	☐ -1 p	☐
5. Vad innebär beslutet för exploatering av de gröna markytorna? Kommentar: Beslutet innebär inte exploatering av naturmark.	☐ 1 p	☐ 0 p	☐ -1 p	X
6. Vad innebär beslutet för hotet mot den biologiska mångfalden? Kommentar: Ekologiska livsmedel ger minskat hot mot den biologiska mångfalden	X 1 p	☐ 0 p	☐ -1 p	☐
Summa:	**5 p**			

Stockholms läns landsting

Dokumentets namn		Manualnr	Version	Sida
Blankett för bedömning av miljökonsekvenser vid beslut G Gem MLS		6.0	1	1 (2)
Utarbetad av Samordningsgruppen	Ansvarig Rådet			2014-03-03

Bedömningsgrunder

1 till 6	= Beslutet är bättre för miljön
0	= Beslutet medför oförändrade konsekvenser för miljön
-1 till -6	= Beslutet är sämre för miljön

I tjänsteutlåtandet

	Bättre	Oförändrad	Sämre
Beslutet medför följande konsekvens för miljön:	x	☐	☐

Underskrift, ansvarig chef

Charlotta Brask
Hållbarhetschef
Stockholms läns landsting

Landstingsstyrelsens förvaltning
Landstingsdirektören

BILAGA
2016-08-22

Diarienummer
LS 2015-0092

Lista över inkomna remissyttranden

Ambulanssjukvården i Storstockholm AB:s remissvar den 7 juni 2016
Danderyds sjukhus remissvar den 23 maj 2016
Folktandvårdens remissvar den 23 maj 2016
Förvaltningen för utbyggnad av tunnelbanans remissvar den 26 maj 2016
Hälso- och sjukvårdsnämndens protokollsutdrag den 24 maj 2016
Karolinska Universitetssjukhusets remissvar den 27 maj 2016
Kulturförvaltningens remissvar den 21 april 2016
LSF Juridik och upphandlings remissvar den 18 maj 2016
Locums remissvar den 3 juni 2016
MediCarriers remissvar den 18 maj 2016
Patientnämndens protokollsutdrag den 24 maj 2016
S:t Eriks Ögonsjukhus remissvar den 3 juni 2016
SLL Strategiska fastighetsfrågor och investeringars remissvar den 9 juni 2016
SLL Styrning och ekonomis remissvar den 16 maj 2016
Stockholms läns landstings sjukvårdsområdes protokollutdrag den 25 maj 2016
Stockholm Cares remissvar den 23 maj 2016
Södersjukhusets remissvar den 19 maj 2016
Södertälje Sjukhus AB:s remissvar den 13 april 2016
Tillväxt – och regionplanenämndens protokollsutdrag den 24 maj 2016
Tiohundra AB:s protokollsutdrag den 25 april 2016
Trafiknämndens protokollsutdrag den 31 maj 2016